

Afrika Tanulmányok folyóirat 2012. VI. évfolyam, 4. szám
TÉL

Fókuszban A magyar agrobiznisz lehetőségei Afrikában

Interjú a búcsúzó dél-afrikai
nagykövet asszonnyal

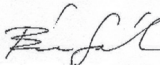
Kenyai–szomáli propagandaháború
az 1960-as években
Emberi párhuzamok és Afrika
Ruandai családtervezés

Lectori salutem!

Afrika Tanulmányok VI. évfolyamának 4. számát, azaz a 2012 téli megjelenést tartja kezében az olvasó. A már megszokott gazdag tartalmat ez alkalommal egy örvendetes aktualitás teszi még teljesebbé: a Terepen rovatban Szilasi Ildikó számol be idén nyáron tett útjáról Angolában és a Kongói Demokratikus Köztársaságban. A Magyar László expedíció a tudományos kutatás mellett a kulturális kapcsolatépítés és a természeti és emberi értékekben roppant gazdag Angola és Kongó turisztikai felfedezését is szolgálta. A kitűnő képek is erről tanúskodnak. Az Afrika és Magyarország rovatban Lakner Zoltán ír a magyar agrobiznisz lehetőségeiről Afrikában. A téma örököld, a potenciál óriási, bár jó volna végre megvalósult tervekről beszámolni. Ezúton csupán ígérhetjük, hogy ez rajtunk nem fog múlni. A Fókuszban rovatban Dél-Afrika a világpolitikában és Magyarországon címmel Bagi Judit közöl interjút a búcsúzó dél-afrikai nagykövet asszonnyal. Takalani Esther Netshitenzhe neve minden magyar afrikanista számára ismerősen cseng, az utóbbi években alig akadt olyan Afrikával kapcsolatos rendezvény, ahogy személyesen ő maga, vagy az általa vezetett külképviselet valamely tagja ne vett volna részt, előadásokat tartott egyetemeken és sok egyéb oktatási intézményben, könyvadamányokkal, információkkal, ha kellett jó szóval segítette a hazai afrikanisztika intézményesülésének rögzös útját. Az Afrika ma rovatban is ritka csemegére talál az olvasó, Marsai Viktor: Információs hadviselés és PSYOPS Afrika szarván című írása a kenyai-szomáli propaganda-háborúról ad áttekintést az 1960-as években. Nagyon ritka eset, hogy magyar szerző egy afrikai ország levéltárában végzett kutatásainak eredményeivel örvendezteti meg olvasóit, most egy ilyen úttörő vállalkozás örvendeztet meg bennünket. E rovat másik cikkét Bagi Judit jegyzi Ruandai családtervezés címmel. Földünk egyik legszegényebb és legsűrűbben lakott országában az a cél, hogy minél többen vegyenek részt a családtervezésben és a nők saját elhatározásukból annyi gyermeket szülhessenek, amennyit valóban szeretnének illetve egészséges körülmények között felnevelni képesek. A Magyar békefenntartók Afrikában rovatban Besenyő János közöl Labanc Imre őrnaggyal interjút, aki éppen a ruandai népiirtás idején teljesített ENSZ szolgálatot Ugandában, a ruandai határ mentén.

Aktuális kiadványunkat még számos recenzió és egyéb anyag is színesíti. Jó olvasást kívánunk mindenkinek!

Dr. Búr Gábor
főszerkesztő

TARTALOMJEGYZÉK

Afrika és Magyarország

5 **A magyar agrobiznisz lehetőségei Afrikában**
Lakner Zoltán

25 **Interjú a búcsúzó dél-afrikai nagykövet asszonnyal**
Készítette: Bagi Judit

Afrika ma

31 **Információs hadviselés és PSYOPS Afrika Szarván –
kenyai–szomáli propagandaháború az 1960-as években**
Marsai Viktor

47 **Ruandai családtervezés**
Bagi Judit

Afrika a globális térben

53 **Emberi párhuzamok**
Béres Mária

Terepbeszámoló

73 **Angola ma, Magyar László nyomában NEFE szempontból**
Szilasi Ildikó – Buda Gergely – Lantai-Csont Gergely

Magyar békefenntartók Afrikában

85 **Portré: Labanc Imre őrnagy –
Missziós feladatok Ruandában és Ugandában**
Besenyő János

Könyvrecenzió

105 **Kameruni királyság, egészséggondnokként**
Írta: A. Gergely András

Kedves Olvasónk!

Igényeljen Publikon Törzsvásárlói Kártyát most!

A Publikon Törzsvásárlói Kártya a kiadó köteteiből 25%-os kedvezményre jogosít minden egyes a www.publikon.hu felületen történő internetes vásárlás esetén.

A Publikon Törzsvásárlói Kártya kedvezményei a kártyán található névvel és sorszámmal érvényesíthetők, melyeket a www.publikon.hu internetes felületről történő rendelés esetén a megjegyzés rovatban kell megadni.

A www.publikon.hu internetes felületen 25%-nál nagyobb kedvezménnyel megrendelhető köteteket a törzsvásárlói kártya tulajdonosai természetesen a magasabb értékű kedvezményen vásárolhatják meg!

További információk: bagi@publikon.hu, illetve www.publikon.hu

Tisztelettel:

az Afrika Tanulmányok Szerkesztősége

AFRIKA
tanulmányok

publikon
KIADÓ

Az Afrikáért Alapítvány 10 éves jubileuma alkalmából elindítja a „Hagyj nyomot!” kezdeményezést, ahol egy online alapú támogatási rendszer segítségével, mindenki szinte személyesen hagyhat nyomot Afrikában. A támogatók adományai először virtuális téglaként jelennek meg, majd ezekből a téglákból épül fel az a tíz humanitárius projekt Afrika tíz országában, amelyet a humanitárius turista utak alkalmával valósítanak meg az afrikai helyszínekre kiutazók.

A „Hagyj nyomot! - 10 év, 10 ország, 10 projekt” elnevezésű kampány során az Alapítvány tíz projektet valósít meg Afrika tíz országában (Etiópia, Kenya, Tanzánia, Uganda, Ruanda, Malawi, Zambia, Botswana, Dél-Afrika és Kongó) Az Afrikáért Alapítvány főprofiljához és tevékenységeihez igazítva oktatási, szociális, egészségügyi, humanitárius segélyezés, valamint tudás-átadás területén.

A tíz projekt hazai támogatók segítségével, az ő adományaiknak köszönhetően tud megvalósulni. A „Hagyj nyomot” rendszer segítségével (www.hagyjnyomot.hu) bárki támogatni tudja a tíz afrikai projekt egyikét a virtuális téglák megvásárlásával, s ily módon maga is nyomot tud hagyni Afrikában.

Hagyj nyomot Te is Afrikában! Az Afrikáért Alapítvány minden kedves „nyomhagyót” szeretettel fogad akár a www.hagyjnyomot.hu honlapon, akár személyesen is a különböző rendezvényeinken.

A projekt honlapja: www.hagyjnyomot.hu

A MAGYAR AGROBIZNISZ LEHETŐSÉGEI AFRIKÁBAN

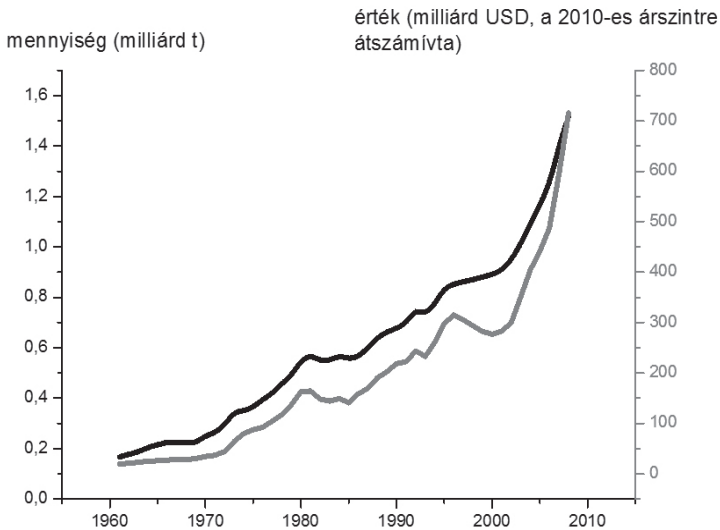
Lakner Zoltán
tanszékvezető egyetemi tanár
Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék
Budapesti Corvinus Egyetem
zoltan.lakner@uni-corvinus.hu

A világgazdaságban végbemenő, korszakos jelentőségű súlypont-átrendeződések új lehetőségeket kínálnak a magyar agrobiznisz szereplői számára. A hazai erőforrások, tudás és tapasztalat néhány évig még biztosíthatják, hogy határozott kormányzati akarattal, a támogatási források koncentrációjával, a különböző tárcák szoros együttműködésével kihasználjuk a világpiacon élelmiszerárak növelésében, az euroatlanti régió kívüli országok élelmiszerpiacainak bővülésében, agrár-élelmiszeripari, vidékfejlesztési és környezetvédelmi projektjeinek megvalósításában rejlő lehetőségeket.

1. Bevezetés

A mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés tradicionálisan a regionális, később pedig a nemzeti piacok igényei-

nek kielégítését szolgálta. A sikeres élelmiszeripari termékexport alapja hosszú időn keresztül a belföldi piac kiszámíthatósága és biztonsága volt. A globalizáció felgyorsulása és elmélyülése, a világgazdaságban végbemenő fejlődés és súlypont-eltolódások azonban gyökeresen új helyzetet teremtenek az elmúlt két évtizedben. A nemzetközi agrárpiaconak mind a keresleti, mind a kínálati oldala alapvetően átalakul. A világ számos gyorsan fejlődő régiójában robbanásszerűen emelkedik az élelmiszer-kereslet, ugyanakkor – abszolút és komparatív előnyeit kihasználva – számos, az agrár-kereskedelemben korábban perifériusnak számító ország ér el jelentős külpiaci sikereket. A világ élelmiszeripari termék-kereskedelme az elmúlt évtizedekben látványosan növekedett. (1. ábra)

1. ábra: A világ élelmiszer gazdasági termék-kereskedelmének növekedése

A hosszabb idő óta stagnáló belföldi élelmiszer-piac korlátozott lehetőségei, a munkahelyteremtés és a makrogazdasági egyensúlyi folyamatok szükségessé, erőforrásaink pedig lehetővé teszik a magyar agrárium külpiaci teljesítményének fokozását. Ez azért is így van, mert az élelmiszeripar fejlesztése jelentős szerepet játszhat más nemzetgazdasági ágazatok dinamizálásában is. Fontos szem előtt tartanunk, hogy a magyar élelmiszeripar nem csak a mezőgazdasági termékek legfőbb piaca, hanem szinte valamennyi nemzetgazdasági ággal kapcsolatban áll. Felhasználásából az „egyéb üzleti szolgáltatások” szektor 29%-kal, a villamosenergia-, gáz- és ivóvíz-szolgáltatás 13%-kal, a vegyipar 7%-kal, a műanyag- és gumiipar 6,8%-kal, a papíripar 6,6 %-kal részesedik. A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar az elmúlt két évtizedben elsősorban a hazai és az európai piacokra összpontosította figyelmét. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai azt támasztják alá, hogy a fejlett európai országok mindinkább telítődő piacain csak erősen korlátozott lehetőségeink adódnak a dinamikus export bővítésre, még meglévő, de gyorsan csökkenő termelési, kutatási, fejlesztési, oktatási, kapacitásaink kiaknázására. Ebből adódóan átfogó, több tárcát érintő kormányzati stratégia kialakítása és források allokálása indokolt annak érdekében, hogy ne passzív szemlélői, hanem hasznélvezői legyünk a napjainkban végbemenő gyors változásoknak, a világgazda-

sági súlypont-eltolódásoknak, ezzel is piacot teremtve a magyar az agrártermelőknek, az élelmiszer-feldolgozó közép-vállalkozásoknak, az élelmiszergazdaság működéséhez szükséges inputokat előállító kis- és középvállalkozásoknak¹, a magas hozzáadott-érték tartalmú anyagi és szellemi termékek kivitelének.

2. A nemzetközi agrártermék-piac főbb jellemzői

Közismert, hogy a napjaink világgazdaságában korábban fel nem tételezett sebességű és mértékű változások mennek végbe. Ezek szorosan kötődnek a világgazdaság súlypontjainak átrendeződéséhez. A folyamatok intenzitását jól jellemzi, hogy mértékadó becslések szerint 2016-ra Kína vásárlóerő-paritáson mért GDP-je meghaladja majd az Egyesült Államokét. Míg az Egyesült Államok és az Európai Unió gazdasági csak lassan képesek kibontakozni a három éve kezdődött recesszióból és az ezt követő dinamikus fejlődésre forrásai is kétségesek (többek között a túlméretezett jóléti kiadások, a liszaboni célkitűzések teljesítésének elmaradása, valamint a kedvezőtlen demográfiai folyamatok miatt) addig számos fejlődő ország látványos gazdasági növekedést ér el.

Jelenleg öt tartós, hosszú távon jelentkező globális tendenciát figyelhetünk meg a világ élelmiszergazdaságában:

1. Egyre nagyobb mértékben érvényesülnek a globális klímaváltozás hatásai. Ez mindenekelőtt az időjárási szélsőségek növekvő arányú megjelenésében, a globális agrártermelő-kapacitások csökkenésében

érezkelteti hatását. Ebből adódóan a következő években, évtizedekben az élelmiszer-árak emelkedésére, az agrártermelés társadalmi-gazdasági jelentőségének növekedésére kell felkészülnünk. Ez komplex projektek kialakítását és megvalósítását igényli, pl. a vízgazdálkodás területén.

2. A világ élelmiszer-ellátó rendszereinek szerkezetében mélyreható átalakulási folyamatok zajlanak. Ezek közül a leginkább közismert a multinacionális élelmiszeripari és kereskedelmi rendszerek térhódítása, de hasonlóan jelentős koncentráció megy végbe a szállítási rendszerekben is. A nagy kikötők egyre inkább multimodális logisztikai szolgáltató központokként működnek, melyek a szállítási szolgáltatáson kívül a logisztikai ellátó rendszer egészét képesek koordinálni. Valószínűsíthető, hogy ez a két folyamat a közeljövőben „összeér”, és az élelmiszertermelést is mindinkább integráló kereskedelmi és logisztikai ellátó rendszerek együttese szervezi majd meg az árupályákat.
3. Fokozódik a rurális térségekből a városokba irányuló migráció – ennek összes kedvezőtlen hatásával.² Napjainkban a világ szegényeinek háromnegyede rurális térségekben él. A fejlődő világban kilátástalan életű, vidéken élő emberek tömegei kísérelnek meg eljutni a valamilyen lehetőséggel kecsegtető nagyvárosokba. Ennek hatására az újonnan létrejövő megapoliszok egyre kevésbé képesek elérhető keretet biztosítani az életnek, ehelyett a bűnözés, a deviancia és az illegális nem-

zetközi migráció központjaivá válnak. A fejlett világ országai egyre nagyobb mértékben kénytelenek felismerni, hogy a vidéki munkahelyteremtés és a rurális térségekben élők életminőségének javítása elemi feltétele a társadalmi-gazdasági stabilitásnak, a migrációs nyomás csökkentésének.

4. Az élelmiszer-kereslet szerkezete mind inkább differenciálódik. Mind kevésbé beszélhetünk „gazdag” vagy „szegény” országról, ehelyett ugyanazon országon belül egymástól gyökeresen eltérő vagyoni helyzetű rétegeket kell megkülönböztetnünk. Hasonlóan jelentős differenciálódást figyelhetünk meg az eltérő táplálkozási szokások (pl. vallási okok) vagy a sajátos táplálkozási igények szempontjából is.
5. Hosszú távon folyamatosan emelkedő élelmiszer-keresletre kell számítanunk. Ennek legfőbb oka a táplálkozási kultúra megváltozása, az állati fehérjék előtérbe kerülése a számos, gyorsan fejlődő gazdaságú

országban, mindenekelőtt Indiában és Kínában. Ebből az következik, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek árszínvonala tovább emelkedik majd.

Számos Európán kívüli ország látványos exportpiaci sikerei, a természeti erőforrásokért folyó egyre élesebb küzdelem alapvetően módosítják a világ agrár-gazdaságáról kialakult képünket. Néhány példa ennek illusztrálására:

- Az élelmiszer-gazdasági export növelését zászlajára tűző országok, mindenekelőtt Brazília számos vertikum esetén alapvetően átírják a világkereskedelelem szerkezetét. Az élelmiszer-gazdasági termék-kereskedelelem négy nagyhatalma még továbbra is az Egyesült Államok, Hollandia, Franciaország és Németország, de ezen országok piaci részaránya az 1990/95 időszak átlagát jellemző 38%-ról 2003/2008 között 32 %-ra csökkent. Az átalakulást jól mutatja, hogy e másfél évtizedben Brazília részaránya az élelmiszer-gazda-

2. ábra: Az élelmiszeripari termékek havi átlagárának változása.

Forrás: Eurostat.eu

sági exportból 75%-kal, Argentínáé 45%-kal, Chiléé 63%-kal emelkedett, Oroszorszáé megduplázódott. Várható, hogy a következő évtizedekben tovább nő azon államok világ gazdasági súlya, melyek képesek további termelő-kapacitásokat (pl. új földterületek) bevonni a termelésbe, illetve meglévő abszolút és komparatív előnyeik fokozott kiaknázására (pl. kedvező növény-egészségügyi helyzet, olcsó munkaerő) építve tovább folytatják export-orientált agrárpolitikájukat.

- Felgyorsul a természeti erőforrások megszerzéséért irányuló küzdelem. Ennek szemléletes példája, hogy az elmúlt öt évben Kína egymillió szakembert küldött Afrikába. Mértékadó becslések szerint számuk húsz éven belül eléri a százmilliót. Egyes források olyan kínai tervekről tudnak, hogy az afrikai kontinensen 300 millió fő kínait telepítenének le.
- Egyre gyorsul a világ termőföldjeiért folytatott versenyfutás. Az elmúlt nyolc évben Németország termőföld-területének kétszerese cserélt gazdát a világban, és került arab, dél-koreai, japán és kínai kézbe. A Világbank 2009-es adatai szerint 45 millió hektár termőföld van a világon külföldi tulajdonban. A fejlett országokban évi 2,1 millió hektárral, a volt szocialista országokban évente 1,3 millió hektárral csökken a mezőgazdasági termelésre rendelkezésre álló földterület. Ezt részben a technológiai fejlődés, részben a fejlődő világban újonnan termelésbe vont 5,5 millió hektár termőföld ellensúlyozza. A fejlődő ország-

okban megszerzett új termőföldek használatának legfőbb formái:

- extenzív állattenyésztés (Dél-Amerika);
- szója-termesztés (Közép- és Dél-Amerika);
- olajpálma-termelés (Délkelet-Ázsia: Indonéziában 1997 és 2007 között az olajpalmával borított terület 2,9 millió hektárról 6,3 millió hektárra emelkedett.

„Egyre gyorsul a világ termőföldjeiért folytatott versenyfutás.”

A kialakult helyzetben a fejlett országok többféle taktika kombinált alkalmazására törekednek. Egyrészt a WTO tárgyalásokon kísérik meg érdekeik érvényesítését, másrészt igyekeznek meszesemenően kiaknázni a piaci lehetőségeket. Ez nemcsak bővülő (és kollektív marketing-erőfeszítésekkel erőteljesen támogatott) élelmiszer-exportot jelent, hanem a szakemberképzésben és műszaki fejlesztésben rejlő lehetőségek mind nagyobb mértékű kiaknázását is kínálja. A világ országainak jelentős része erőteljes külgazdaság- és tudománydiplomáciai erőfeszítésekkel támogatja vállalkozóinak térnyerését. Míg hazánk követéseket zár be olyan országokban, ahol évtizedek óta voltunk jelen (Chile, Nigéria), addig például Törökország tizenöt új nagykövetéséget nyit a következő két évben az afrikai és közel-keleti térségben. Az izraeli technológia-export egyik sajátos szervezete az ottani külügyminisztérium

alárendeltségében működő MASHAV, mely 2009-ben a világ közel 110 országából fogadott összesen 2400 szakembert közel száz kurzusra Izraelbe. Emellett 82 helyszíni továbbképző tanfolyamot szerveztek 35 országban. A szervezet munkájának egyik súlyponti kérdése a mezőgazdaság fejlesztése.

A világ valamennyi fejlett országa növekvő mértékben fókuszálja oktatási-kutatási kapacitásait az Európán kívüli világra. Nemcsak az egykori jelentős gyarmattartók, Nagy-Britannia és Franciaország (pl. a Montpellier-Agropolis tevékenysége gyakorlatilag csak a szubtrópusi mezőgazdaságra koncentrálnak), hanem például Hollandia vagy Norvégia is. A Wageningeni Egyetem hallgatóinak negyede már az Európán kívüli országokból kerül ki. Magyarország évi 120 millió euró értékben fizet be a nemzetközi fejlesztési forrásokba, de ezekből szinte semmit nem sikerül „visszaszerezni”. A különböző EU–fejldő világ kapcsolatrendszer építését szolgáló pályázatokon vagy nem indulunk (pl. Asia Link), vagy csak a vesztes konzorciumokban vagyunk jelen.

3. A magyar agrobiznisz az átalakuló piaci környezetben

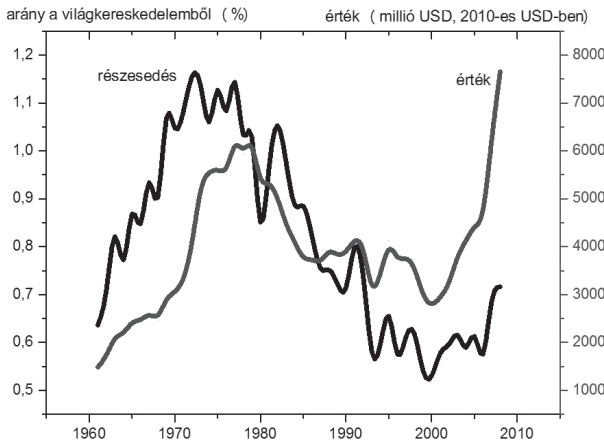
3.1. Csökkenő versenyképességünk

A versenyképesség napjaink közgazdasági gondolkodásának egyik kulcsfogalma. Számos definíciója közül munkánkban Porter (1990) meghatározását alkalmazzuk. Ennek alapján egy nemzetgazdasági szektor akkor tekinthető versenyképesnek, ha az „globális versenytársaihoz képest versenyelőnyök-

kel rendelkezik. Számottevő és tartós exporttal van jelen számos országban, és/vagy jelentős, külföldre irányuló, a szakmai hozzáértésre vagy az anyagi forrásokra épülő befektetéseket valósít meg.” Ha a fenti meghatározás alapján vizsgáljuk a magyar élelmiszergazdaságot, akkor egyértelműen meggyőződhetünk róla, hogy az folyamatosan veszít versenyképességéből. Néhány tény ennek igazolására:

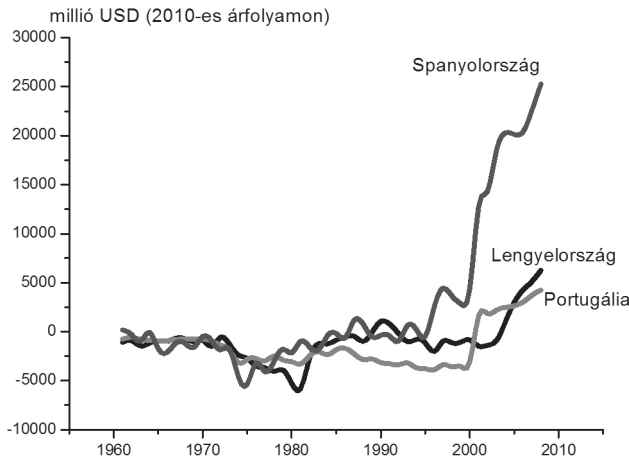
1. A magyar élelmiszergazdaság világpiacon részaránya hosszú távon csökkenő tendenciát mutat (3. ábra), az export–import egyenlege az elmúlt két évtizedben folyamatosan romlik. Az elmúlt években az export értéke emelkedik ugyan, de ez döntő részben a feldolgozatlan termékek (mezőgazdasági tömegtermékek) kivitelének tulajdonítható.
2. A magyar élelmiszergazdasági export szerkezete a száz évvel ezelőtti struktúrához, vagy egy-egy gyengén fejlett állam külgazdasági szerkezetéhez vált hasonlóvá: kivitelünk mintegy háromnegyed része feldolgozatlan mezőgazdasági termék (ezek közül a gabonafélék kivitele több mint 50%-ot tesz ki, 5. ábra), míg a behozatal mintegy háromnegyede élelmiszeripari termék.
3. Export-termékeink ára az esetek döntő többségében 50-100 százalékkal marad el a meghatározó európai versenytársak árszínvonalához képest (1. melléklet).

A bemutatott táblázatból jól látható, hogy a széttagolt magyar kínálatot ügyesen kihasználó külföldi vásár-

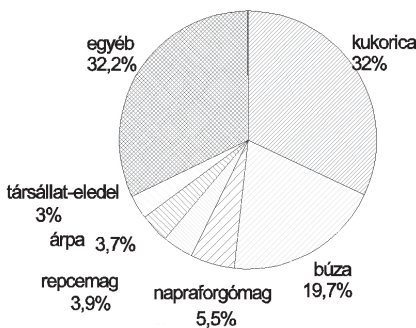
3. ábra: A magyar élelmiszergazdaság helyzete a világban

Forrás: FAO adatbázis saját számítás

4. ábra: Van, akinek sikerül: néhány EU tagállam élelmiszergazdaságának külkereskedelmi egyenlege

Forrás: FAO adatbázis saját számítás

5. ábra: A magyar élelmiszergazdasági export szerkezete az elmúlt öt év átlagában (vegyük észre: a kutyas- és macskatáp kivételével a teljes magyar élelmiszeripar termelése és öt szántóföldi növény kivételével a mezőgazdasági termelés egésze belefér az összes kivétel harmadát sem kitevő „egyéb” kategóriába!)

Forrás: FAO adatbázis saját számítás

lők tartósan rendkívül alacsony árakat érnek el. A csökkenő versenyképesség oka az élelmiszergazdaság évtizedek óta tartó, folyamatosan mélyülő válsága (6. ábra). A krízis okainak feltárása külön tanulmány feladata, jelen munkánkban csak a legfőbb összetevők vázolására vállalkozhatunk.

3.2. A magyar agrobiznisz a harmadik piacokon – stratégiai lehetőségek és korlátok

A kialakult krízishelyzet egyre nagyobb mértékben teszi indokolttá a társadalmi-gazdasági környezet komplex elemzésére és előrejelzésére fókuszáló, széles társadalmi konszenzuson alapuló, kormányzati ciklusokon átívelő stratégia kidolgozását. Ennek egyik fontos részterülete lehet a magyar agrobiznisz Európán kívüli térségekre irányuló hosszú távú fejlesztési koncepciójának kialakí-

tása. Tanulmányunk készítésének idején sem a Magyar Tudományos Akadémia agrárstratégiai elemzése (Csáki et al. 2011), sem a jelenleg ismert kormányzati agrár-stratégia tervezet (VM, 2011) nem foglalkozik e kérdésekkel. A Külgazdasági Stratégia munkaanyaga ugyancsak nem ilyen szemlélettel közelíti meg ezt a problémakört. Ebből adódóan célszerű lenne megvizsgálni, hogy ez a kérdéskör hogyan lenne integrálható a készülöben lévő stratégiai dokumentumokba.

A stratégia kialakításakor világosan kell látnunk: nincs vesztegetni való időnk. Ha a magyar élelmiszergazdaság és a hozzá kapcsolódó (azt támogatni hivatott) infrastruktúra (pl. oktatás, kutatás, szaktanácsadás) a jelenlegi ütemben épül le, akkor 2-3 év múlva már alig lesz lehetőségünk lesz olyan hazai referenciákat bemutatni, olyan kapa-

6. ábra: Az élelmiszergazdaság válságának okai és mechanizmusa.
Forrás: saját szerkesztés.

citásokat demonstrálni, melyek révén komolyan vehető partnerként jelenhetnek meg potenciális piacainkon.

Az elmúlt évtizedek tanulságait elemezve, a sikerek és kudarcok okait feltárva új piacépítési, marketing- és agrár-kutatási stratégiát kell kialakítani, mely a jelenleginél nagyobb mértékben képes szolgálni az EU-n kívüli piacokon történő megjelenést, a kutatásra rendelkezésre álló szellemi és anyagi erőforrások koncentrált felhasználását.

4. A magyar agrobiznisz lehetőségei és korlátai az Európán kívüli piacokon

4.1. A stratégia kialakításának alapelvei

A stratégia kialakítását megelőzően elkerülhetetlen mindazon alapelvek leszögezése, amelyek kiinduló pontot és keretet adnak a további munkához. Kiinduló pontként látnunk kell, hogy a magyar élelmiszergazdaság súlyos versenyképességi gondjait önmagában az EU-n kívüli piacok nem lesznek képesek megoldani. A belföldi piaci helyzet stabilizálása, az európai gazdasági integráció lehetőségeinek széles körű kiaknázása nélkül reménytelen a dolog javulásában bízni.

1. A magyar élelmiszergazdaság export-szerkezetében folyamatosan nagy szerepet játszanak az alacsony feldolgozottságú termékek. Ezekre azonban két ok miatt nem lehet földrajzilag távol eső piacokra irányuló külgazdasági stratégiát építeni: (1) jelentős az ár-volatilitásuk; (2) kicsi a hozzáadott-érték tartalmuk, nincs lehetőség márkaépítésre. Amikor a távoli piacokra irányuló export lehetőségeit vesszük számba, akkor itt elsősorban a különleges minőségű,

nagy hozzáadott-értékű termékek kivitele jöhet számításba. Jelenleg nincs átfogó képünk arról, hogy ezek előállításához milyen erőforrásokkal rendelkezik a magyar élelmiszer-gazdaság. Az utolsó agro-ökológiai potenciál-felmérés még a nyolcvanas évek elején történt, az élelmiszeripari feldolgozó-kapacitások mennyiségéről és minőségéről ugyancsak nem állnak rendelkezésre naprakész adatok.

2. A gazdaságdiplomáciai erőfeszítéseknek csakis abban az esetben lehet sikerük, ha azok az aktuális helyzetet reálisan tükröző piaci- és termékinformációs rendszert alapozzák meg. Jelenleg ilyen rendszerekkel a magyar agrobiznisz nem rendelkezik, ebből adódóan hol sokkal többet, hol lényegesen kevesebbet tudunk „kínálni”, mint amilyen a valódi képességünk és kapacitásunk.
3. Akkor van hitele a külgazdasági stratégiának, ha ezt sikeresen működő magyar vállalkozásokkal (referenciákkal) tudjuk igazolni. Reménytelen dolog abban bízunk, hogy igéynyes külföldi folyóiratokban megjelent tanulmányok és látványtervek elégségesek lehetnek megrendelések szerzéséhez.
4. Ki kell használnunk, hogy a magyar agrártermelésben jelentős hagyományai vannak mind a nagy-, közép- és kisüzemi gazdálkodásnak és ezek kombinációinak. A célországok szinte mindegyikében napirenden van a mezőgazdaság szerkezeti átalakítása, hatékonyságának növelése. Ezzel egyidejűleg

számos államban növekvő figyelmet kap a vidéki munkahelyteremtés. A magyar tapasztalatok abból a szempontból is különösen érdekesek lehetnek, mert mi egyszerre tudunk felmutatni hatékonyan működő mezőgazdasági nagyüzemeket és a vidéki munkahelyek megőrzését szolgáló, inkább a szociális ellátórendszerhez, mint a versenyképes agrártermeléshez kapcsolódó mezőgazdasági kezdeményezéseket.

5. A célpiaci fejlesztések során minden esetben termékpályákban és komplex vertikumokban kell gondolkodnunk. Ez azt jelenti, hogy az agártermelés feltételeinek megteremtésétől a feldolgozott késztermékek értékesítésig terjedő rendszereket kell kínálnunk. Ebből a szempontból Magyarország hitelét jelentősen növeli, hogy a hazai piaci szereplők kínálata nem tapad egy vagy néhány meghatározó termékcsoporthoz (mint például az olasz szakértők esetén a Fiat, a francia termelőknél a Renault), hanem számos műszaki-technológiai megoldás összehasonlító elemzése révén leszűrt és kikristályosodott tapasztalatokat, rendszereket értékesíthetünk.
6. A vizsgált országcsoporthoz alapvető jellemzője, hogy egy-egy kis- vagy középvállalat itt nem tud jelentős partnerként megjelenni, sok esetben nem is tekintik tárgyaló félnek. Ebből adódóan a célok megvalósítását csakis a kormányzat hatékony támogatásával tartjuk megvalósíthatónak.
7. El kell kerülni, hogy a jelen stratégiai elgondolásokra alapozva, „vízfejek, irodák, management-szervezetek”

kezdjenek el burjánzani. Élesen szét kell választani az állam és a vállalkozások kompetenciáit. Olyan feladatokat nem szabad állami forrásokból finanszírozni, melyekre a vállalkozások önmaguktól is képesek.

4.2. PEST és SWOT analízis

Az Európán kívüli piaci megjelenésünk lehetőségei és korlátai országról országra, régióról régióra változnak ugyan, de vannak olyan közös jellemzők, amelyek alapján helyzetünket és stratégiai pozícióinkat a PEST és SWOT analízis kombinációjával elemezhetjük (1. táblázat).

5. Piacok és termékek

5.1. Hogyan illeszthetők be a hazai agrobiznisz erőforrásai Európán kívüli piacaink fejlesztésébe?

A hazai agrobiznisz adottságai és a piaci helyzet számos tekintetben kínál magyar részvételi lehetőséget az Európán kívüli piacokon. Ezek közül a legfontosabbak:

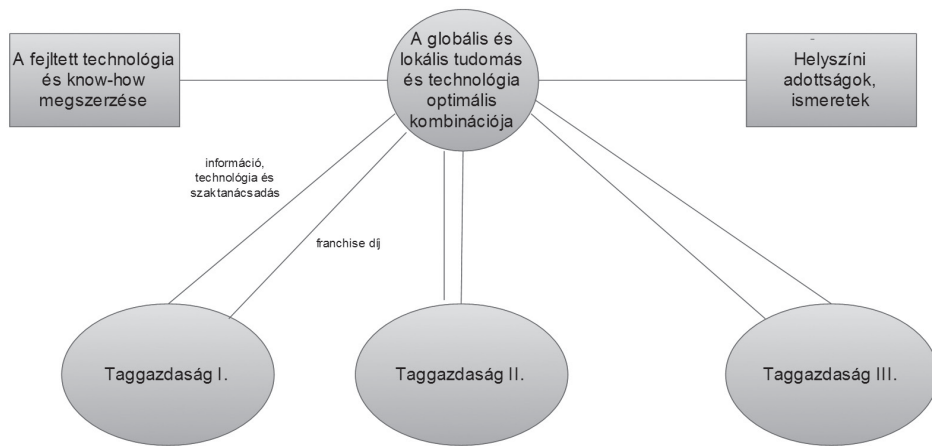
1. Feldolgozott élelmiszerek értékesítése. A magyar agrobiznisz termékeinek döntő hányada alacsony hozzáadott-érték tartalmú. Ez még akkor is nehezíti a piaci megjelenésünket, ha pillanatnyilag a szállítási költségek viszonylag alacsonyak. (Ez napjainkban pl. Budapest és Shanghai között ca. 50 USD/t). Kézenfekvő lehetőség lenne a potenciális piacainkon jelentkező, számottevő mértékű felső-középréteg igényeit kielégítő, magas hozzáadott értékű termékek előállítására és értékesítésére. A differenciálásra, különleges termékek előállítására épülő fejlesztési

	ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
Politikai	Nincs, vagy csak nagyon kevés előítélet a (potenciális) partner-országok polgárai részéről	Viszonylag gyenge országimázs
	Magyarország integráns része a fejlett európai országok közösségének	Kevés külképviselet
	Mértéktartó, kellően óvatos külpolitika	Hiányzik a mértékadó politikai erők konszenzusa a társadalmi-gazdasági fejlődés alapkérdéseiről
Gazdasági	Abszolút és komparatív előnyökkel rendelkező termékek és szolgáltatások	Leépülő termelőkapacitások
	A fejlett nyugat-európai országokhoz képest alacsony munkabér-költségek	Erőtéljes állami elvonások
	Erőforrás-korlátos működés	„Körbetartozások”, drága hitelek A mezőgazdaság és az élelmiszeripar elszakadt egymástól, nagyon kevés a vertikálisan integrált rendszer
Társadalmi	Fejlett munkakultúra és viszonylag jól motiválható munkavállalók	Fokozódó szakemberhiány, erősödő agyelszívás
	Jelentős kapcsolati tőke célpiacaink egy részén (pl. hazánkban végzett szakemberek)	Gyenge üzleti tervezési kultúra, realitászérzék hiánya
	Piaci tapasztalat, nyelvismert is	Rugalmatlanság, félelem az új piacoktól és kihívásoktól
Technológiai	Jelentős számú technológia összehozásának lehetősége	Sok esetben növekvő technológiai lemaradás
	Elérhető, a helyi igényekhez igazodó technológiákat tudunk kínálni	Az agrár- és élelmiszeripari termelés zsigorodása
	Kis- és nagyüzem egyaránt van	Elégtelen állami források a kutatásra, fejlesztésre, technológia-transzferre
LEHETŐSÉGEK		VESZÉLYEK
Politikai	A magyar agrobiznisz stratégiai ágazatként történő kezelése, ennek megfelelő fejlesztése	Versenytárs-országok térhódítása a célpiacokon
	A Magyarországon tanult volt diákok mobilizálása	Az Európai Unió további térvesztése a világban
	Aktívabb gazdaságdiplomácia	Fokozódó belpolitikai szembenállás és feszültségek
Gazdasági	Komplex rendszerek exportja	Referenciákat sem leszünk képesek bemutatni
	Szakember-képző kapacitások kihasználása	Megalapozatlan ígérek, hibás termékek kivitele
	Infrastruktúra fejlesztése	Nem sikerül versenyképes finanszírozási konstrukciókat létrehozni
Társadalmi	Nemzetközi források, kötöttségély-lehetőségek kihasználása	A nemzetközi szervezett bűnözés megjelenése, csalások
	A közép-kelet-európai kapcsolati háló mobilizálása	A magyar agrár K+F megszűnése
	Pályakezdők, fiatal értelmiségiek, poszt-doktorok bevonása a projektekbe	A projektekbe potenciálisan bevonható szakemberek érdektelensége, kockázatvállalás hiánya
Technológiai	Mezőgazdasági termelési rendszerek exportja	A technológiai lemaradás következtében még inkább elmaradunk
	Minta-gazdaságok létrehozása	Az agrobizniszhez kapcsolódó háttér-iparágak megszűnése
	Komplex agrár- és vidékfejlesztési megoldások kínálata (az infrastruktúra kialakításától a termék-értékesítésig és a szociális ellátó hálózatokig)	Olyan technológiákat kísérünk meg fejleszteni, melyek nem tükrözik a célpiacok igényeit (pl. kisméretű családi gazdaságok magas szintű gépesítése)

- stratégia látványos példája a magyar húsipar sikerei a távol-keleti (Japán, Dél-Korea) piacokon. Ez természetesen jelentős beruházást igényel, így indokolt lehet akár a helyi tőke bevonása is ezen kapacitások kiépítésébe, illetve bővítésébe. Így a piaci igények alapján történő termékfejlesztési rendszerek és az értékesítési csatorna kialakítása is viszonylag egyszerűen megoldhatónak látszik. Az egyes piacok sajátos igényeinek megfelelő termék-portfólió és exportstratégia kialakítása az egyes gazdasági szereplők (esetleg azok szövetségei) kompetenciájába tartozó kérdés. Minden esetben célszerű figyelembe vennünk, hogy még adott országon belül is nagyon jelentős különbségek lehetnek a fogyasztási szokásokban, termék-preferenciákban.
2. Biológiai alapanyagok exportja. Ezen a területen részben a magyar erdészeti, szántóföldi és kertészeti növénytermesztés számottevő hagyományaira és eredményeire (pl. szárazságtűrő fajták kialakítása), részben pedig a magyar állattenyésztés tapasztalataira építhetünk. Az állati szaporítóanyag-exportban részben a kedvező magyar referenciákra (pl. a magyar édesvízi haltenyésztés, kacsatenyésztés sikerei Dél-Amerikában, a Közel- és Távol-Keleten), részben a rideg tartás követelményeinek kiemelkedően jól megfelelő magyar állat-genetikai állományra építhetünk. A magyar halbiológiai és haltenyésztési tapasztalatok adaptálása már ma is példa-értékűnek tekinthető.
  3. A magyar tudás és technológia kombinációjának sajátos ötvözetét jelentheti a napjainkban induló biotermesztés fejlesztését szolgáló programokban történő részvétel. Számos államban ezt teheti lehetővé a még érintetlen természeti környezet és az exportba történő bekapcsolódás. Itt kiemelkedő szerepe lehet a minőségirányítási rendszerek adaptálásának. Ehhez azonban nyelvtudással, multikulturális együttműködési készséggel, interkulturális kommunikációs ismeretekkel rendelkező szakemberek kellenének – ilyenek azonban alig vannak.
  4. Komplex rendszerek exportja. A magyar mezőgazdaság sajátos történeti fejlődéséből adódóan jelentős eredményeket ért el a kis- és nagyüzemi gazdálkodás szimbiózisára alapuló, gyors innovációt biztosító mezőgazdasági termelési és értékesítési rendszerek fejlesztési révén (7. ábra). Ezeket a tapasztalatokat modernizálva, akár agro-franchise rendszerben lehetne értékesíteni. A rendszer felépítésének elvi vázlatát az ábrán mutatjuk be. Ugyancsak kiemelkedő fontosságú lehetőség volna a több mint száz éves magyar szövetkezeti mozgalomban felgyülemlett tapasztalatok hasznosítása. Erre pl. Indiában adódna kiemelkedő esély, ahol a legfőbb probléma a földtulajdon fragmentált szerkezete, (az összes művelt földterület közel felén 2 ha-nál kisebb üzemek gazdálkodnak), és az ottani kormány hosszú ideje küzd a koncentráció megvalósításáért. Valamennyi Európán kívüli piac fontos sajátossága a

7. ábra: A termelési rendszerek szerkezete

vizuális kommunikáció meghatározó jelentősége („meg kell tudnunk mutatni”). Ebből adódóan a helyi intézményekkel, esetleg helyi tőkével együttműködve bemutató gazdaságokat, demonstrációs farmokat, élelmiszeripari üzemeket kellene létrehozunk. Ez utóbbiak szerepe azért is különösen jelentős, mert például az indiai mezőgazdaság termékeinek 45%-a megy tönkre a nem megfelelő tárolás és szállítás következtében. A tapasztalatok alapján azonban ezek kizárólag akkor életképesek, ha helyi, közvetlen vagyoni érdekelttség is kapcsolódik működetésükhöz.

5. Az agrobiznisz fejlesztéséhez kapcsolódó ipari megoldások, eszközök, készülékek, berendezések, technológiák, szolgáltatások kivitele. Ezen a területen jelentős versenyelőnyünk a nyugat-európai és izraeli szállítókhoz képest, hogy viszonylag alacsonyabb szintű a technológia automatizáltsága, és ezért berendezéseink

kevésbé vannak kitéve a meghibásodásnak (pl. kisvágóhidak működtetéséhez alkalmas gépek, berendezések). Konkrét példák igazolják (pl. szárasztészta-gyártás) hogy a hazai termelők megközelítően azonos műszaki tartalmú gépeket képesek előállítani a versenytársak áránál lényegesen alacsonyabb (20%) árszinten. Jelenleg több mint száz kis- és középvállalat működik az élelmiszer- és vegyipari gépgyártás területén. Számukra kiemelkedő jelentőségű lehet a részvétel az EU-n kívüli piacok élelmiszer- és vízigényének kielégítésében.

6. Magyar szakemberek részvétele az oktatási-tanácsadási rendszer fejlesztésében. Számos tényező együttes hatására a közép- és felsőfokú agrárszakember-képzésben a képzési kínálat és kapacitás már napjainkban is messze meghaladja a hazai munkaerőpiaci igényeket. Számos jól felszerelt középfokú szakképző intézmény alapvető beis-

kolázási gondokkal küzd, sokszor egy-egy kis létszámú osztály elindítása is lehetetlen. Már rövid távon sem tartható fenn az a helyzet, hogy 19 agrár-karon 139 különféle agrár-felsőoktatási képzést kínáljunk. A jelenlegi fizikai kapacitásokat célszerűen lehetne azonban az európai piacokon kívüli igények kielégítésére fordítanunk, ehhez azonban az oktatói állomány erőteljes fejlesztésére, sok esetben minőségi cseréjére (és az ezt lehetővé tevő bérrendszerre) lenne szükség.

7. Célpiacaink mindegyikére jellemző, hogy a tiszta ivóvíz ellátás és a vízkormányzás-vízgazdálkodás szerepe folyamatosan nő. Hazánk szakemberállománya és a magyar kivitelezők felkészültsége mindkét területen kiemelkedő, bizonyos technológiák (pl. membránszűrés) területén a magyar kutatók és engineering cégek (pl. Hidrofil Kft) kiemelkedő sikereket érnek el. Számos nemzetközi tapasztalattal és referenciákkal rendelkező cégek és technológiák vannak ezen a területen.
8. Potenciális piacaink jelentős része jelentős környezetvédelmi problémákkal küzd. Ezek felszámolásában lehet esély a magyar szakemberek és vállalkozások számára. Itt azokat a speciális technológiákat kell kiválasztanunk, melyekben érdemi versenyelőnyünk van (Baranyi & Fodor, 2009). A megújuló energia felhasználására irányuló törekvések során régióként és országokként nagyon eltérő a helyzet. A jelentős fosszilis energia-tartalékokkal rendelkező államokban nagyon korlá-

tozottak az esélyek (itt sem lehetetlen), más területeken viszont a szoláris és a szélerenergia felhasználásának lehetnek lehetőségei.

5.2. *Intézkedési terv-elemek a stratégia megvalósításához*

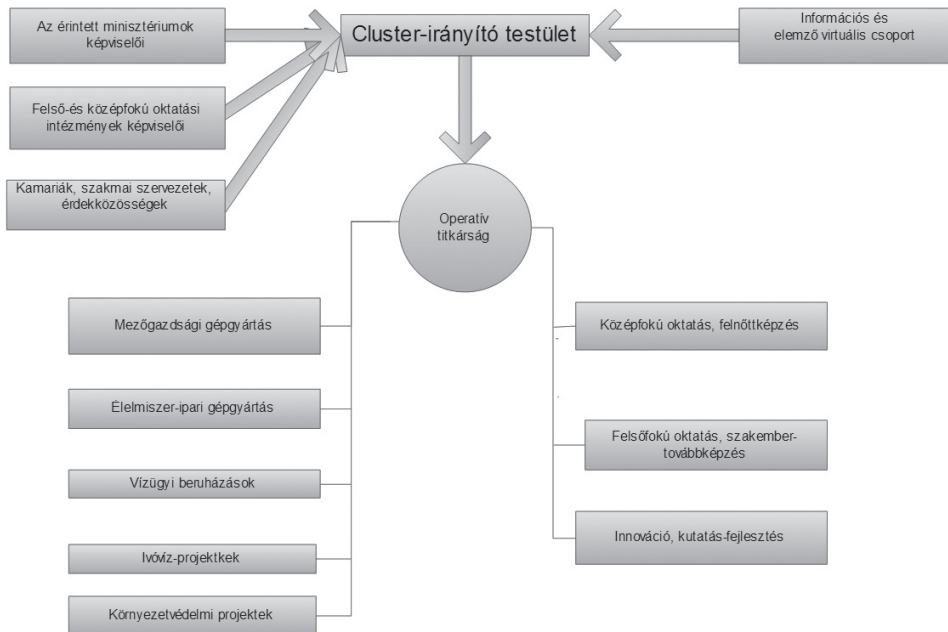
A Nemzetgazdasági Minisztériumban kidolgozás alatt álló „Külgazdasági Stratégia”³ nagyon sok olyan elemet tartalmaz, mely hatékonyan szolgálhatja a jelen tanulmányban foglaltak gyakorlati megvalósítását. Az általunk ismert munkaanyag jelentős hibája azonban, hogy a célokhoz nem rendel forrásokat, így homályban marad a kormányzati szándék intenzitása. További jelentős gond, hogy „ágazati” szemléletben gondolkodik, nem veszi figyelembe pl. a képzés területén jelentkező lehetőségeket. Hiányosságai mellett a munkaanyag jelen fázisa számos kedvező fejlesztési irány kijelölését tartalmazza (pl. export házhoz jön, konzorciális együttműködés, rendszerexport támogatása stb.). Ezeket nem ismételjük meg.

5.2.1. *Rövid távú feladatok*

1. Meg kell ismernünk a legfontosabb célpiacaink stratégiai fejlesztési irányait, hosszú távú fejlesztési terveit, koncepcióit. Oroszország, Kína és India esetében ezek szükségszerűen az egyes térségek (tartományok, államok, régiók) mélységig hatoló vizsgálatok kell, hogy legyenek. A dokumentumok valóság-tartalmát, a mögöttük meghúzódó politikai eltökéltséget és forrásokat a korszerű üzleti hírszerzés (business intelligence) kiterjedt eszköztárával kell ellenőriznünk, verifikálnunk.

2. Katalógus készítése a Magyarországon (még) rendelkezésre álló, a jelen stratégiához felhasználható anyagi és szellemi erőforrásokról (termelő/gyártó kapacitások, szakemberek, infrastruktúra, szabadalmak, know how), a témakörben már meglévő adatbázisok összekapcsolása, integrálása, egységes, webes felületen történő elérhetőségének biztosítása.
3. Adatbázis létrehozása, az egykor Magyarország végzett szakemberekről, elérhetőség, tevékenységi kör megjelölésével, tájékoztatók – road show-k – szervezése részükre, felvázolva a programba történő bekapcsolódás lehetőségeit.
4. A változó sikerrel működő külgazdasági szakdiplomata hálózat fejlesztése helyett fel kell kutatni az adott térségben sikeresen működő, a helyszíni viszonyokba beágyazott szakembereket és rájuk építve létrehozni a „tiszteletbeli kereskedelmi attasé” hálózatát, a „tiszteletbeli konzul” hálózat mintájára.
5. Elkülönített alapot kell létrehozni a korábbi bilaterális TÉT egyezmények mintájára a kapcsolatépítést, de mindenekelőtt az információszerzést szolgáló szakembercsere támogatására. Megengedhetetlen, hogy például nincs semmilyen forrás közös magyar-országi kutatási-fejlesztési projektek finanszírozására.
6. Ki kell alakítani a rövid idejű, egyértelműen igazolható eredményekkel járó tanulmányutak finanszírozásának rendszerét.
7. Az export-tanácsadást (lásd: Külgazdasági Stratégia: Munkaanyag) ki kellene egészíteni gazdasági, logisztikai és kockázatbecslési, valamint projekt-menedzsment tanácsadással, mert csak így van értelme.
8. Diplomáciai erőfeszítésekkel el kell érni, hogy legalább három magyar mintafarm jöjjön létre a világban, építve a helyi tőke bevonására. Ezzel demonstrációs lehetőséghez jutna a magyar mezőgazdaság és az agrobiznisz egyéb területein működő gyártók-szolgáltatók. A mintafarmokon kidolgozott és az adott régióra adaptált technológiák franchise-rendszerben lennének értékesíthetők.
9. Meg kell teremteni a költségvetési intézmények (pl. egyetem) külföldi vállalkozásainak jogszabályi kereteit, át kell gondolni a külföldön működő vállalkozások adóterheinek csökkentését szolgáló lehetőségeket (pl. a harmadik világ országainak többségével nincs a kettős adóztatás eltörléséről szóló megállapodásunk).
10. Minden módon támogatni kell a klaszteresedés folyamatát, semmiképpen nem szabad azonban tovább eltérni, hogy – az Európai Unió elhibázott, provinciális, XIX. századi klaszter-szervezési elveinek mintájára – csak földrajzilag egymáshoz „közel” fekvő vállalkozások és intézmények tömörülhessenek klaszterbe és szerezhessenek ennek alapján támogatást. Mindig tartsuk szem előtt: a célpiacokon 18 olyan város van, amelyik lakossága nagyobb mint egész Magyarországé! Kormányzati programmal kellene elősegíteni egy olyan klaszter létrejöttét, melynek fő célja, hogy közös platformot teremtsen a harmadik pia-

- cokon az agrár, élelmiszeripari, víz-ügyi és környezetvédelmi területen működő, vagy potenciálisan megjeleni képes vállalkozások és intézmények számára. Egy ilyen szervezet lehetséges felépítését az alábbi ábra foglalja össze. A klaszter-tagság egyben minőségi garanciát is jelenthetne a kalandor, nem kellő felkészültségű vállalkozások kiszűrésére. Egy ilyen klaszter lehetséges felépítését a 8. ábra mutatja be.
11. Össze kell gyűjteni és elemezni az eddigi magyar megjelenések, export tapasztalatait, általánosítható tanulságait. Ennek alapján „best practice” tájékoztatókat, weboldalt kellene kidolgozni. Ebben jelentős szerepe lehet az olyan, számottevő piaci tapasztalatokkal rendelkező cégeknek, mint például az Afrika Holding Rt.
  12. Átfogó, komplex tanulmány készítése a jelen dokumentumban foglaltak részletes kibontása érdekében és annak közzététele több világnyelven, reprezentatív formában. Ezzel Magyarország jelezhetné elkötelezettségét jelenlegi és jövőbeni partnerei felé az Európán kívülre nyitás érdekében.
  13. Naprakész, a valós viszonyokat objektíven tükröző piaci- és készletinformációs rendszert kell kialakítani és működtetni.
  14. A képzési- és vizsgakövetelmények rugalmasabbá tételével ösztönözni kell az egyetemi-főiskolai hallgatókat a célpiacainkon történő munkavégzésre, gyakorlatszerzésre. Részletesen fel kellene tárnai, hogy a fejlett, az ACP térségben jelentős gyakorlattal rendelkező államok (pl.

8. ábra: Az Európán kívüli piacokra épülő agrobiznisz klaszter egy lehetséges felépítése

Franciaország, Hollandia, Németország) milyen felsőoktatási eszközrendszert alkalmaznak. Valószínűsíthető, hogy a szűkös hazai erőforrások nem elegendőek arra, hogy az indokolt mértékben legyünk jelen ezen államok szakmai közéletében. Ebből adódóan kiemelt fontosságú lehetne a témával foglalkozó, a Visegrádi Négyek erőit összefogó intézet felállítása.

15. A magyar felsőoktatás napirenden lévő átalakítása során figyelembe kell vennünk: az agrobiznisz területén érintett egyetemi-főiskolai karokat úgy kell kialakítanunk, hogy azok megfeleljenek a globalizáció kihívásainak. Meg kell találni azokat a korszerű, a még megmaradt szellemi erőforrásokat koncentráló, ugyanakkor kellően rugalmas szervezeti formákat, melyek révén a magyar felsőoktatás sikerrel jelenhet meg az Európán kívüli régiókban, mind az oktatás, mint a kutatás piacán.
16. Részletesen fel kell tárnunk, meg kell vitatni a témakörben érintett magyar szakemberek gondolkodását, véleményét, mert napjainkban úgy tűnik, hogy még a legszűkebb szakmai közvélemény is homlokegyenest ellentétes véleményeket vall magáénak a jelen tanulmányban említett kérdésekről.

5.2.2. Az euroatlanti térségen kívül elérhető sikerek feltételei

Nagyon sok olyan tényező van, melyek megléte elemi feltétele a sikeres külpiaci munkának. Az alábbiakban ezeket emeljük ki, nyilvánvalóan szem előtt tartva, hogy ezek számos egyéb összetevőhöz is kapcsolódnak.

1. A magyar külképviseletek rendszere alapelveiben a 90 évvel ezelőtti gondolkodást és helyzetet tükrözi. Végig kell gondolni, kell-e Budapestről néhány száz kilométerre, 2-3 óra autótávolságra külképviselet? Nem a nehezebben elérhető piacokon kell-e fokozott (gazdaság)diplomáciai jelenlét?
2. A jelenleginél sokkal átgondoltabb, az exportot segítő árfolyam-politika kialakítása. Nyilvánvaló, hogy ez nagyon összetett problémakör, de világosan látnunk kell, hogy egy kis, nyitott gazdaság számára a nemzeti valuta erőteljesen felértékelt állapota az export gazdaságosságának erőteljes csökkenését is jelenti (Erdős, 2008);
3. A közép- és felsőfokú oktatási intézmény-hálózat átszervezésénél végig kellene gondolni, milyen áthalkítások lennének szükségesek ahhoz, hogy versenyképesen jelenjünk meg a nemzetközi oktatási piacon.
4. A magyar lakosság és a szakmai közvélemény egészét nyitottabbá kell tenni az euroatlanti térségen kívüli világ, és az ottani munka- és vállalkozási lehetőségek iránt. Súlyos hiba, ha bizonyos térségekről, országokról (pl. Oroszország=oligarcha, bűnözés, nyomor, katasztrófák) csak a negatív jelenségek jutnak el a közvélemény egészéhez.
5. Meg kell szervezni a legfőbb célországok nyelveinek (közvetítő nyelveinek) tanítását az agrár-felsőoktatásban tanulók számára is (francia, orosz, kínai; pl. Konfuciusz Intézet létrehozása valamely agrárkaron).

2. táblázat: Exportunk árszínvonalának mérésére meghatároztuk a 2003–2008 évek átlaga alapján a legjelentősebb magyar export-termékek árát, majd kiszámítottuk ezen termékek árszintjét az adott terméket legnagyobb értékben exportáló államokra ugyanezen időszak adataira építve. Számításaink eredményeit a táblázatban foglaljuk össze. Az egyes országok nevét a megfelelő ISO szabvány szerint rövidítettük. Forrás: FAO adatbázis alapján végzett saját számítás

Kukorica	USD/t
At	363
Be	280
Sl	272
Fr	265
De	253
Ro	224
Hu	221
Bg	135
Búza	USD/t
Be	362936
De	280108
Fr	271808
Hu	265303
CZ	252890
Uk	223549
Bg	220883
Napraforgó	USD/t
Fr	462
Hu	422
Bg	396
Ro	364
Repce	USD/t
Ro	485
De	472
CZ	421
Fr	404
Be	399
Hu	392
Uk	378
Li	370
Sertéshús	354
Es	311
Dk	263
Fi	249
Sw	222
Hu	197
Társállat-táp	USD/t
Uk	1500
Dk	1452
De	1416
Fr	1250
Nl	1177

Hu	1114
Finomított cukor	USD/t
Po	808
Sl	782
Ir	760
Sk	754
Bg	710
AT	702
Es	697
Cz	685
Nl	663
Fr	662
Hu	634
Alkoholmentes italok	USD/t
Au	1421
Nl	1195
Dk	1018
Uk	954
Po	930
It	799
Es	717
Be	711
De	697
Ir	694
Sl	689
Sk	669
Fr	640
Po	609
Hu	541
Tartósított csemegekukorica	USD/t
Fr	1579
Hu	1147
Tartósított zöldségfélék	
Uk	2443
De	2159
Es	1661
Po	1607
Fr	1422
Be	1164
Nl	1073
It	1056
Hu	1051

3. táblázat: A jelen tanulmányban foglaltak gyakorlati megvalósítása mint kormányzati feladat

Tárca	Bekapcsolódás lehetősége
Belügyminisztérium (Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal)	A hazánkba tanulni érkezők vízum-kérelmeinek rugalmas, gyors ügyintézése
Külügyminisztérium	A meglévő külképviseleti hálózat hatékony működtetése az agrobiznisz és a környezetvédelem területén rejlő lehetőségek kihasználása érdekében
Nemzetgazdasági Minisztérium	A kötöttsegély-hitelezésben rejlő lehetőségek feltárása, kiaknázása; kutatási-fejlesztési pályázatok a vázolt piacokon történő sikeres megjelenés esélyét adó fejlesztések támogatására; vállalkozás- és klaszterfejlesztési pályázatok
Emberi Erőforrások Minisztériuma	A köz- és felsőoktatás-fejlesztési koncepciójába integrálni a jelen dokumentum ajánlásait
Nemzeti Fejlesztési Minisztérium	A külgazdaság-diplomácia eszközrendszerének mobilizálása Kutatási-fejlesztési pályázatok a vázolt piacokon történő sikeres megjelenés esélyét adó fejlesztések támogatására
Vidékfejlesztési Min- isztérium	Az agár-szakoktatási rendszer átalakításának támogatása, gazdaságdiplomáciai támogatás

Fogalomtár

Agrobiznisz (vagy angol írással: agrobusiness): a mezőgazdaságot, az élelmiszeripart, az élelmiszer-kereskedelmet és az ezen ágazatokhoz közvetlenül kapcsolódó nemzetgazdasági ágazatokat (pl. mezőgazdasági és élelmiszeripari gépgyártás, mezőgazdasági és élelmiszeripari szaktanácsadás, továbbképzés, minőségtanúsítás, adalék-, segéd-, és csomagolóanyaggyártás) magába foglaló fogalom. A témakörnek nemzetközileg elismert folyóirat van (Agribusiness);

Élelmiszer-gazdaság: a mezőgazdaságot és élelmiszeripart foglalja magába.

WTO: a világkereskedelem liberalizálását szolgáló nemzetközi szervezet (wto.org).

Európai Gazdasági Megállapodás: az EU és az EFTA tagországok együttesét foglalja magába.

Jegyzetek

- 1 A KSH adatbázisa szerint Magyarországon 2008-ban 69 vállalat foglalkozott élelmiszer- és dohányipari gépek gyártásával, 97 mezőgazdasági gépek gyártásával. Együttes nettó árbevételük 150 milliárd forint volt. Ennek több mint háromnegyede exportból származott. A fenti adat nem tartalmazza a vegyipari gépgyártó vállalkozásokat, melyek termékeinek jelentős része (tartályok, csővezetékek és szerelvények, szűrők, nyomástartó edények) ugyancsak élelmiszeripari gyártórendszerekbe épülnek be.
- 2 E témával kapcsolatban ld. az Afrika Tanulmányokban megjelent tanulmányokat: 1.) Keserű Dávid (2012): Növekvő városok – nyomor vs. fejlődés? Afrika Tanulmányok. VI. évf. 2. szám, nyár. 23–39. o., valamint egy kelet-afrikai példán keresztül: 2.) Tarrósy István (2012): Urbanizáció és fenntartható fejlődés Dar es Salaamban. Afrika Tanulmányok. VI. évf. 2. szám, nyár. 4–21. o.
- 3 Ld. a 2011 májusában készített Szakmai Vitairatot itt: http://www.terport.hu/webfm_send/2706.

Felhasznált irodalom

- BARANYI B. & FODOR I. (2009) *The Role of Environmental Industry in the Regional Reindustrialisation in Hungary*. Debrecen-Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja. p. 230.
- CSÁKI CS. (2011) *Élelmezés-biztonság*. MTA, Budapest, p. 160.

- ERDŐS T. (2008) A kritika kritikája. *Közgazdasági Szemle*, 60, 233-242.,
- PORTER, M. (1990) *The competitive advantage of nations*. New York, The Free Press. p. 870.
- VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM (2011) *Nemzeti Vidékstratégiai Konceptió a vidék felemelkedéséért és a fenntartható agrárjövőért*, Budapest. p. 230.

Karácsonyi akció a Publikon Kiadónál!

www.publikon.hu

November 15. és december 30. között

**MINDEN KÖNYVÜNKRE
30-70%-os
árengedményt adunk!**

**Lepje meg szeretteit
értékes ajándékokkal és rendeljen most
közvetlenül a kiadótól!**

INTERJÚ A BÚCSÚZÓ DÉL-AFRIKAI NAGYKÖVET ASSZONNYAL

Az interjút készítette: Bagi Judit
okleveles politológus, szociológus hallgató
IDResearch Kft.
bagi@publikon.hu

Magyarországi tartózkodása és nagyköveti kinevezése óta milyen területek voltak a legfontosabbak Nagykövet Asszony számára?

A Dél-afrikai Köztársaság célkitűzései között szerepel a két ország gazdasági, kulturális, diplomáciai és az oktatás területén történő együttműködésének erősítése. Magyarországi tartózkodásom ideje alatt az említett területek mindegyikén, valamint általában két ország közötti kapcsolat továbbépítésén dolgoztam.

Hogy érezte magát Magyarországon a Dél-Afrikában élő családjá és barátai nélkül?

Nagyon jól éreztem és érzem magam Magyarországon, természetesen hiányzik az otthonom, de igazi megtiszteltetésnek érzem, hogy egy ilyen gyönyörű és nagy történelmi múlttal rendelkező országban képviselhettem a hazámat.

Hogyan látja a Dél-afrikai Köztársaság és az Európai Unió jelenlegi kapcsolatrendszerét? Mit gondol a két- és többoldalú kapcsolatokban rejlő lehetőségekről?

A Dél-afrikai Köztársaság 1994 óta jól működő kapcsolatot ápol az Európai Unióval. A felek stratégiai partnerei egymásnak, melynek következtében erősödött a köztük fennálló politikai együttműködés is. A politikai kooperációnak köszönhetően a Dél-afrikai Köztársaság és az Európai Unió vezetői rendszeresen tárgyalnak a fél éves miniszteri és éves csúcstalálkozókon.

A Dél-afrikai Köztársaság és az Európai Unió egyaránt egy békés, demokratikus keretek között működő, faji és nemi megkülönböztetéstől mentes Afrika kialakítása mellett kötelezte el magát. A két fél kölcsönös partnerségi viszonyát tovább erősíti a demokráciába, az emberi jogokba, a törvény

tiszteletébe, az egyenlőségbe és a szegénység elleni küzdelembe vetett hite és bizalma. Az Unió és Dél-Afrika továbbra is egymás fő kereskedelmi partnerei maradnak az egyre bővülő kooperáció mellett. Az együttműködés olyan területeken valósul meg, mint a környezetvédelem, a klímaváltozás visszaszorítása, az oktatás, a kultúra, a tudomány és technológia, különös tekintettel az infokommunikációs technológiára (ICT), a bűnözés visszaszorítása, a szociálpolitika, valamint a foglalkoztatáspolitiká, továbbá az EU regionális integrációja kapcsán szerzett tapasztalatok átadása.

Milyen együttműködési lehetőségeket lát a Dél-afrikai Köztársaság és Magyarország között? Hogyan alakultak eddig a két ország közötti kapcsolatok különös tekintettel az elmúlt húsz év diplomáciai történéseire?

A Dél-afrikai Köztársaság régóta fennálló, egészen az 1970-es és '80-as évekig visszanyúló baráti kapcsolatot ápol Magyarországgal, mely továbbra is a Dél-afrikai Köztársaság egyik legfontosabb közép-európai kereskedelmi partnere.

A két állam között fennálló kereskedelem terén az elmúlt tíz évben jelentős előrelépések történtek. Napjainkban Dél-Afrika területéről 54 százalékkal több árut exportálnak Magyarországra, mint tíz évvel ezelőtt. A Magyarország területéről Dél-Afrikába importált áruk mennyisége pedig 19 százalékkal emelkedett az utóbbi tíz évben. A külkereskedelmi mérleg tehát Magyarországnak kedvez, ebből adódóan a két ország esetében a kereskedelem terén további fejlesztések szükségesek.

Az 1956-ban Dél-Afrikába emigrált magyar közösség is hozzájárul a két ország gazdasági együttműködéséhez. A dél-afrikai nemzetközi kapcsolatok és együttműködések helyettes minisztere 2012 májusában ellátogatott Magyarországra, ahol miniszterekkel és államtitkárokkal tárgyalt. A találkozó keretében mindkét ország képviselői megegyeztek abban, hogy a felek között már fennálló kapcsolatot állandósítják, továbbberősítik, kiterjesztve az oktatás, kultúra és gazdaság további területeire.

Mit gondol milyen szerepet játszik a Dél-afrikai Köztársaság az afrikai kapcsolatokban, különös tekintettel az Afrikai Unióra? Mi a véleménye a Dél-afrikai Köztársaság világpolitikában betöltött helyzetéről?

A Dél-afrikai Köztársaság külpolitikai szerepvállalása öt egymással szoros összefüggésben lévő prioritás formájában ölt testet. Ezek közül az első az afrikai kontinens folyamatosan kiemelt helyen való kezelése.

A Dél-afrikai Köztársaság elsősorban a kontinens gazdasági fejlődésében játszik fontos szerepet. Ebből adódóan országom azon dolgozik, hogy megalapítsa a Dél-afrikai Fejlesztési Partnerség Ügynökségét (South African Development Partnership Agency – SADPA), mely a fejlődést helyezi a középpontba, mellyel az African Agenda és a Millenniumi Fejlesztési Célok megvalósításának motorjává válhat.

Dél-Afrika elkötelezte magát arra vonatkozóan, hogy hozzájáruljon a kontinensen belüli konfliktusok megoldásához, ezért a kontinensen belüli békét és biztonságot országunk kiemelt ügyként

 Takalani Esther Netshitenzhe

kezeli. 1994 óta a kontinensen megvalósuló békefenntartásban, a harcok utáni újjáépítésben, valamint az infrastruktúra fejlesztésében folyamatosan növekvő szerepet töltött be a Dél-afrikai Köztársaság.

Mit jelent a BRICS tagság Dél-Afrika számára? Milyen, a tagsággal járó előnyökre tehet szert az ország?

Dél-Afrika multilaterális és minilaterális kapcsolatokat épít ki azért, hogy többek közt fejlesztési terveit megvalósítsa. Annak ellenére, hogy gazdaságát és népességszámát tekintve a Dél-afrikai Köztársaság képezi a BRICS legkisebb tagját, mégis biztosítja az afrikai piacra való bejutást, továbbá – politikai és gazdasági befolyásával és tapasztalattal – képes támogatni a kontinensen létrejövő üzleti vállalkozások munkáját.

A BRICS tagság Dél-Afrika előnyére válik a befektetési és kereskedelmi lehe-

tőségek növekedésével, mint ahogy történt az Brazília, India, Kína és Oroszország esetében is. A Nemzetközi Valutaalap (IMF) szerint a BRICS jelentős globális gazdasági növekedéshez járul hozzá az elkövetkezendő három évben.

A BRICS célirányosan a gazdasági növekedést, az iparosodást, valamint a munkahelyteremtést támogatja, mely utóbbi egyébként Dél-Afrika öt nemzeti prioritásának egyikét képezi.

A BRICS és Dél-afrikai Köztársaság 2011 januárjában megújított ENSZ Biztonsági Tanács tagságát figyelembe véve az ország számára előnyös együttműködési törekvések indulnak el a kormányzás globális rendszerében és a globális kormányzásért felelős intézményeiben is.

Jelenleg mindegyik BRICS tag jelen van az ENSZ Biztonsági Tanácsában, Kína és Oroszország állandó, míg Bra-

zília, India és a Dél-afrikai Köztársaság nem állandó tagként.

Mit gondol Nagykövet Asszony a világ-hatalmak, az Európai Unió, az Amerikai Egyesült Államok (USA), valamint a feltörekvő hatalmak, Kína, India és Brazília Dél-Afrikával kapcsolatos külpolitikájáról?

Dél-Afrika kapcsolata az EU-val és az USA-val, valamint az olyan feltörekvő gazdasági erőkkkel, mint Kína, India, Brazília egyre fontosabbá és szorosabbá válik. Ezek az országok egyre meghatározóbb szerepet töltenek be az afrikai békefenntartás és fejlődés területén.

Az EU továbbra is Dél-Afrika legjelentősebb kereskedelmi és fejlesztési partnere maradt. Az USA az eddigiekhez hasonlóan fontos szerepet játszik az Észak–Dél párbeszédben, és jelentős közvetlen külföldi tőke befektető.

Ha a kereskedelmi partnereket különálló országokra bontjuk, akkor Kína minősül a Dél-afrikai Köztársaság legnagyobb kapcsolatának. Országunk folyamatosan tanul az imént említett államoktól. Indiától az infokommunikációs technológiát, Braziliától a szegénység elleni küzdelmet, de leginkább a társadalmi egyenlőtlenségek eltörlése területén tanulunk, és oszthatjuk meg egymással tapasztalatainkat. Továbbra is külpolitikai prioritásunk a fejlett és fejlődő országokkal fennálló kapcsolatok szálainak szorosabbra fűzése.

Hogyan látja a dél-afrikai nők politikai szerepvállalását?

Az országban immáron tizennyolc éve működő demokráciának köszönhetően a

politikai döntéshozatalban jelentős szerepet töltenek be a nők. 1994 előtt alig volt női képviselő országunk parlamentjében. A Dél-afrikai Köztársaság területén élő nők parlamenti szerepvállalása tehát egyértelmű növekedést mutat, a nők parlamenti képviseleti aránya közel áll a 45 százalék eléréséhez. Ma már jelentősebb létszámban vesznek részt a minisztériumok munkáiban is, és a kilenc tartományi vezető közül öten nők.

Minőségi szempontból megjegyzendő, hogy a dél-afrikai nők politikai részvételének köszönhetően jelentős átalakulások mennek végbe a 'gender' ügyek, köztük a nemi egyenlőtlenségek és egyes társadalmi kérdéskörök terén, mint például a helyi lakásigények, egészségügy, oktatás, valamint a nők érdekeinek törvénybe foglalásának tekintetében.

Mely területeken sikeresek az afrikai nők?
Ahogy az már az imént elhangzott, Afrika esetében egyre inkább tapasztalhatjuk a nők politikai szerepvállalásának növekedését. 2012 júliusában egy volt dél-afrikai miniszter asszonyt, Dr. Nkosazana Dlamini Zumát választották meg az Afrikai Unió bizottságának elnökének. Ez az első olyan eset egyébként, amikor a dél-afrikai régióból származó és egyben női képviselő tölti be ezt a posztot.

Afrikában napjainkban az államfői pozíciókat tekintve megemlíthetjük Libéria elnökét, Dr. Ellen Johnson-Sirleaf-t vagy Malawi elnökét, Dr. Joyce Bandát.

Ruanda az az ország, ahol a világon elsőként haladta meg a parlament alsó házában a nők számaránya az 50 száza-

lékot. A Dél-afrikai Köztársaság a nők politikai képviseletét illetően a világranglista első tíz helyezettje között szerepel. A többi kontinensbeli ország is egyre nagyobb hangsúlyt fektet a nők politikai képviseletére és döntéshozatalban való részvételére. A 2010 és 2020 közötti időszakot „az Afrikai Unió nőknek szentelt évtizede” elnevezéssel illeték, valamint az AU Bizottság új elnök asszonya arra próbálja ösztönözni a kontinensbeli hölgyeket, hogy ezt a kijelentést a gyakorlatban is valósítsák meg.

Mit jelent a nők társadalmi szerepvállalásának növelése (gender empowerment) az Ön számára? Milyen politikát folytat e területen a Dél-afrikai Köztársaság?

A dél-afrikai alkotmány, mint az ország alapvető törvénye, gondoskodik a nemek közötti egyenlőség támogatásáról, többek között egy ezzel foglalkozó bizottság felállításával, melynek célja, hogy javítson a nők társadalmi helyzetén. Dél-Afrika nemek közötti egyenlőséget támogató politikája, a Női Egyen-

Takalani Esther Netshitenzhe

jogúság és a Nemi Egyenjogúság Nemzeti Keretprogramja, alapvető emberi jogok által vezérelt elképzelés, mely magában foglalja a férfiak és a nők közti egyenlőséget is.

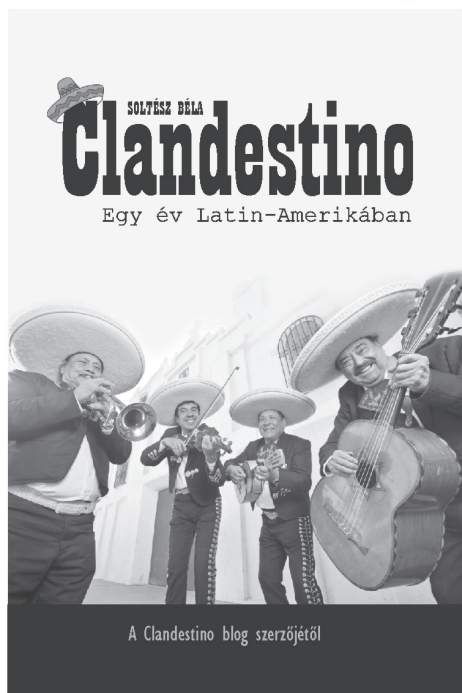
A Keretprogram célja a törvények, jogszabályok, procedúrák és hétköznapi gyakorlatok fejlesztésének irányítása, melyek a dél-afrikai társadalom férfi és nő tagjai számára is egyaránt azonos lehetőséget biztosítanak mind a munkahelyen, mind a közösségekben.

A nemek közötti egyenlőség elsődleges fontosságú Dél-Afrikában, a társadalom pedig tudatában van a törvényalkotás és a különböző programok által támogatott nemek közötti egyenlőség megteremtésének fontosságával.

A Dél-afrikai Köztársaság elnöke, Zuma Elnök Úr a Nők Igazságszolgáltatáshoz Való Joga című rangos, Finnországgal és az ENSZ-el közösen szervezett, 2012. szeptember 24-én megtartott rendezvényen elmondott beszédében bejelentette, hogy Dél-Afrika elkötelezett, hogy 2013-ra megalkossa a Nemek Közötti Egyenlőség törvényét.

Életbelépését követően a törvénytervezet „minden szervezetet, entitást és vállalatot a köz- és magánszférában egyaránt kötelezni fog arra, hogy az alkalmazottak között a nemek aránya 50-50% legyen. Ezen cél elérést és betartásának ellenőrzését a Női Gyermek- és Rokkantügyi miniszter illetékes ellenőrizni.”

Az év legviccesebb utazós könyve!

Soltész Béla

Clandestino – Egy év Latin-Amerikában

Chilében láttam a virágzó sivatagot és a kikötői fókákat, a naplementét a Húsvét-szigeten, a világvégi hegycsúcsokat Patagóniában. Bolíviában hegyibetegséget kaptam a sósivatagban és szerencsehozó lámaembriókat vettem a boszorkánypiacon. Peruban egy kecsua indián családnál laktam a Titicaca-tó egyik szigetén, és reszketve vártam a Machu Picchu alatt húzódó szakadéokban a sziklafalnak préselődvé, hogy elmenjen mellettem a vonat. Megmásztam a világ legfiatalabb vulkánját Mexikóban, és a tetejéről láttam az éjszakai marihuána-szüret villódzó fényeit. Megittam rengeteg tequilát, ettem kukacot, szöcskét, hangyát, kukoricapenészt és kaktuszt. Türelemesen vártam, hogy a símaszkos zapatista gerillák megvizsgálják az útlevelemet. Kubában megnéztem Fidel épülő (vagy nem épülő) mauzóleumát, és találkoztam egy orvosból lett parkolóőrrel, aki huszonöt év múltán is az egykor volt magyar szerelmét siratta. Costa Ricában lajhárokra lestem az éjszakai őserdőben, Hondurasban rohamrendőrök elől menekültem, Guatemalában cigivel és rummal kínáltam egy maja istenszobrot egy garázsban rendezett pogány rituálén.

Hát ilyen dolgok történtek velem egy év alatt Latin-Amerikában.

Keresse a kötetet októbertől az Alexandra Könyváruházakban, a független könyvesboltokban és az internetes portálokon vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

INFORMÁCIÓS HADVISELÉS ÉS PSYOPS' AFRIKA SZARVÁN – KENYAI–SZOMÁLI PROPAGANDAHÁBORÚ AZ 1960-AS ÉVEKBEN²

Marsai Viktor
PhD hallgató
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
marsaiviktor@yahoo.com

A propaganda, a média, a hírközlés szerepének fontosságát már nagyon korán felismerték a politikai döntéshozók. A „szívek és elmék megnyerése” („*winning hearts and minds*”) nem pusztán a legmodernebb asszimetrikus hadviselés találmánya:³ a különböző gerillacsoportok ellen küzdő kormányzatok általában hamar felismerték, hogy a legtöbb esetben pusztán katonai eszközök alkalmazásával nem képesek véget vetni a fegyveres ellenállásnak. A brit hadsereg 1952-ben, a malajziai háborúban már a „*winning hearts and minds*” koncepciót alkalmazta a gerillák elszigetelésére, ami aztán megjelent az amerikai hadsereg vietnámi harcain során is.⁴ Elengedhetetlennek bizonyult ugyanis, hogy a felkelőket valamiféleképpen elvágják fő emberi és anyagi bázisuktól, a lakosságtól, és ezáltal megakadályozva a szervezettek „újratermelődését”, mintegy belülről sorvasszák el a mozgalmakat.

A múlt század hatvanas éveiben hasonló erőfeszítések történtek a kenyai kormányzat részéről, hogy felszámolják az országuk keleti területein működő szomáli gerillacsoportokat. A Nairobi által „sifták”-nak (sifta), „banditáknak” nevezett harcosok rendszeres támadásokat hajtottak végre a biztonsági erők és az állami tisztviselők ellen. Az 1963 és 1967 között zajló sifta háború során a szomáli gerillák fő célkitűzésükként a határ menti, döntően szomálik lakta területek elszakadását és anyaország-hoz való csatlakozását jelölték meg. Mogadishu nem vállalt közvetlen fegyveres konfrontációt délnyugati szomszédjával, hivatalos külpolitikájában azonban egészen 1967-ig a szomáli etnikum lakta területek egyesítését jelölte meg. A sifták szecessziós mozgalmát – természetesen nem hivatalos formában – Szomália nem csupán fegyverekkel és katonai tanácsadókkal, de élénk

propagandatevékenységgel is támogatta. A Mogadishui Rádió – a somáli kormány hivatalos adója, mely 1960 után somáli, amhara és oromó nyelven is sugárzott – adásai elérték Kenya keleti területeit, az ún. Keleti, valamint az Északkeleti Tartományt (EP és NEP), ahol a somáli lakosság jelentős része élt. A folyamatos, jól felépített irredenta adások nem csupán politikai, de kulturális és szórakoztató műsorokkal is erősítették a somáli nemzettudatot és az összetartozás érzését. A kenyai kormányzat erőfeszítései a helyzet konszolidálásra – dacára a brit biztonsági tiszték közreműködésének – nem hoztak kielégítő eredményt. Ezért született meg 1965-ben az az ötlet, hogy egy somáli nyelvű, kormányzati működtetésű kenyai rádióadóval kellene sikeresebbé tenni a szeparatisták elleni harcot, ellensúlyozandó az egyoldalú somáli propagandát.

Ez a tanulmány azt fogja megvizsgálni, milyen nehézségekkel kellett szembenéznie a nairobi kormánynak a somáli nyelvű rádióadó létrehozásakor. Röviden ismertetem Kenya keleti területeinek történetét, a sifatevékenység politikai és etnikai gyökereit, illetve vizsgálatomat az 1967-es arushai megállapodással zárom, amely a két állam közti viszony konszolidálásával végső csapást mért a szecessziós mozgalomra, egyszersmind másodlagos jelentőségűvé téve a somáli nyelvű rádióadás működtetését.

A sifta-mozgalom gyökerei – a Keleti és az Északkeleti Tartomány születése
Kenya keleti területe, az Északi Határkörzet (Northern Frontier District – NFD)

sokáig kívül maradt a gyarmatosítás folyamatán. A bozótos, félsivatagos terület – a „bush” – nem tartott számot sem a délről közeledő britek, sem az északon terjeszkedő olaszok érdeklődésére. A területen csak a nomád somalik és az etióp felföld felől terjeszkedő gallák folytattak legeltető-vándorló életmódot, ők is csak néhány évszázaddal a gyarmatosítás előtt népesítették be a nem túl termékeny területet. Az NFD egyben komoly kulturális és civilizációs határt is jelent Kelet-Afrikában: a terület déli és nyugati végei jelölték ki a bantuk északi terjeszkedésének határát, így a különféle kenyai törzsek sosem vetették meg a lábukat ezen a területen.⁵ A jól ismert, vonalzóval megvont határok így ismét népcsoportokat és kultúrákat szakítottak szét, illetve különböző etnikumokat kényszerítettek egy állam határai közé.

A britek első helyőrségeiket – Moyalét, Wajirt – csak 1919-ben létesítették az NFD-ben. Eredetileg a területtől keletre fekvő Jubaföld is a Korona fennhatósága alá tartozott, de azt az olaszok – cserébe első világháborús szerepvállalásukért – megkapták Nagy-Britanniától.⁶ A gyarmatosítók a számukra értéktelen Határkörzetet alapvetően pufferezónának szánták az olaszokkal és etiópokkal szemben a kontinens belső területének kapuját jelentő kelet-afrikai vasút biztosítására. Az ugandai vasút 1896–1901 között készült el, Mombasából mélyen behatolva a szárazföld belsejébe. 1929-ig további szárnyvonalakat építettek hozzá. A terület igazgatása a nomádok közti folyamatos klánharcok, illetve a csekély számú brit alkalmazott miatt szinte megoldhatatlan feladatok elé állí-

Kenya közigazgatási felosztása. Forrás: http://www.en.kenemb.ru/about_common.html

totta az adminisztrációt. A folyamatosan vándorló szomáli és galla csoportok mozgásának korlátozására bevezetett, 1926-os Külső Körzeti Rendelet (Outlying District Ordinance) és az 1934-es Különleges Körzeti Adminisztrációs Rendelet (Special District Administration Ordinance) nagyban korlátozta a nomádok szabad helyváltoztatását. A rendeletek értelmében az NFD-ből való be- és kilépéshez is a hatóságok engedélye vált szükségessé. A rendeletek, meghatározva az egyes népcsoportok által lakható területeket, egyfajta demarkációs vonalat jelöltek ki számukra, ami együtt járt a víz-

lelőhelyek és a legelők felosztásával is. Ezzel – az állandó fegyveres konfliktusok számának csökkentése mellett – a lakosság nagyobb kontrollját is szeretnék volna elérni.⁷

Az antikolonialista mozgalmak az 1940-es években érték el a térséget, amikor a Szomáli Ifjúsági Liga (Somali Youth League) irodákat nyitott a körzetben. 1948-ban azonban összeütközésbe kerültek a hatóságokkal, így egészen 1960-ig csak illegitimitásban tevékenykedhettek tovább. 1960-ban a britek feloldották a pártalapítási tilalmat, és ekkor több politikai csoport is létrejött a régióban.⁸

Kenya függetlenné válásának közeledtével ezek a csoportok fokozódó tevékenységüket arra irányították, hogy az 1960-ban a brit és olasz gyarmatok egyesüléséből létrejött Szomáliához csatolhassák az Északi Határkörzetet, ami az adott viszonyok között logikus és az ENSZ Alapokmány szellemiségével összeegyeztethető lépésnek tűnt: a 338 000 lakosból 280 000-en tartoztak valamely szomáli klánhoz. A kenyai politikai elit azonban nem egyezett bele a terület elcsatolásába, mellyel 264 000 km², a gyarmat 45%-a került volna Szomália fennhatósága alá,⁹ és Nairobi inkább vállalták a borítékolható gerillaháborút. A labda ezt követően a britek térfelén pattogott, akiktől mind az NFD pártjai, mind Mogadishu kedvező döntést várt. Az Egyesült Királyságban tisztaban voltak a Határkörzet lakosságának egyöntetű akaratával, ugyanakkor London már a posztkoloniális időszakra készült: lényegében arról kellett döntenie, hogy Mogadishut vagy Nairobót favorizálja-e a térségben. Márpedig ez nem lehetett komoly dilemma tárgya: Kenya szoros gazdasági kapcsolatai a kelet-afrikai államokkal, általános befolyása a térségben, vasútvonala, gazdasági, társadalmi fejlettsége, illetve a közigazgatásban meglevő brit pozíciók egyértelművé tették, hogy alkalmasabb a stratégiai partneri szerepre, mint a nomád, elmaradott Szomália. Bár a brit adminisztráció a pártatlan külső szereplő pozíciójában tetszelgett, azzal, hogy a függetlenséget előkészítő találkozókra nem hívták meg az NFD-t képviselő politikai csoportokat, egyértelművé tették, hogy a már korábban kiválasztott kikuju elitet, Jomo Kenyatta

KANU-pártját (Kenyai Afrikai Nemzeti Unió) és a mögötte álló többi bantu törzset favorizálják. London álságosan „Kenya népeinek” kezébe adta a döntés jogát, ami determinálta az NFD sorsát. A KANU, hogy elejét vegye mindenféle egységes politikai fellépésnek, rábírt a briteket az Északi Határkörzet felosztására, létrehozva belőle a Keleti, valamint az Északkeleti Tartományt (EP, NEP), illetve déli területeit hozzácsatolva a Partmenti Tartományhoz.¹⁰ Szomália válaszul megszakította diplomáciai kapcsolatait Nagy-Britanniával, elesve a volt gyarmattartótól érkező évi 1,5 millió fontos apanáztól.¹¹ A Határkörzetben egyre feszültebb lett a helyzet, és már 1963 közepén megindult a fegyveres küzdelem. Mogadishu felfegyverzte a lázadókat, miközben a Kenyában állomásozó brit alakulatok bekapcsolódtak a sifták elleni műveletekbe. A harcok intenzitása alacsony maradt, hamar nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy Szomália – mely irredenta külpolitikája miatt eleve nemzetközi elszigeteltséggel küzdött – nem kockáztat meg egy nyílt katonai beavatkozást.¹² A kiépítetlen, ismeretlen határvidéken azonban a központi kormányzat még brit segítséggel sem volt képes megtörni a felkelőket, akik remekül kihasználták helyismertüket, valamint a lakosság támogatását. Az elhúzódó küzdelem gátolta a helyi közigazgatás megszilárdítását, valamint súlyos anyagi és emberi áldozatokat követelt Nairobótól. Egyedül a brit részvétel havi 50 000 fontot emésztett fel, pedig a volt gyarmattartók csak tanácsadókként tevékenykedtek a kenyaik mellett;¹³ a kenyai fél pedig saját becslései szerint évi 1 millió fontot költött

a hadműveletekre.¹⁴ A több mint 800 kilométeres kenyai–szomáli határ lezárása képtelenségnek bizonyult, a sifták pedig a koncentrált ellentámadások elől kitérve visszahúzódtak a csak általuk ismert „bush”-ba, sőt ha kellett, Szomália területére.

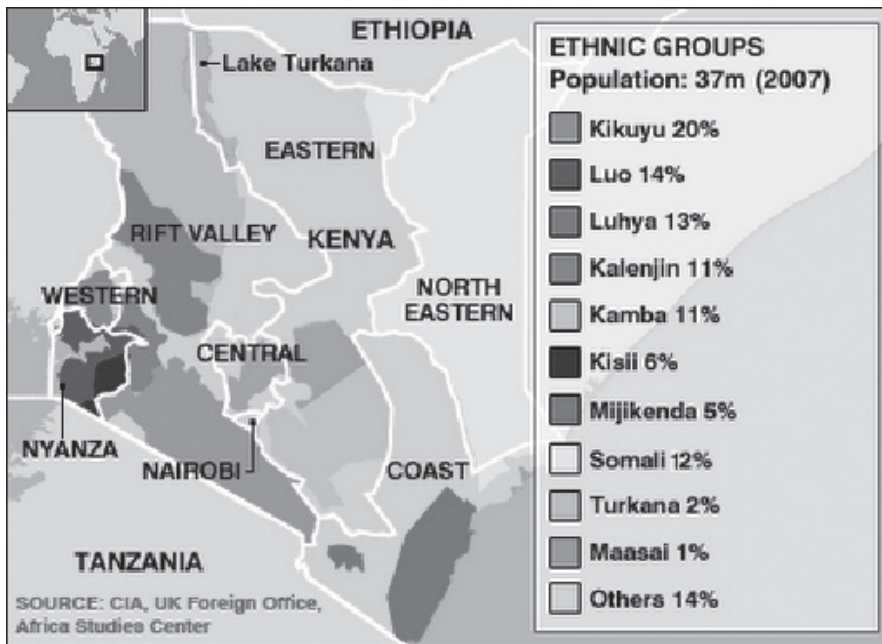
Az első kenyai lépések a Mogadishui Rádió ellen

A kenyai hatóságok dokumentálhatóan először 1965 őszén kezdtek el foglalkozni a Mogadishui Rádió hatásaival. Az Információs, Hírközlési és Turisztikai Minisztérium (IHTM – Ministry of Information, Broadcasting and Tourism) államtitkárának jelentése rámutatott arra, hogy a Mogadishui Rádió hatékony propaganda-hadjáratot folytat Kenya ellen, melynek lényege, hogy a szomáli népességnek sokkal jobb dolga lenne Mogadishu, mint Nairobi kormányzása alatt. Rádásul az objektív tények is ezt látszottak alátámasztani: a szomáli rádióadás a szomáli lakosság ízlésének megfelelő, szórakoztató műsorokat sugárzott, miközben a brit nyelvű Voice of Kenya (VOK) csak gyenge jelerősségű, nehezen fogható adással érte el a keleti területeket.¹⁵

A kenyai kabinet a következő év januárjában foglalkozott először érdemben az ügygel. Az információs miniszteren kívül a belügy- és a védelmi miniszterek is a sifták elleni harcmodor átalakítása mellett tették le a voksukat. A kormányülés minden eddiginél összeszedettebben sorolta fel a problémákat. A fegyveres harc nem érte el a kívánt eredményt, súlyos áldozatokkal jár, a lakosság pedig továbbra is szakadárrok oldalán áll. Megnyugtató megoldásra csak akkor számít-

hatnak, ha a szomálik többsége elfordul a felkelőktől, sőt együttműködik ellenük a kenyai hatóságokkal. Ehhez azonban komoly propagandatevékenységet kellene folytatniuk, szinte a semmiből építkezve. A Voice of Kenya rádióadásai napi egy órában, rossz minőségben, egy 5 kW-os rádióadó segítségével érik el az Északkeleti Tartományt, a sifták fő működési területét, melyet kevesen hallgatják a helyiek közül. Ezzel szemben a Mogadishui Rádió 50 kW-os adója – amelynek lecserélése egy 100 kW-os teljesítményűre már napirenden van – napi hét órában sugároz, rádásul szomáli nyelven. *„Az adás technikailag kiváló minőségű, és nyilvánvalóan készített rádiós szakemberek komoly energiák befektetésével elvégzett munkájának eredménye.”* A sugárzás rádásul nem csupán a NER-t, hanem a Keleti és a Partmenti Tartomány egy részét is elérte. Az ülés résztvevői úgy ítélték meg, hogy a Mogadishui Rádió tevékenysége nagyban hozzájárult a sifta-tevékenység propagálásához, és jelentősen aláásta a központi kormányzat stabilizációs törekvéseit. Ezt alátámasztották a titkosszolgálati jelentések is, melyek beszámoltak arról, hogy bár nem tudnak közvetlen informátorokról, de az a sebesség, amellyel a Mogadishui Rádió értesül a kenyai belpolitikai eseményekről, csak úgy magyarázható, ha rendszeres helyi források biztosítják számukra a híreket – ami egyben azt is jelentette, hogy Nairobi minden hibája teritékre kerülhetett a szomáli adásokban.¹⁶

Mindezek alapján a kabinet világos választási stratégiát fogalmazott meg: a Voice of Kenyának fel kell állítania egy Szomáli Szolgálatot (Somali Service),

 Kenya etnikai viszonyai. Forrás: http://kenyasomali.blogspot.hu/2008_03_01_archive.html

profi személyzettel, technikai apparátussal és olyan műsorokkal, amelyek felveszik a versenyt a szómáliai szolgálattal. A Somali Service sugárzási időtartamának el kell érnie a Mogadishu Rádióét. Mindehhez elengedhetetlen egy nagyteljesítményű, 100 kW-os rádióadó felállítása. A kabinet ülésén ehhez elkülönítették a szükséges összegeket is összesen 150 000 font értékben.¹⁷

Az érintett kenyai szervek felvették a kapcsolatot Etiópiával is, ugyanis az ország Ogaden tartományában élő nagyszámú szómáli lakos miatt Addisz-Abeba is aggodalommal figyelte a keleti területeit lefedő Mogadishui Rádió adásait. A találkozók során a felek megállapodtak abban, hogy összehangolt fellépéssel veszik fel a harcot a szómáli kormány propaganda-hadjárata ellen.

A két ország biztonsági apparátusa megfogalmazta azokat a fő irányvonalakat, melyeket követniük kell tevékenységük során. A lefektetett alapelvek jól jelezték, hogy mind a kenyaiak, mind az etiópok tisztában voltak vele, hogy nem ronthatnak ajtóstul a házba, mivel a túl direkt ellenkampánnyal csak önmagukat járatnák le. „*Támadásunknak tényszerűnek, higgadtnak és tárgyilagosságnak kell lennie. Mindenféléképpen kerülnünk kell a túlzásokat és a hisztériakeltést. [...] Rádióadásunkkal világossá kell tenni, hogy Kenya egy civilizált ország, amely teljes mértékben tisztában van nemzeti és nemzetközi kötelezettségeivel, ugyanakkor arra is teljes mértékben képes, hogy ezeknek külső segítségnyújtás nélkül eleget tegyen.*”¹⁸

„Július közepén megjelentek az első törésvonalak a kenyai kormányzati szervek között, és bebizonyosodott a januári kompromisszum törékenysége.”

A szomáli kormányzat elleni lehetséges támadási felületeket a következőkben vélték felfedezni: szociális háló hiánya, a külföldi befolyás nagy mértéke, Szomália külpolitikai elszigeteltsége, a nepotizmus, a korrupció, a klánok közti – esetenként fegyveres – konfliktusok, a választási csalások stb. A fő mondanivaló annak bemutatását vette célba, hogy Mogadishu belpolitikai, gazdasági problémáiról agresszív külpolitikájával igyekszik elterelni a figyelmet. A pozitív üzenet szerint pedig a Kenya területén élő szomálik mind gazdasági, mind társadalmi, mind kulturális téren megkapják azokat a javakat, amiket az anyaországban nélkülöznének.

A tavaszi-nyári találkozók bizakodással töltötték el a kenyaiakat. Az etiópok készen mutatkoztak az együttműködésre, sőt megígérték, hogy a rendelkezésükre álló technikai eszközöket (szomáli nyelvű műsorok, zenei számok, versek) a VOK rendelkezésére bocsátják.¹⁹

Időközben átmenetileg csökkent a Kenyára nehezedő nyomás. 1966 májusában a kelet- és közép-afrikai államfők találkozásánál a résztvevők – nyilván a Mogadishui Rádió hatására is – meggyeztek abban, hogy nem fogják adásaikat a másik ország elleni propaganda eszközéül felhasználni. Ezek utána

Mogadishui Rádió egy időre valóban beszüntette ezen irányú tevékenységét.²⁰

Technikai és személyügyi nehézségek
Mint az előző fejezetből kiderült, a sifita-ellenes propagandaháború megtervezése stratégiai szinten meglehetősen magas színvonalon és átgondoltan lett kivitelezve. Ugyanakkor a kormányülés határozatai és az etiópokkal folytatott tárgyalások sikerei túlzott optimizmust generáltak a kenyai vezetésben, amely azt gondolta, már 1966 nyarán megindulhat a Somali Service tevékenysége. A technika beszerzése, a megfelelő személyek összeválogatása azonban ennél jóval több időt vett igénybe. A 100 kW-os rádióadót a Marconi Company Ltd.-től rendelték meg, amely eleve csak az év második felére ígerte az adó leszállítását, felállítását és üzembe helyezését. Hajózási nehézségek miatt azonban hamar bebizonyosodott, hogy az egész projektből legfeljebb év végére lehet valami. Addig is az Információs Minisztérium államtitkára, A. F. Sagar a meglévő műszaki eszközök felhasználásával igyekezett a lehető legtöbbet kisajtolni a frissen felállított Somali Service-ből. Az adás időtartamát a kezdeti másfél órától 3 órára emelték, valamint középtávon 7,5 órás műsoridőt céloztak meg.²¹

Július közepén megjelentek az első törésvonalak a kenyai kormányzati szervek között, és bebizonyosodott a januári kompromisszum törékenysége. A vita azzal kapcsolatban alakult ki az egyes minisztériumok között, hogy milyen tevékenységre is van valójában szükségük. Az Információs Minisztérium szerint pusztán tömegpropagandáról volt

szó, míg a Belbiztonsági és a Védelmi Minisztérium már ekkor pszichológiai hadviselésről (psychological warfare/operations – PSYOPS) beszélt. Utóbbi szervek abban látták a két módszer közti különbséget, hogy míg a tömegpropaganda alapvetően a saját, irányukba elkötelezett lakosságot erősítette meg vélekedésében, addig a PSYOPS lehetőséget teremtett az ellenség megnyerésére is. A növekvő veszteségek – csak június–július folyamán tucatnyi halott és sebesült rendőr és katona – arról győzték meg a fegyveres szerveket, hogy a puszta médiahadjárat itt kevés, célzott információs dömpinggel kell megnyerni a szomáli lakosság rokonszenvét. Ehhez a fennálló brit kapcsolatok kiváló lehetőséget biztosítottak, a korábbi gyarmatosítók ugyanis jártasak voltak a PSYOPS-tevékenységben.²²

Az Információs Minisztérium kezdetben elhárította a britek bevonását, azzal érvelve, hogy meglévő képességeik elegendők a probléma leküzdésére. Sürgették ugyanakkor a társszerveket, hogy minél előbb bocsássák rendelkezésükre a szükséges anyagokat: pontos ismereteket Szomáliáról, a szomáli kormányprogramról, a fejlesztési tervekről, a mindennapi életéről, illetve az esetleges sötét ügyekről is. Amint az IHTM rámutatott, ezek azok a területek, amelyeken Mogadishu naprakész Kenyát illetően, és remekül fel is használja tájékozottságát. Sőt, a Mogadishui Rádió még a NEP-ben folyó katonai műveletekről is részletes adatokkal rendelkezik. Némi oldalvágással az IHTM arra ösztönözte a másik két minisztériumot, hogy inkább azt derítsék ki, hogyan szivárognak ki ezek az adatok az ország-

ból. A dokumentum nem kímélte a Külügyminisztériumot sem, amely mindeddig késlekedett a kért, Szomáliával kapcsolatos anyagok átküldésével.²³

Az érintettek válasza sem volt mentes a vádaskodástól. A Védelmi Minisztérium levelében ismételten felhívta a figyelmet a PSYOPS fontosságára, ugyanakkor rávilágított arra is, hogy a VOK munkatársai – minden szakértelmük ellenére – valószínűleg nem rendelkeznek a pszichológiai hadviseléshez szükséges képzettséggel, illetve gyakorlatuk sincs ezen a téren. A PSYOPS nem csupán a propagandatevékenység egyik formája, hanem külön tudomány. Maguk a szomálik is külföldi szakértőket kértek fel arra, hogy segítsenek nekik médiaháborújuk felépítésében, ezért a kenyaiaknak sem kell szégyenkezniük a külső segítség miatt.²⁴

A Külügyminisztérium válasza ennél is nyíltabban fogalmazott. A külügy először is jelezte, hogy mivel nincs követségük Mogadishuban, ezért nem tudják átadni a kért anyagokat. Az etiópok a megállapodás ellenére nem küldtek dokumentumokat, mivel maguk is szükében vannak a szükséges kapacitásoknak. De a válaszlevél itt nem állt meg, hanem meglehetősen kemény hangú sorokkal zárult: *„A végső értékelés alapján úgy tűnik számunkra, Önök [mármint az IHTM és a VOK – M.V.] belátható időn belül nem lesznek képesek elég keményen visszautni Mogadishunak és a sifáknak. Úgy tűnik számunkra, hogy Önök arra várnak, valaki más tegye meg a kezdő lépéseket, miközben a sifák folyamatosan zaklatnak minket az Északkeleti Tartományban.”*²⁵

A valóság persze az volt, hogy valójában egyik kenyai szerv sem állt a helyzet magaslatán. A Mogadishui Rádió ügye nem csupán azért volt fontos Kenya számára, mert rávezette őket arra, hogy törődniük kell saját szomáli lakosságukkal. A kormányzat ekkor szembesült vele, milyen óriási elmaradásokkal küzdenek például a külügyek és külkapcsolatok terén. A teljes nairobi külügyi apparátusban egyetlen (!) ember foglalkozott Fekete-Afrikával; mint láttuk, semmiféle információval nem rendelkeztek szomszédaikról, holott a függetlenség utáni legfőbb fenyegetés már innen irányult az országra. Velük szemben Szomália rendkívül aktív külpolitikát folytatott, és delegációk egész sorát küldte a különböző afrikai országokba.²⁶

Szeptemberben az ügyben érintett minisztériumok és háttérszervek tisztviselői ismét összeültek, hogy megvitassák a fejleményeket. Az elmúlt hónapok eseményei több szempontból is tisztázták a követendő irányokat. A sifták aktivitása nem csökkent, a támadásoknak újabb és újabb tisztviselők estek áldozatul. A Somali Service meglevő forrásokkal folyó működése igazolta, hogy nem csupán a technikai kihívások hátráltatják a sikeres propagandát, hanem a képzett kenyai szakértők hiánya is. Az Információs Minisztérium munkatársai is belátták, hogy külső specialisták bevonása nélkül nem lesznek képesek megfelelően működtetni az adást, és engedni látszottak a Belügyminisztérium megközelítésének a pszichológiai hadviselésre való átállást és a brit PSYOPS-szakemberek bevonását illetően, amihez viszont több és pontosabb információkra volt szükség. Ezzel

adva volt a feladat a kifinomultabb hírszerzési munka elvégzésére a hadsereg, a külügy és a többi illetékes szerv számára, miközben megindult a folyamat a megfelelő PSYOPS-os szakértők felkutatására. Ezen túlmenően problémák mutatkoztak a VOK szomáli adását biztosító személyzet terén is. Két tényező ütközött egymással: a feltétlen lojalitás, valamint a szomáli nyelvtudás. A kenyai szervek nem találtak olyan állampolgárokat, akik a szomáli hallgatók számára élvezhető minőségben beszéltek a nyelvet, ugyanakkor nem szimpatizáltak a siftákkal. A belügyi szervek erőfeszítései a megfelelő személyek felkutatására csekély eredménnyel jártak.²⁷

Szép lassan azonban az erőfeszítések hoztak eredményeket – ha nem is épp azt, amit a minisztériumok elvártak. A tanulmány következő fejezeteiben ezeket fogom bemutatni. Felhagyva az eddigi lineáris narrációval, a következőkben tematikusan fogom végigkövetni a fejleményeket.

Az eszközök

A Somali Services sikeres működésének és a propagandaháború sikerének elengedhetetlen feltétele volt egy megfelelő erejű rádióállomás kiépítése. Mint láthattuk, ennek kivitelezését a Marconi Company Ltd. vállalta magára. A szűkös határidő és a sietség azonban több szálon is hátráltatta a munkálatokat. A kenyai fél sokat csúszott az adót befogadó épület elkészítésével. November elején még javában folytak a munkálatok, a helyiségekben nem volt ajtó, padló. A VOK jelentése 1966. december 1-re datálta az építkezés befejezését. Bár a rádióadó október 30-án megérke-

zett, más alkatrészek még úton voltak, ezért a VOK munkatársai számára 1967 márciusa előtt valószínűtlennek tűnt, hogy a Somali Service teljes gőzzel üzemelhessen.²⁸ A felső vezetés azonban ezt a határidőt nem tartotta elfogadhatónak, és sürgette a munkálatok bevezetését. Ennek köszönhetően 1966 végére sikerült ugyan üzembe helyezni a transzmittert, de az első problémák hamar megmutatkoztak. Számos EP-ben és NEP-ben szolgáló tisztviselő panaszkodott, hogy az új adás ereje gyengébb, mint az előzőé volt.²⁹ Az Információs Minisztérium vezetői sürgős korrekciót kértek a technikusoktól, illetve a Marconi szakembereitől.

„modern szomáli írásbeliség egészen 1972-ig nem létezett, így az írni-olvasni tudó szomálik többsége arabul vagy szuahéliül olvasott. [...] Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a PSYOPS gerincét a rádiós propaganda jelentette.”

A Marconi Company Ltd. kenyai képviselője, R. E. Blythe szabadkozott a problémák miatt, és arra hivatkozott, hogy a szűk határidők miatt csúszhattak hibák a rendszerbe (a szállító ugyanis jelentősen késett az alkatrészek behajózásával). A december 30-án keletkezett fennakadásokat első körben 1967. január 4-re kijavították.³⁰ A baj azonban ennél összetettebbnek bizonyult, és a készülék ismét leállt. Egy 1967. január 13-án elvégzett alaposabb átvizsgálás fényt derített rá, hogy a szállítás során

néhány kulcsfontosságú alkatrész megsérült. A Marconi arra hivatkozott, hogy ezért nem ők a felelősek, mindazonáltal ingyen elvégzik a javításokat. Ígéreteik szerint az adóállomás február végére lesz teljes mértékben üzemképes.³¹

A hiányos levéltári források alapján az állapítható meg, január vége felé már titkosszolgálati jelentések alapján több visszajelzés is érkezett arról, hogy sokat javult az adás technikai minősége,³² április közepén pedig már valóban erős és tiszta jellel érkezett a Somali Service adása.³³ Ez azonban még nem jelentette azt, hogy a kenyai szervek el is érték a szomáli célközönséget. Ne feledjük, a térség lakossága ekkoriban jórészt analfabéta nomádokból állt, akik számára egy rádiókészülék kezelése meglehetősen bonyolult feladatnak bizonyult. Sokan egész egyszerűen nem találták meg a szükséges frekvenciát, de az is előfordult, hogy a szokásoknak engedve a már korábban is hallgatott gyengébb átjátszók hullámhosszán fogták az adást.³⁴

Sokkal elementárisabb volt az a felismerés, hogy a szomáli lakosság jóval kevesebb rádióval rendelkezik az Északkeleti Tartományban, mint azt korábban feltételezték. Ennek egyik oka az volt, hogy maguk a kenyai biztonsági erők gyűjtötték be a készülékeket, megakadályozandó a Mogadishui Rádió hallgatását. Bármennyire is neveltséges a helyzet, jól mutatja azokat a zavaros állapotokat, melyek a frissen megalakult kenyai kormányzatban uralkodtak: egy több százezer fontos beruházás során senkinek sem jutott eszébe, hogy a szomáli lakosság hogyan is fogja meghallgatni a Somali Service sugárzását rádiókészülékek nélkül.

A megoldás az lett, hogy a rádióadó mellé a kormányzat kénytelen volt rádiókészülékeket is beszerezni és azokat vidékre telepíteni. A tervek szerint ezeket forgalmasabb nyilvános helyeken, hangosbemondókkal megerősítve helyezték el.³⁵ Az ötven készülékre vonatkozó megrendelést az African Radio Manufacturing Company (ARMC) Ltd. kapta, amely két hónapon belül vállalta az eszközök leszállítását.³⁶ Az első készülékek már 1967. május végén megérkeztek az Északkeleti Tartományba, 4 db Garissába, egy pedig Embuba. A nehézségek láncolata azonban ezzel nem szakadt meg: az ARMC munkatársai ugyanis – arra hivatkozva, hogy ez nem volt benne a megkötött szerződésben – a sifták által fenyegetett területen nem voltak hajlandóak üzembe helyezni az eszközöket, csak további ellenszolgáltatásért cserébe. A VOK tisztviselői – tekintettel az idő rövidségére – azt javasolták, hogy az első készülékek üzembe helyezésével bízzák meg a vállalat szakembereit, de ezzel párhuzamosan képezzenek ki két állami technikust erre a feladatra.³⁷ További problémát jelentett, hogy biztosítani kellett a rádiók megfelelő energiaellátását. Tekintettel a nagy távolságokra és a sifták akcióira, ezt sok esetben repülőgépes futárokkal lehetett csak garantálni. Hamarosan bebizonyosodott, hogy a rádiók és a hozzájuk kapcsolt hangosbeszélők nagy fogyasztása miatt a szárazelemek nagyon hamar lemerülnek, és elengedhetetlen akkumulátorok beszerzése, amelyek nagyjából 3 hétig képesek működtetni a rádiókat. A felső vezetés a helyi közigazgatást arra ösztökölte, hogy az akkumu-

látorok használatában kérje az abban jártas katonai egységek segítségét.³⁸ A problémára a vizsgált időszakban nem találtak megnyugtató megoldást, még 1967 októberében is jöttek levelek a rádiók nem megfelelő működésével kapcsolatban.³⁹

Kiegészítendő a rádiós propagandát – illetve annak esetenkénti hiányát – a kenyai hatóságok egyéb eszközök bevetéséről is döntöttek a PSYOPS frontján. Szórólapok tízezreit juttatták el a tartomány különböző pontjaira a szomálik meggyőzésére. Ebben komoly nehézséget jelentett a szöveg nyelvnek kiválasztása: modern szomáli írásbeliség egészen 1972-ig nem létezett, így az írni-olvasni tudó szomálik többsége arabul vagy szuahéliül olvasott.⁴⁰ Csakhogy ezzel eleve elvágták magukat a lakosság többségétől, amely nem bírta ezeket a nyelveket, nem beszélve arról, hogy a nomádok döntő többsége írástudatlan volt, ami nagyban megkérdőjelezte a szórólapos kampány használatát. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a PSYOPS gerincét a rádiós propaganda jelentette. Ennek sikeresebb kiegészítéseként a brit katonai szakértők hordozható mozikat állítottak fel, melyekkel szintén nagyobb tömegek elérését célozták meg. Ezt a tevékenységet azonban nagyban hátráltatta az aknaveszély,⁴¹ illetve a megfelelő filmek hiánya, amit nem sikerült megfelelően pótolni, elsősorban a kilátásba helyezett magas gyártási költségek miatt.

A program

A VOK szomáli nyelvű adásának program-összeállításában a kenyaiak igyekeztek elsősorban a brit PSYOPS-

tisztek tapasztalataira támaszkodni. A brit hadseregtől érkezett anyagok alapján az afrikai hatóságok meglehetősen pontossággal határolták le a tevékenység kereteit. Ahogy a Propagandatechnikák című kiadvány fogalmaz, „*az emberek azért hallgatnak rádiót, hogy híreket szerezzenek, szórakozzanak, művelődjenek, részben pedig, hogy társasági életet éljenek. Nem akarnak nyilvánvaló propagandát hallgatni, azt felismerik és ellenállnak neki. Ezért a propagandatevékenységet integrálni kell a hírközlések, szórakoztató vagy ismeretterjesztő műsorok anyagába. A hallgatósnak érdekes műsort kell biztosítani, különben nem fogják hallgatni a rádiót.*”⁴²

A kenyaiaknak problémát jelentett a szomálik számára élvezhető szórakoztató műsorok beszerzése. Első lépésként a VOK külső műsorok bevonásával igyekezett áthidalni a hiányt. Levelek mentek a BBC Monitoring Service Keleti-afrikai Egységéhez,⁴³ valamint az Amerikai Információs Szolgálat nairobi irodájába, hogy tőlük szerezzenek hanganyagokat. Ezen túlmenően ismét megkeresték az etiópokat, hogy korábbi ígéreteik alapján bocsássanak a Somali Service rendelkezésére felvételeket. Mindezek mellett a VOK felvevőcsoportokat küldött ki vidékre, hogy megkezdjék a saját anyagok begyűjtését és elkészítését is.⁴⁴

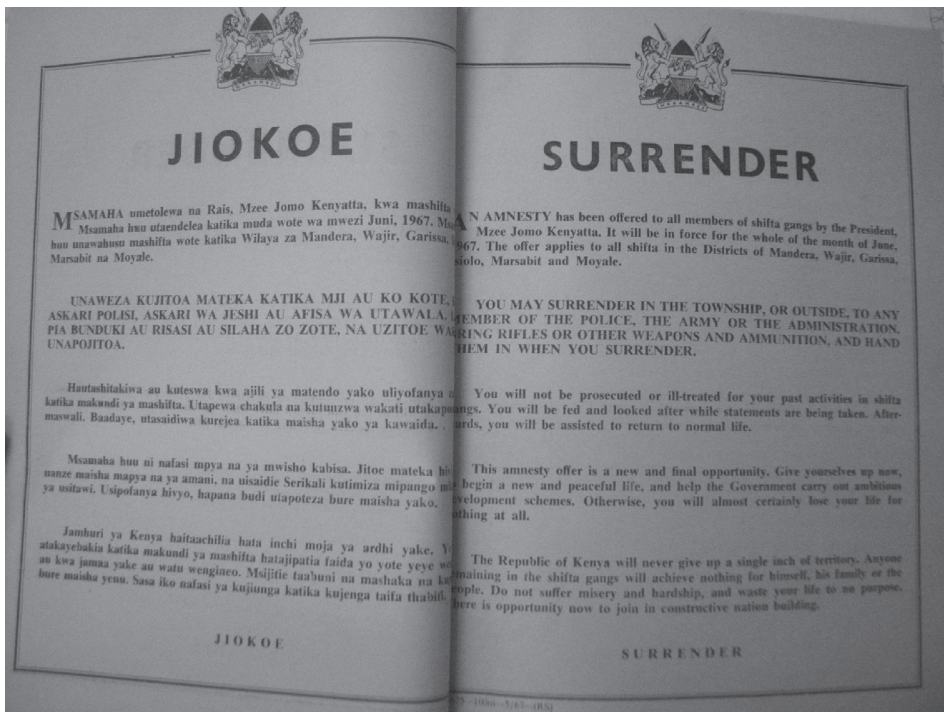
A VOK igyekezett megragadni minden olyan aktuálpolitikai eseményt, amely igazolhatta a kenyai szervek jóindulatát, illetve a sifták banditizmusát. Miután 1967 közepén Jomo Kenyatta elnök amnesztiát hirdetett a fegyverüket önként beszolgáltató lázadóknak, a

felvevőcsoportok igyekeztek mikrofonvégre kapni minden dezertáló gerillát.⁴⁵ Nem volt olyan állami beruházás a régióban, mely ne kapott volna publicitást az éterben, miközben a szeparatisták támadásainak civil áldozatai is biztosan számíthattak a sajtónyilvánosságra.

Természetesen – részben a Somali Service később vizsgálendő személyügyi problémái miatt – a program sok kívánnivalót hagyott maga után. A hírműsorok során a fordításokban gyakorta fordultak elő pontatlanságok, amelyek olykor politikai vitát is kavartak. Kenya például kínosan ügyelt arra, hogy semmiféle említés se essék a kenyai–szomáli határvitáról, mivel az Nairobi hivatalos értelmezése szerint nem létezett. Ugyanakkor a kifejezés több szomáli nyelvű rádióadásban is felbukkant, amit a felsőbb vezetők erélyes tiltakozása ellenére sem sikerült kellő mértékben kigyomlálni.⁴⁶ A megoldást részben az jelentette, hogy a VOK igazgatóhelyettesének utasítására a műsor döntő részének korábban felvett és kellően ellenőrzött felvételekről kellett mennie, és csupán a hírösszefoglalók és néhány beszélgetős műsor került egyenes adásba.⁴⁷

A személyzet

Mindezen technikai jellegű nehézségek azonban eltörpültek a Somali Service legnagyobb fogyatékosága, a megfelelő munkatársi állomány hiánya mellett. Míg a vizsgált év során a legtöbb felmerülő problémára sikerült megoldást találni, ha máshogy nem, külföldi segítséggel, addig a megfelelő munkatársak felkutatása kudarcral végződött.

 Jomo Kenyatta amnesztiarendelete a sifák számára. KNA AHC/1/22

A dilemma lényege rendkívül egyszerű volt: azok a kenyai állampolgárok, akik kellő lojalitással rendelkeztek a kormányzat iránt, nem tudtak szomáliul, a szomáli alkalmazottak megbízhatósága pedig rendre megkérdőjeleződött.

A VOK és az Információs Minisztérium munkatársai sokáig reménykedtek abban, hogy sikerül megtalálniuk a megfelelő személyt. A Belügyminisztérium és a titkosszolgálatok azonban jóval szkeptikusabbnak bizonyultak ezen a téren, és többször is jelezték a VOK felé, hogy nincs a látóterükben ilyen személy. Problémát jelentett a jelentkezők képzetlensége: a Somali Service munkatársai alapvető ismeret-

beli fogyatékoságokkal rendelkeztek. A legtöbben képtelennek bizonyultak annak felmérésére, hogy feladatuk jóval túlmutat egy egyszerű rádiós tevékenységen. Nem értették a PSYOPS mikéntjét, és képtelennek bizonyultak a célközönség, a szomáli etnikum fejével gondolkodni. A Kenyai Nemzeti Levéltár anyagait átolvasva pontosan kirajzolódik a mérhetetlen szakadék a felső adminisztráció elképzelései és a végrehajtó apparátus képességbeli korlátai között. Míg az államtitkári, miniszteri szinteken a vezetők átlátni látszanak a problémákat, és igyekeznek modern válaszokat adni rájuk, a végrehajtás sok esetben félresiklik a bürokraták felkészületlenségén, korlátoltságán és hanyag-

ságán. A friss állam hivatalnokrétege egész egyszerűen még nem volt képes teljesíteni a napi ügymenet követelményeit, és ez újabb és újabb hibákhoz vezetett. Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk azon, hogy az erőltetett afrikanizáció mellett a képességbeli hiányokat kénytelen-kelletlen brit szakemberek bevonásával pótolták.⁴⁸

Felismerve a toborzás kudarcát, a Belügyminisztérium és az Információs Minisztérium végül más megoldást keresett: a szomáli nyelv elsajátítására megbízható kenyai ösztöndíjasokat szándékoztak Londonba küldeni a School of Oriental and African Studies-ba.⁴⁹ Ezzel a javaslattal szemben viszont az Oktatási Minisztérium fejtett ki komoly ellenállást – elsősorban valószínűleg azért, mert a kiküldött ösztöndíjasok költségeit neki kellett volna fedeznie.⁵⁰ A Védelmi Minisztérium és az érintett szervek levelei egyre türelmetlenebb hangot ütöttek meg az Oktatási Minisztériummal szemben. *„Biztos vagyok benne, egyetértenek azzal, nem döntöttünk úgy, hogy pusztán szórákosságból a kormány támogatását kérjük a képzések ügyében. [...] Kimerítő vizsgálatot végeztünk a megbízható szomálik körében a tekintetben, hogy mennyire képzettek, és milyen mértékben rendelkeznek a szükséges képességekkel ahhoz, hogy megfelelő műsorokat készítsenek. Mindazonáltal nem jártunk sikerrel ezen a területen.”*⁵¹ A személyeskedést sem nélkülöző vita elvi szinten ugyan pozitív döntéssel zárult, de konkrét lépések 1968 áprilisáig sem történtek, amikor is az Információs Minisztérium államtitkára, J. Ithau átmenetileg felfüggesztette a projektet,

és arra biztatta a Somali Service-t, hogy egyelőre érje be a kevésbé megbízható szomáli alkalmazottakkal. A döntést azzal indokolta, hogy rendkívül időigényes és költséges lenne a munkatársak külföldi kiképzése.⁵² A valós indokok azonban jóval túlmutattak a PSYOPS-tevékenység gyakorlati keretein.

Az arushai megállapodás és a PSYOPS mérséklődése

A kenyai kormányzat erőfeszítései ellenére a kenyai–szomáli propagandaháború nem az éter jelentette csataterén, hanem a nagypolitika tárgyalóasztalainál dőlt el. Az 1967-ben hivatalba lépő új szomáli kormányzat – Ali Shermarke elnök és Ibrahim Egal miniszterelnök – elődjeinél jóval engedékenyebb politikát hirdetett meg a szomszédokkal szemben, és rendkívül fontosnak tartották, hogy kitörjenek a külpolitikai elszigeteltségből. A fegyveres megoldás láthatóan kudarcot vallott, a síták tevékenysége ugyan folytatódott, de valójában nem volt képes átütő sikereket elérni, ugyanakkor sok szenvedést okozott a két tűz közé szorult szomáli lakosságnak is. Mindezek következtében az Afrikai Egységsszervezet közvetítésével 1967 közepén megkezdődtek a tárgyalások Mogadishu és Nairobi között. A kinshasai előkészítő találkozón a felek megegyeztek egymás szuverenitásának és területi integritásának tiszteletben tartásáról, a béke és biztonság garantálásáról, az ellenséges propaganda beszüntetéséről. A kialakított megállapodást, az Arushai Memorandumot Egal és Jomo Kenyatta 1967 októberében írta alá Tanzániában.⁵³ Több NEP-ben szolgáló tartományi

tisztviselő fényképeket kért Nairobiból Egal és Kenyatta kézfogásáról, mivel a helyi szomálik nem hittek a megállapodásról szóló híradásoknak.⁵⁴

A sifták tevékenysége ezzel ugyan nem szűnt meg, de a Mogadishu által nyújtott támogatás minimálisra redukálódott, ami felgyorsította a fegyveres csoportok erodálódását. A lázadók többsége beszüntette a harcot, amely külső támogatás nélkül elvesztette politikai dimenzióját, és egyre inkább banditizmussá degradálódott. Bár az Északkeleti Tartomány máig Kenya egyik legkevésbé biztonságos régiója, a terület elszakadása az 1967-es megállapodással megszűnt reális fenyegetés lenni.

Az arushai megállapodás okafogyottá tette a VOK propagandahaborúját. Az óriási anyagi ráfordításokkal létrehozott program azonban olyan alapot jelentett, amely hozzájárult a szomáli lakosság kenyai integrációjának erősítéséhez. A kenyai kormányzat szembesült vele, hogy egy etnikailag megosztott országot örökölt, és egy újfajta nemzettudat megteremtése nélkül annak egyben tartása kétséges kimenetelű vállalkozás lehet. A Somali Service megteremtése komoly próbát jelentett a friss államapparátus számára, melynek következtetlenségei, megmosolyogtató hibái szükségessé voltak ahhoz, hogy a gyermekbetegségek kinövésével Kenyában megszülethessen egy saját, modern bürokrácia. A minisztériumok és háttérintézményeik a kompetenciaviták, pozícióharcok során tapasztalatot szereztek az együttműködés bonyolalmairól és előnyeiről, amelyek hosszú távon kétségtelesen hozzájárultak a szerepek és kom-

petenciák tisztázásához, ezáltal pedig a kenyai államiság erősödéséhez.

Jegyzetek

- 1 Psychological Operations – pszichológiai műveletek (hadviselés).
- 2 A tanulmány forrásanyaga a Kenyai Nemzeti Levéltár (Kenyan National Archives – KNA) AHC/1/22 és AHC/1/23-as dossziéiból származik. Mivel esetenként a dokumentumok semmiféle azonosítóval nem rendelkeznek, azok hiányában az irat keltezését tüntetem fel.
- 3 Vö.: Keck, Kristi (2009): „U.S. must win Afghan hearts and minds, commander says.” *CNN Politics*, September 28, 2009. URL: http://articles.cnn.com/2009-09-28/politics/afghanistan.obama_1_new-strategy-additional-forces-afghan?s=PM:POLITICS. Megtekintve: 2012. október 18.
- 4 Valeyre, Bertrand (szerk.) (2011): *Winning hearts and minds. Historical origins of the concept and its current implementation in Afghanistan. Cahier de la Recherche Doctrinale*, November 2011, CDEF–DREX, URL: http://www.cdef.terre.defense.gouv.fr/publications/cahiers_drex/cahier_recherche/gagner_coeurs_us.pdf. Megtekintve: 2012. október 18.
- 5 Northern Frontier District of Kenya. 607. §. Lords Sitings, HL Deb 03 April 1963 Vol. 248 cc600. *Hansard 1803–2005 (the Official Report)*, edited verbatim report of proceedings of both the House of Commons and the House of Lords of the UK Parliament. URL: <http://hansard.millbanksystems.com/lords/1963/apr/03/northern-frontier-district-of-kenya>. Megtekintve: 2012. október 18.
- 6 Adar, Korwa G. (1994): *Kenyan Foreign Policy Behavior towards Somalia, 1963–1983*. Lanham–New York–London, University Press of America, 45.
- 7 Adar, 1994: 47–48.
- 8 Adar, 1994: 48.
- 9 Adar, 1994: 41.

- 10 Adar, 1994: 4.
 11 Lewis, I. M. (2002): A modern history of the Somali. Ohio, Ohio University Press.: 183–193.
 12 Adar, 1994: 70.
 13 Adar, 1994: 69.
 14 KNA AHC/1/22 Cabinet 1966.01.05.
 15 KNA AHC/1/22/134/206/05.
 16 KNA AHC/1/22 SF 16/3/12 (105).
 17 KNA AHC/1/22 Cabinet 1966.01.05.
 18 KNA AHC/1/22 Kenyan-Ethiopian Meeting 1966. 06.18.
 19 KNA AHC/1/22 Kenyan-Ethiopian Meeting 1966. 06.18.
 20 KNA AHC/1/22 IandS/134/206/03(3).
 21 KNA AHC/1/22 MHA 1966.07.14.
 22 KNA AHC/1/22 Ministry of Internal Security 1966.07.19.
 23 KNA AHC/1/22 INF 22/131/C.
 24 KNA AHC/1/22 MOD 1966.09.06.
 25 KNA AHC/1/22 MFA 1966.09.06.
 26 KNA AHC/1/22 INF 22/131/A.
 27 KNA AHC/1/22 Minutes of the Meeting 1966.09.20.
 28 KNA AHC/1/22 VOK/ENG/D/1.
 29 KNA AHC/1/22 1967.01.11.
 30 KNA AHC/1/22 T2/S202702/1596
 31 KNA AHC/1/23 The Marconi Company Limited.
 32 KNA AHC/1/22 21/CONF/1/143.
 33 KNA AHC/1/23 Minutes of Meeting 1967.04.21.
 34 KNA AHC/1/22 MIBT.
 35 KNA AHC/1/23 1967.02.22.
 36 KNA AHC/1/23 ARMCO JM/48 1967.05.12.
 37 KNA AHC/1/23 1967.06.08.
 38 KNA AHC/1/23 INF/ 5/26.
 39 KNA AHC/1/23 1967.10.05.
 40 KNA AHC/1/22 B 129/10.
 41 KNA AHC/1/22 PS.
 42 KNA AHC/1/22 Propaganda Techniques.
 43 KNA AHC/1/22 INF 22/131/1.
 44 KNA AHC/1/23 DEF 20/07.
 45 KNA AHC/1/23 GEN/390/365/006/1A.
 46 KNA AHC/1/22 1967.07.22.
 47 KNA AHC/1/23 VOK/AOB/PRO R/44.
 48 KNA AHC/1/22 VOK/BA/S/23.
 49 KNA AHC/1/22 I and S 181/01 (S).
 50 KNA AHC/1/22 D/PL/T.4/2A/32.
 51 KNA AHC/1/22 1967.10.10.
 52 KNA AHC/1/22 1968.04.19.
 53 Adar 1994, 116–118.
 54 KNA AHC/1/22 GEN 390/365/06/1A.

A Publikon Kiadó által megjelentetett folyóiratok

 Modern Geográfia

Marketing & Menedzsment

Afrika Tanulmányok

REGIONAL LEVELS OF CIVILIAN INITIATIONS IN EMPLOYMENT AND INTEREST ADAPTATION 1. FROM ILO STANDARD TRIPARTISM TO MULTIPARTISM 18
 KNA 2016. március 15. (KNA) 18. oldal (18 oldal) – (KNA) 18 oldal

A KÖRNYEZETUDAROS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS, MINT AZ ELHETŐBB TELEPÜLÉS-KÖRNYEZET MEGTREMÉSENEK ESZKÖZE 27
 KNA 2016. március 15. (KNA) 27. oldal (27 oldal) – (KNA) 27 oldal

TÉRTINFORMÁCIÓI MŰKÖZMÉRÉS ALKALMAZÁSA AZ OKTATÁS-ÉRDEKELŐK KÖRÉBEN 27
 KNA 2016. március 15. (KNA) 27. oldal (27 oldal) – (KNA) 27 oldal

Marketing & Menedzsment
 The Hungarian Journal of Marketing and Management

Váromékia a kártya Návára
 prepozíció után Pécselt

A kultúrálai klásterreke szerepe a regionális marketingben

Mi mutat a realitá? A nyomatati sáto szerepe az máts formulációk egy kultúrálai fejlesztés, a Bónán példán keresztül

A kultúrálai fejlesztés megartás dimenzió, kártya klásterrel a máts klásterreke fejlesztés kultúrálai fejlesztés

A 15-24 éves fiatalok kultúrálai fejlesztés klásterrel klásterrel

Afrika Tanulmányok folyóirat: 2012. VI. évfolyam, 2. szám
 97 oldal

**Fókuszban
 URBANIZÁCIÓ
 AFRIKÁBAN**

Növekvő városok – nyomor vs. fejlődés?
 Libia Kadhafi után

Afrika ma
 Mált Frobenius felbört
 Törökországban Afrikában
 Egy kultúrálai fejlesztés
 Hogyan lehetőségek
 CSAJ megartás és klásterrel

RUANDAI CSALÁDTERVEZÉS

Bagi Judit
okleveles politológus, szociológus hallgató
IDResearch Kft.
bagi@publikon.hu

Ruandáról a női parlamenti képviselők arányát illetően már jelent meg írás az *Afrika Tanulmányok Nők és Afrika* című számában. A női parlamenti kvóták csúcstartójaként (Ruanda parlamenti képviselőinek jelenleg 53,6 százaléka hölgy (IPU, 2012)) számon tartott ország női társadalmát ez esetben más szempontból vizsgáljuk. A Magyarországnál három és félszer kisebb, ám 9,3 millió lakost számláló állam egyike (Burundi mellett) Afrika, és egyben a föld legsűrűbben lakott országának (Solo, 2008). Ruanda számára tehát kézzel fogható az európaiak által csak statisztikákból ismert globális világproblémaként számon tartott túlnépesedés¹.

A probléma komolyságára való tekintettel a ruandai kormány prioritásként kezeli a népesedéssel kapcsolatos kérdésköröket. A születések számának csökkentését különféle módszerekkel

és programokkal próbálják elérni, ezek közé tartozik többek között a családtervezés is („family planning”). Jelen írás ezen módszer hatékonyságának, valamint a ruandai női társadalomra gyakorolt hatásának bemutatására tesz kísérletet.

A Ruandát érintő túlnépesedéssel kapcsolatos problémák tisztázásának érdekében érdemes áttekinteni Thomas Malthus angol közgazdász és demográfus egyik elméletét. Malthus szerint ugyanis a népességszám hamarosan lekörözi a rendelkezésre álló élelem mennyiségét. Ezt pedig azzal magyarázza, hogy amíg a népesség exponenciálisan, addig az élelem mennyisége csak lineárisan nő. Malthus matematikai állítását egy hétköznapi példával igazolja, mely szerint az élelem mennyisége kamat, a népesség viszont kamatos kamat módjára növekszik (Diamond, 2007: 306). A kelet-afrikai ország esetében az elmélet kézzelfogható és ször-

nyú valósággá vált, ahogy azt Jared Diamond az *Összeomlás* című kötetében is leírta. A 2005-ben megjelent és a nemzetközi bestseller listák élére kerülő könyv a Ruandában 1994-ben bekövetkezett népirtás, valamint a jelentős népességnövekedés következtében elaprózódott földbirtokok között talál összefüggést. Ruandában 1990-ben 293 ember lakott egy négyzetkilométeren, míg ugyanekkor az Egyesült Királyságban 236, Hollandiában pedig 367 (Diamond, 2007: 313). Láthatjuk tehát, hogy Ruanda nagyjából e két nyugati államhoz hasonló népsűrűséggel rendelkezett.² Meg kell viszont említenünk, hogy míg ezen államok gépesített mezőgazdasággal rendelkeztek, s a lakosság néhány százaléka az egész országot el tudta látni élelmiszerrel, addig a ruandaiak kézi, sokszor kezdetleges eszközökkel művelték földjeiket, így a saját családjaikat is csak alig tudták elegendő élelmiszerrel ellátni.

„A szegénység visszaszorításának, valamint a gazdasági helyzet javulásának érdekében a már említett családtervezés módszerét kívánta alkalmazni a ruandai kormány. Az ország miniszterelnöke, Paul Kagame megfogalmazása szerint nemzeti prioritásként kell tekinteni a családtervezés módszerére.”

Az ugrásszerű népességszám növekedésből következik, hogy Ruandában rendkívül magas a fiatalok aránya,

az állampolgárok 42 százaléka tizenöt éves kor alatti (World Bank, 2011). Az egy főre jutó gyermekszám esetében 1992-ben mérték a legmagasabb adatot, ekkor ugyanis 6,2 gyermek jutott egy nőre (itt természetesen hozzá kell tenni, hogy ebből nem minden gyermek érte meg a felnőttkort, magasnak bizonyult ugyanis a csecsemőhalandóság is), a 2000-es évek elejére ez az adat (total fertility rate) 5,8-re, 2008-ra pedig 5,5-re csökkent. Általános tényként kell kezelnünk továbbá, hogy más fejlődő országokhoz hasonlóan Ruandában is a szegény családok körében lényegesen több gyermek születik. A szegénység felszámolásának érdekében az 1994-es népirtást követően történtek ugyan előrelépések, a lakosság 57 százalékának életszínvonala viszont még mindig a szegénységi küszöb alatt jelzi a napi valóságot (World Bank, 2011). A gyermekszám szoros összefüggésben áll továbbá az iskolai végzettséggel is. Ruandára is igaz ugyanis az az általános feltételezés, miszerint minél magasabb egy nő iskolai végzettsége, annál kevesebb gyermeket szül. Ez a megállapítás a World Bank 2007-es és 2008-as évre vonatkozó statisztikáival is alátámasztható. A felmérésekből megtudhatjuk ugyanis, hogy az iskolázatlan nők esetében 6,1 gyermek jut egy nőre, míg a középfokú végzettséggel rendelkező hölgyek átlagosan már csak 3,8 gyermeket szülnek (World Bank, 2011).

Az imént felsorolt statisztikák alapján feltételezhetjük, hogy a nők iskoláztatásával, a szegénység csökkentésével, valamint a megfelelő egészségügyi ellátás (köztük az elérhető modern fogamzásgátlási eszközök hozzáférhetőségé-

 Paul Kagame beszédet mond egy családtervezési fórumon. Forrás: www.rma.rw

nek) megteremtésével jelentős gyermekszám csökkenést és a nők egészségügyi állapotának javulását érhetjük el.

A családtervezésről

A szegénység visszaszorításának, valamint a gazdasági helyzet javulásának érdekében a már említett családtervezés módszerét kívánta alkalmazni a ruandai kormány. Az ország miniszterelnöke, Paul Kagame³ megfogalmazása szerint nemzeti prioritásként kell tekinteni a családtervezés módszerére. A ruandai egészségügyi miniszter is hasonlóan vélekedik, ezért közreműködésével számos sikeres eredményt tud felmutatni az ország.

Ahhoz viszont hogy megértsük a családtervezés szükségességét, a nők körében elterjedt modern fogamzásgátló eszközök használati arányát is át kell tekintenünk. Ruandában 1992-ben

a nők 13 százaléka használt ilyen eszközöket, de az 1994-es népirtás negatív következményei miatt ez a számadat 2000-re 3 százalékra csökkent. Ehhez képest 2005-re sikerült viszont jelentős javulást elérni, ekkor ugyanis már a házas nők 10 százaléka használt fogamzásgátló eszközöket. Az európai országokhoz viszonyítva természetesen lényegesen alacsonyabb számokról van szó, pozitívumként könyvelhető viszont el, hogy 2008-ra már a ruandai nők 28 százaléka élt a fogamzásgátlás lehetőségével. A fogamzásgátló eszközök használata esetében is igazak a gyermekszám kapcsán már említett iskolai végzettséggel, szegénységgel és lakóhellyel összefüggő megállapítások. A középfokú vagy annál magasabb iskolai végzettséggel rendelkező nők 29 százaléka használt fogamzásgátlót, míg a képzetleneknek mindössze 6 százaléka, a

város–vidék relációban ez az adat pedig 21 és 6 százalék. Napjainkban egyébként a szubszaharai Afrika területén élő nőknek mindössze 17 százaléka alkalmaz valamilyen fogamzásgátló módszert, világviszonylatban egyébként ez a legalacsonyabb arány (Musoni, 2012).

A Ruandában működő családtervezés gyökerei egészen az 1980-as évek elejéig nyúlnak vissza. Ekkor került ugyanis meghatározásra az USA Nemzetközi Fejlesztési Hivatala (USAID) szervezésében megvalósuló első népesedéssel kapcsolatos program, mely többek között a családtervezés módszerét is tartalmazta. Több mint tíz évvel később, az 1994-ben Kairóban az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) jóvoltából megrendezésre kerülő Népesedés és Fejlődés Nemzetközi Konferencia (United Nations International Conference on Population and Development) keretében igen nagy

hangsúly helyeződött a családtervezésre. A konferencián a fejlődő országok népesedési politikájának fejlesztése és a gyorsan növekvő lélekszám visszaszorítása okán próbálták népszerűsíteni a családtervezést. Az ugyanezen évben bekövetkezett népirtás miatt különös hangsúlyt fektettek Ruandára.

A kelet-afrikai országban az utóbbi években prioritásként kezelt családtervezés a következő elemekből áll össze (USAID, 2005):

1. A támogatást nyújtó donorok (ENSZ, Világbank, USAID), főként az ENSZ népesedéssel kapcsolatos alapítványának (United Nations Fund for Population Activities) hozzájárulása ahhoz, hogy minden nő számára elérhetővé váljanak a különböző fogamzásgátlási eszközök.
2. Olyan fórumok szervezése, ahol a ruandai Egészségügyi Minisztérium családtervezéssel foglalkozó

Szülők gyermekeikkel egy ruandai egészségügyi rendezvényen.

Forrás: New York Times/Laura Hoemeke/Twubakane Decentralization and Health Program

munkacsoportja és a USAID, valamint a programot támogató donorok vitatják meg a módszerrel kapcsolatos végrehajtható feladatokat és az egészségügyi szektorban elért eredményeket. A ruandai Egészségügyi Minisztérium családtervezéssel kapcsolatos workshopokat tart, ahol a módszer oktatása és a szakemberek képzése történik.

3. A RAPID (Resources for the Awareness of Population Impacts on Development) elnevezésű számítógépes program ismertetése a kormány döntéshozóival. A RAPID program segítségével az ugrászerű népességnövekedés oktatásra, egészségügyre, mezőgazdaságra, valamint a városiasodásra gyakorolt hatása vizsgálható. A RAPID program megalkotói a politikusok és gazdasági vezetők figyelmét kívánják felhívni a kiugróan magas népességnövekedés társadalomra és gazdaságra gyakorolt káros hatásaira.
4. A Decentralization and Health Program (DHS) megalapítása. A decentralizáció és egészség program keretében a helyi egészségügyi központok technikai fejlesztése és teherbíró képességének növelése valósul meg.
5. A Capacity elnevezésű projekt létrehozása, melynek keretében az egészségügy dolgozói részesülnek a családtervezéssel kapcsolatos továbbképzésekben.
6. CHAMP projekt megalapítása, mely a mindenki számára elérhető egészségügyi ellátás, különösképpen a HIV és AIDS prevenció, valamint a családtervezés lakosság körében történő népszerűsítéséért felelős.

A módszerek kialakítása során a ruandai kormány és az említett donorok elsősorban a decentralizáció elvét alkalmazzák. Ezzel próbálják elérni, hogy ne csak a városokba, hanem a falvakba is eljussanak a képzett trénerok. A tanácsadással foglalkozó szakemberek különböző képzések keretében sajátíthatják el a családtervezés módszerével kapcsolatos ismereteket. A tréningek esetében is a decentralizáció elvét igyekeznek követni, hiszen a képzők és koordinátorok által nyújtott szolgáltatások eddig csak a kórházakban voltak elérhetők.

„Az ország miniszterelnöke, Paul Kagame megfogalmazása szerint nemzeti prioritásként kell tekinteni a családtervezés módszerére. A ruandai egészségügyi miniszter is hasonlóan vélekedik, ezért közreműködésével számos sikeres eredményt tud felmutatni az ország.”

A családtervezés szükségességét, valamint a módszer hatékonyságát az eredmények igazolják, s a téma számos konferencia alapjául is szolgál. Ahogy azt Paul Kagame a 2012 júliusában a Nemzetközi Népesedési Világnap (World Population Day) alkalmából a Bill&Melinda Gates Alapítvány által Londonban megrendezett Családtervezési Csúcstalálkozón (Summit on Family Planning) elmondta, a világ fejlődő országaiban élő lányok közül több mint 120 milliónak segítettek már a modern fogamzásgátló eszközök. A ruandai elnök azt is hozzátette, hogy

a világon nők százezrei esnek el a lehetőségtől, hogy saját maguk alakítsák és határozzák meg a vállalni kívánt gyermekek számát. Kagame a csúcstalálkozó keretében ismertette továbbá, hogy 2010-re a kormány intézkedéseinek köszönhetően 4,6-ra sikerült csökkenteni az egy nőre jutó gyermekszámot (Musoni, 2012). A találkozón David Cameron brit kormányfő is kiemelte, el kell érni, hogy a nők szabadon maguk határozassák meg, hogy hány gyermeket szeretnének.

A fent említett adatokból láthatjuk, hogy a családtervezés pozitív változást indukál a ruandai női társadalomban. A statisztikákból kiolvasható, hogy napjainkban lényegesen több nő használ fogamzásgátló eszközöket, s az egy főre jutó gyermekszám is csökkent. Különösen kiemelkedő eredménynek számít a ruandai Egészségügyi Minisztérium családtervezés szakértője, Dr. Thomas Nsengiyumva által ismertetett adat, mely szerint 2010-ben a családtervezés programban résztvevő nők 45 százaléka alkalmazott valamilyen fogamzásgátló módszert (Kaitesi, 2012). Természetesen nem arról van szó, hogy kelet-afrikai országnak nincsenek e téren további teendői. Azt viszont állíthatjuk, hogy Ruanda jó úton halad a nők egészségügyi állapotának javítása, valamint a családtervezés módszerének népszerűsítése terén. Méltán kívánhatjuk tehát a ruandai, valamint a fejlődő világban élő nőknek, hogy minél többen vegyenek részt a családtervezésben és saját elhatározásukból annyi gyermeket szülhessenek, amennyit valóban szeretnének illetve egészséges körülmények között felnevelni képesek.

Jegyzetek

- 1 A túlnépesedés problémakörével kapcsolatban Simonyi Gyula: Népeségrobbanás – a szegénység csapdái zárulnak című tanulmánya jelent meg az Afrika Tanulmányok 2012. évi 1. számában.
- 2 A szubzaharai Afrika területén átlagosan 32 fő él egy négyzetkilométeren.
- 3 Paul Kagame (1954–): 2000 óta Ruanda (hatodik) elnöke, tuszi politikus. A Ruandai Hazafias Front vezetőjeként került hatalomra.

Felhasznált irodalom:

- Ayad, Mohamed and Hong, Rathavuth (2009): Levels and Trends of Contraceptive Prevalence and Estimate of Unmet Need for Family Planning in Rwanda: <http://www.measuredhs.com/pubs/pdf/FA67/FA67.pdf> Julie Solo:
- Jared M. Diamond (2007): Összeomlás. Tanulságok a társadalmak továbbéléséhez, Typotex Budapest
- Kaitesi, Maria (2012): Rwanda: New Oral Contraception Introduced: <http://allafrica.com/stories/201207091632.html>
- Musoni, Edwin (2012): Rwanda: Family Planning is a Collective Responsibility, says Kagame: <http://www.newtimes.co.rw/news/index.php?i=15051&a=55819>
- USAID from the American People (2005): Voluntary Family Planning and Performance-Based Financing in Rwanda: Implication under the Tiahrt Amendment: <http://www.aidstar-two.org/upload/Rwanda-PBF-Tiahrt-assessment-report.pdf>
- World Bank (2011): Reproductive Health at a Glance Rwanda: <http://siteresources.worldbank.org/INTPRH/Resources/376374-1282255445143/Rwanda52411web.pdf>

EMBERI PÁRHUZAMOK

Béres Mária

nyugalmazott angol-országi szakos középiskolai tanár (KLTE), angol fordító (ELTE)

középiskolai angol nyelvtanár (1986–2009)

mariaberesso@gmail.com

Az ember (*Homo sapiens*) afrikai származásának gondolatát (monogenezis) már az angol természettudós, a modern evolúcióelmélet kidolgozója, Charles Darwin (1809–1882) megfogalmazta „*The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*” (magyarul: „*Az ember származása és a nemi kiválasztás*” Athenaeum, Bp. 1923, és Gondolat, Bp. 1961) című, 1871-ben kiadott művében. A hipotézis tudományos bizonyítására csak az 1980-as években kerülhetett sor az ősi leletek mitokondriális DNS-ének és fizikai antropológiájának együttes vizsgálata során.

Az emberi sejtekben az energiaszolgáltatásért a mitokondriumok felelősek. Ezek kis, fénymikroszkóppal is látható képletek. Örökítő anyaguk a mitokondriális DNS (mtDNS). Az mtDNS rendkívül alkalmas vizsgálati objektum a populációgenetikai kutatásokban. Részben mert kis mérete miatt könnyen vizsgálható, másrészt viszont teljesen anyai öröklődést mutat, azaz a létrejövő zigóta mitokondriumai gyakorlatilag kizárólag a petesejtből származnak. A modern technika és tudó-

mányos módszertan segítségével már felrajzolható az emberi DNS szétterjedése a Földön. Így 1987-ben kidolgozták a mitokondriális Éva-hipotézist (R. L. Cann, M. Stoneking and A. C. Wilson: *Mitochondrial DNA and human evolution*, *Nature*, 1987, 325, 31-36), mely szerint a ma élő összes ember (MINDENKI) őseként egy olyan nő tételezhető fel, aki szinte egészen bizonyos, hogy fekete volt, és a *Homo sapiens* 200 000 évvel ezelőtti megjelenése után kb. 50 000 évvel született valahol a mai Kelet-Afrika (Tanzánia vagy Etiópia) területén. Bár a bibliai Éváról nevezték el, ez természetesen nem jelenti azt, hogy az emberiség egyetlen ősanjától származik. Az emberi fajnak az idő tájt akár 20 000 egyede is élhetett, de közülük egyedül Éva volt az a szerencsés nő, akinek a mitokondriális genetikai vonala fennmaradt. Ez ma, a 21. század elején a nemzetközileg legelfogadottabb teória, vagy ahogyan az informatikus fogalmaz: matematikai tény (Krishna Kunchithapadam: „*What, if anything, is Mitochondrial Eve?*”, December 1995 <http://www.talkorigins.com>).

org/faqs/homs/mitoeve.html), ami megdönteni látszik a legfőbb konkurens elméletet, mely szerint a modern emberek a Föld több régiójában párhuzamosan alakultak volna ki. (1)

Egy újabb kutatási eredmény szerint az emberi beszéd, az első nyelv, „minden nyelvek anyja” is Afrikában alakulhatott ki. Egy új-zélandi biológus, Quentin D. Atkinson erre vonatkozó következtetését a *Science* magazin 2011. április 15.-ei számában megjelent tanulmányában fejtette ki (Q. D. Atkinson: *Phonetic Diversity Supports a Serial Founder Effect Model of Language Expansion from Africa*, *Science*, 2011. Vol. 332. No. 6027, 346-349). Atkinson 504 ma beszélt nyelv hangkészletét vizsgálta. A matematikai elemzésen felépített tanulmány abból a feltételezésből indult ki, hogy ha egy nyelv elszakad egy nagyobb nyelvtől – mert például az emberek egy csoportja elvándorol vagy leszakad a csoporttól –, akkor az elszakadt nyelv veszít hangkészletéből. Ezt a jelenséget nevezi a tudomány *alapító hatásnak* (angolul: *serial founder effect*). Továbbá, minél több elszakadáson esett át egy nyelv, a hangkészlete annál tovább csökken. (Bár megjegyzendő, hogy idővel, ahogy nő az adott nyelvet beszélők száma, a hangkészlet gyarapodni is képes.)

Az afrikai nyelveket vizsgálva látható, hogy egyes nyelvek több mint 100 hangot is megkülönböztetnek, míg a távoli óceániai és dél-amerikai amazónasi nyelvek hangkészlete a 15-öt sem éri el. A nyelvek többsége e két véglet közé sorolható – így az angol (Atkinson anyanyelve), de a mi anyanyelvünk, a magyar is.

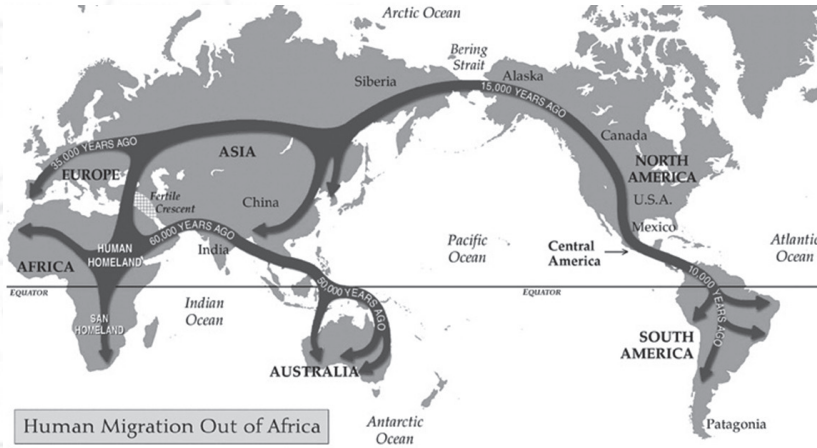
Vegyük itt afrikai példának a jorubát, ezt az egyszerűségével és egyszerűsersmind komplexitásával figyelemre méltó nyelvet, az egykor hatalmas Oyo királyság nyelvét, amely mint a niger-kongo nyelvcsalád tagja, távoli rokona a szuahélinek és a dél-afrikai zulu nyelveknek is.

A 7. században az arabok elhozták Észak-Afrikába a Mohamed-féle új vallást, majd a 8. században meglehetősen nagy bevándorlás indult meg, és az iszlám a Szaharán keresztül lassan terjedt dél felé. Az arab előnyomulás, az arabokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolatok, az iszlám terjedése szükségessé tette az írás használatát az érintett afrikai népek esetében is. Így tehát arab hatásra, több afrikai nyelv rögzítésére is az arab ABC ún. „afrikanizált” változatát kezdték használni, melyet általánosan ajami írásmódnak neveznek (az arab „*ajami*” szó jelentése „idegen, máshonnan való” vagyis „nem arab”) alapján. A joruba szövegek írására a 17. században használták először az ajami írást. De a 18. században anglikán miszionáriusok ösztönzésére a Biblia fordításához Samuel Ajayi Crowther már a latin ABC betűit használta, és ami a nyelv történetében még fontosabb: „*A grammar and vocabulary of the Yoruba language*” (London: Seeleys, 1852) címmel elkészítette a modern joruba írás és nyelvtan alapművét. A napjainkban hivatalosan elfogadott joruba ABC-t az e célra létrehozott bizottság 1966-ban S. A. Crowther után 25 latin betűben rögzítette, némi kiegészítéssel, már ami az írásmódot illeti.

A betűk egy adott nyelv hangjainak – pontosabban hangtípusainak, azaz foné-

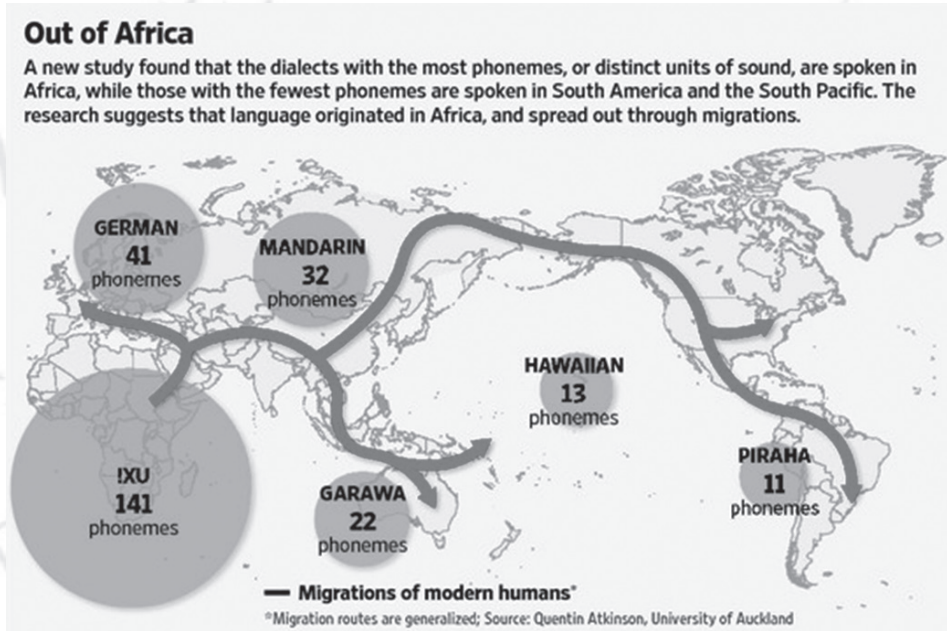
1. ábra: Az ember kivándorlása Afrikából

Forrás: <http://evoanth.wordpress.com/2012/06/19/is-the-out-of-africa-model-of-human-migration-right/>

máinak – írott vagy nyomtatott jelei. A szóelemek leírásának alapja a történeti hagyományban kialakult köznyelvi kiejtés. Fonémáit, azaz a hangokat tekintve a joruba nyelvnek – mint a legtöbb afrikai nyelvnek, mint tonális (zenei hangsúlyozású) nyelvnek – a magánhangzók és mássalhangzók mellett van egy nagyon fontos harmadik eleme is, a tónus, ami a másik két elemhez hasonlóan szintén jelentésmódosító szereppel bír. Nézzük most a joruba nyelvben e három elemet egyenként: A magánhangzó készlet 7 orális (szájon át áramlik a levegő) + 7 nazalizált (az előbbiek változata nazális mássalhangzó után – a levegő egyszerre távozik a szájon és az orron át) + 5 nazális (képzésekkor a levegő az orron át távozik) = 19 magánhangzóból áll. Ennél bonyolultabb a mássalhangzók rendszere, mely 18 alaphangzóból áll + néhány mássalhangzónak van még ezen kívül kontextustól vagy pozíciótól függő variánsa + 6 nazális változat (melyek mindegyike önálló szótagot alkot). Ami a tónust, mint a joruba nyelv hangkészletét meghatározó harmadik fontos elemet illeti, nos minden magánhangzó, valamint bizonyos esetekben a nazális mássalhangzók is három (magas, közép és mély) hangmagassággal ejthetők, és ami tehát nagyon fontos: a tónusnak is jelentésmódosító szerepe van! Ez azt jelenti, hogy mivel variálják a magánhangzók és egyes szótagalkotó mássalhangzók hangmagasságát, az egyes szótagok kiejtésénél fontos a hangsúly v. tónus szerepe is. Hangsúlyozástól függően az egyes szótagok, szavak más-más jelentést hordoznak. Az egy szótagból álló szónak akár 3 eltérő hangmagassággal ejtett formája (így jelentése) is lehet, a két szótagúnak pedig matematikailag akár 9, és így tovább.

2. ábra: Out of Africa – Fonéma-térkép

Forrás: *Study Points to a Single, Original Language for All Humans* – WSJ.com

Az indoeurópai nyelvcsalád (európai ág) germán nyelvek családjába tartozó angol nyelv ABC-je 26 latin betűvel jelöl a standard brit angol változatban 12 tiszta magánhangzót + 8 kettőshangzót + 2 hármashangzót = 22 magánhangzót + 24 mássalhangzót.

A szorosan vett magyar ABC 40 = 14 magánhangzót + 26 mássalhangzót jelölő betűből áll. És mint tudjuk, az angoltól eltérően az írott magyar szó minden egyes betűje – legyen az egy-, két- vagy háromjegyű – külön, önálló egységnek, hangnak felel meg. Ami nyelvünk elhelyezését, családba sorolását illeti, az vitathatatlan, hogy a magyar nem indoeurópai nyelv. Sokáig úgy tudtuk/hittük, hogy a finnel rokon, a finnugor nyelvcsalád tagja. Ma már egyre többen vitatják, egyenesen tagadják ezt

a kapcsolatot, mégpedig genetikai vizsgálatokra építve, miszerint a magyarságot nem fűzik tudományos módszerekkel kimutatható rokon kapcsolatok sem a finnekhez, sem az ugor gyűjtőnévvel jelzett népekhez. Ha nincs genetikai rokonság, akkor logikus, hogy a nyelvi rokonság is kizárható!

Az eddigieket összefoglalva tehát elmondható, hogy afrikai származásunk tudományosan bizonyított, valamint az, hogy az emberek genetikai változatosságához hasonlóan a nyelvek hangkészlete is az Afrikától való távolsággal csökken.

Az anyanyelvi műveltség mellett mindenfajta műveltség alappillére a matematika. Folytassuk hát párhuzamainkat a matematikával! A szó a görög „máthema” („tanulás, tudomány,

tudás”) szóból származik, és gyakori álláspont, hogy történelmileg a matematika, mint tudomány az ősi Görögországban jött létre, a meghatározásokra, posztulátumokra és formálisan bizonyított tételekre alapozott logikai rendszerek kialakulásával – Püthagorasz, Thalesz, Arkhimédész és Euklidész munkásságának köszönhetően. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a legkorábbi ókori írásos matematikai szövegek Mezopotámiából (Plimpton 322. i.e. 1900 körül), Egyiptomból (Rhind-papirusz i.e. 1800 körül) és az ókori Indiából (Sulba szútrák i.e. 800 körül) kerültek elő! Targyát, kutatási területeit és módszereit, nyelv és jelölésrendszerét tekintve a matematika sajátos tudomány, mely részben a többi tudomány által vizsgált, részben pedig „belső” fejlődése során felfedezett rendszereket, struktúrákat, azok absztrakt, közösen meglévő tulajdonságait vizsgálja.

„afrikai származásunk tudományosan bizonyított, valamint az, hogy az emberek genetikai változatosságához hasonlóan a nyelvek hangkészlete is az Afrikától való távolsággal csökken.”

Érdekes jelenség a matematika elsősorban ókori és középkori történetében, hogy a fejlődésbeni fellendüléseket gyakorta több száz éven át tartó stagnálás követte. A 16. századi itáliai reneszánszszal kezdődően az újabb fejlődések a matematikában egyre nagyobb ütemben követték egymást, és ez a jelenség ma is

megfigyelhető. Mára a matematika már – mint minden alaptudomány – annyira kifejlődött, hogy a legragyogóbb képességű matematikus sem ismerheti annak minden részterületét.

Egy viszonylag új tudományág, az *etnomatematika*, más néven kulturális antropológia, vagy ahogyan angol nyelvterületen szintén nevezik, a szociális/szociokulturális antropológia a matematika fejlődését a kultúrák fejlődésével párhuzamosan tanulmányozza. Tehát az etnomatematika egyben a modern antropológia, vagyis embertan, az emberi faj (*Homo sapiens*) tanulmányozása, az emberről szóló tudományok is egyik ága. (2) Az etnomatematika régi népek matematikai fogalmainak kibontakozását, a közösség intuitív matematikai felfedezéseit kutatja, művelői a matematika alkalmazását az antropológus szemszögéből vizsgálják, és a matematika fejlődését a kultúrák fejlődésével párhuzamosan tanulmányozzák. Tehát az új tudomány középpontjában a kultúra áll. Művelői jelentős hangsúlyt helyeznek a terepmunkára, azaz a tanulmányozott emberközösséggel való együttélésen alapuló tartós megfigyelésre. (Az Afrikában járt első utazók, felfedezők, misszionáriusok nem nagyon említenek leírásaikban matematikai témákat, de az etnomatematikai számára hasznosak a mindennapi számolási módokról, a játékokról és a díszítő mintázatokról készített beszámolóik.) Tanulmányozzák az adott területen feltárt archeológiai leleteket (pl. a kiásott fogakon, csontokon talált esetleges mintázatokot), a szájhangomány által generációról generációra átadott és megőrzött krónikákat, és

„az afrikaiak jócskán hozzájárultak a számolás és a számok fejlődéséhez. A nyugati kultúra sokat köszönhet Egyiptomnak és Mezopotámiának. Gondoljunk csak arra, hogy az ősi Egyiptomban a Nílus áradása miatt minden évben újra kellett osztani a földeket. A többlettermelés folytán pedig a földtulajdonosok elcserélhették felesleges terményeiket. Ezért aztán szükség volt súly- és mértékrendszerre. A papiruszokon fennmaradt feljegyzések összeadásról, kivonásról, szorzásról, osztásról és törtek használatáról tanúskodnak a gyakorlati problémák megoldásával kapcsolatban. Az egyiptomi mérnöki alkotások pedig egyszerűen elképesztik a mai építészeket.”

Afrika esetében természetesen az egyiptomi templomokból származó írott forrásokat, szövegeket, továbbá az Amerikába hurcolt rabszolgákról készült bizonyos feljegyzéseket is. A fogalmat 1977-ben egy brazil matematikus, Ubiratan D'Ambrosio használta először egy előadásában. Tőle származik az az 1985-ben megfogalmazott gondolat, miszerint a tudományos, vagyis nyugati matematika mellett mindig jelen volt és van a különböző népek etnomatematikája is, a primitívnek bélyegzett, ám valójában igen kifinomult, bár másféle matematika.

Visszatérve Afrikára, ami azt illeti, ki kell mondanunk, hogy ott is a fizikai környezet, az öröklött kulturális háttér és a külső erők hatásai határozták meg a matematikai fejlődés természetét és mértékét. És nem vonhatjuk kétségbe, mily töresek voltak okozhatott e fejlődésben a közel 500 év rabszolga-kereskedelme és a gyarmatosítás, ezek milyen tragikus hatással voltak az afrikai tudomány – így a matematika – és technika elgondolható fejlődésére. Hiszen az észak-afrikaiak jócskán hozzájárultak a számolás és a számok fejlődéséhez. A nyugati kultúra sokat köszönhet Egyiptomnak és Mezopotámiának. Gondoljunk csak arra, hogy az ősi Egyiptomban a Nílus áradása miatt minden évben újra kellett osztani a földeket. A többlettermelés folytán pedig a földtulajdonosok elcserélhették felesleges terményeiket. Ezért aztán szükség volt súly- és mértékrendszerre. A papiruszokon fennmaradt feljegyzések összeadásról, kivonásról, szorzásról, osztásról és törtek használatáról tanúskodnak a gyakorlati problémák megoldásával kapcsolatban. Az egyiptomi mérnöki alkotások pedig egyszerűen elképesztik a mai építészeket.

Számos szerző leírta már, hogy a számolás története a számok elnevezésével, mint egyedüli matematikai művelettel kezdődik, és a számolás fejlődése minden társadalomban végső soron a társadalom gazdasági szükségletén múlik. Egy-egy számrendszert – akár az írást –, mint minden találmányt a gazdasági, társadalmi fejlődés adott foka és főleg szükséglete hív életre. Kis, zárt közösségekben, amelyekben az élet minden vagy majd minden szükségletét a közösség maga elégíti ki, nemigen kell kiterjedt számolási rendszer. Az egészen egyszerű kezdetektől sok ezer év

telt el, hogy az ember elkezdte kifejleszteni a számok kifejezésének ma általánosan használt, a decimális rendszerre épülő nagyon kényelmes módját. A gazdaság bonyolódásával, a kereskedelmi kapcsolatok, nagyarányú népvándorlás vagy hódítás következményeként bővült a számolási rendszer is, hiszen egyre nagyobb számokra volt szükség. Egyes esetekben ezeket a szomszéd nyelvekből vették át, máskor belső keletkezések voltak. A számolási rendszerek fejlődésével speciális szavak keletkeztek, vagy egyes szavak új jelentést kaptak. Ennek következtében más-más időből való forrásokban eltérőek lehetnek a számnevek.

A mi mai számolási rendszerünket két dolog fejezi ki: az írott jelek készlete és a betűkkel leírt számnevek összessége. A számjegyeket túlnyomórészt hindu-arab számokkal írjuk. (A római számokat következetesen csak néhány hagyományos esetben és csak sorszámnevek jelölésére használjuk.) A brahmi jelekből kialakult ún. ind számok használata i.sz. 700 körül kezdett terjedni Arábiában, az Indiától Spanyolországig húzódó hatalmas arab birodalomban, majd onnan szerte az egész világon. Az európaiak azért nevezték ezeket a számjegyeket „arabs”-nak, mert az araboktól vették át azokat. Maguk az arabok pedig indiai jegyeknek (Al-Arqaan-Al-Hindu) nevezték számaikat, és a matematikát is ind mesterségnek (hindiszat) hívták. Ehhez elegendő tíz különböző írásjel: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, és 9, valamint a „helyi értéknek” nevezett csodálatos találmány. Számrendszerünk decimális, vagyis tízes alapú, mivel az egyes helyek tízszer akkora értéket kép-

viselnek, mint a tőlük jobbra levő. Így a tíz alapjellel bármekkora számot le tudunk írni a rajtuk végzett szorzási és összeadási műveletek segítségével. Íme, milyen műveleteket rejt a következő szám: 2745:

$$(2 \times 1000) + (7 \times 100) + (4 \times 10) + (5 \times 1)$$

A hagyományos afrikai számolási rendszerek néhány, számot jelölő szótól (3) olyan jól szerkesztett rendszerekig terjednek, amelyekben milliókig lehet(ett) számolni. Az irodalomban számtalan tanújele van az afrikaiak számolási készségének. Például Michael Crowder (*West Africa under Colonial Rule*). Ewanston, Northwestern U. Press, 1968) a jorubákról ír: a generációról generációra átadott ismeretek közt szerepelt a különböző pénzekkel való bánásmód képessége is. Mivel egy kis értékű kauripénz volt az alapegység, komoly számolási ügyesség kellett ahhoz, hogy a falun kívül kereskedni tudjanak. A jorubák milliókig is elszámoltak – a sokáig elterjedt európai véleménnyel ellentétben, hogy ugyanis az afrikaiak nem tudtak volna tíznél tovább számolni.

Az afrikai nyelvekben az „egy” szóra rendkívül sokféle kifejezés létezik. Más a helyzet a kettővel, hárommal és a négygyel. A kettő, három és négy szavak általában a törzs életének legkorábbi szakaszából származnak, mivel egy éppen csak vegetáló gazdagságnak több számra nemigen volt szüksége. Jóllehet az afrikai népek nagy területeket népesítenek be, és a földrészen számos nyelv használatos, a kettő,

hármat és négyet jelentő szavak nagyon hasonlóak Afrikának majd fele részén! Nagyon sokféle szó van viszont a 6, 7, 8 és 9-re. E szavak szerkezete nagyon érdekes. Bizonyos esetekben egyszerűen az öthöz való hozzáadás. Sok nyelvben pedig hattól kilencig a vonatkozó gesztusokból eredeztetik a számokat. A hagyományos afrikai számolási rendszerek legnagyobb része ötös alapú, melyhez másodlagos alapként járul a tíz vagy a húsz. A nagyobb számok nevei az alapszámok összeadásával, kivonásával és szorzásával keletkeznek. Az ilyen kis számalapnak megvannak a maga előnyei, mert például, ha az alap öt, akkor $7 + 8 = (5 + 2) + (5 + 3)$ és mivel $(2 + 3) = 5$, a művelet könnyen átalakítható úgy, mint $7 + 8 = 5 + 5 + 5$ vagy $10 + 5$. Megjegyzendő, hogy létezik tízes alapú számolási rendszer Afrikában is. Egyes számolási rendszerekben pedig az öttől, tíztől és húsztól eltérő alapok nyomai is fellelhetők.

A niger-kongo nyelvcsalád bantu ágához tartozó nyelvekben például az ötös alaphoz a tízet használják másodlagos alapként. A nagyobb számokat egyszerűen a tíz többszöröseiként mondják. A százat, ezret és nagyobb számokat jelentő számneveket csak ritkán használják, legtöbbször csupán speciális megszámlalható tárgyakra: például az adott számú kauriból álló „fűzér”, „köteg” vagy „kupac” megnevezésére. Amikor szükséges volt, ezeket a szavakat használták más tárgyakkal kapcsolatban is, vagy új szavakat találtak ki. Tehát a számolás szavai egy adott nyelven belül is eltérőek lehetnek aszerint, hogy mit kell megszámlálni (embereket, tárgyakat vagy állatokat). Például

Burundiban a 6 bizonyos esetekben $5 + 1$, máskor lehet $3 + 3$. És az efféle kreativitást igénylő példák sora határtalan.

Azokban a nyelvekben, ahol húsz a másodlagos alap, a tíz lehet független szó, vagy pedig jelenthet „két kezét” vagy „két östöt”. Ezt egy olyan kifejezés követi, amely „tíz és egyet” jelent, és így tovább tizenötig, aminek a jelentése lehet „két kéz és egy kéz”, vagy „tíz és egy kéz”, vagy „három ököl”, vagy akár lehet egy független szó is. Ezt követi egy, kettő, stb. hozzáadása a tizenöthöz, egészen húszig. A húszas szám egyes nyelvekben eredeti értelmére szerint azt jelenti, hogy „egész ember”, vagy „végy egy személyt”. Ugyanez folytatódik a húsz után, a húszas számhoz kapcsolva egytől tizenkilencig a számneveket. A negyvenet aztán úgy mondják, hogy „két teljes ember”, a százat pedig „öt teljes ember”. Ilyen, azaz húszas alapú számolási rendszer például az igbo és a joruba.

A jorubáké „az egyik legkülönlegesebb létező számbeosztás” – írta már 1896-ban Levi L. Conant „*The Number Concept*” (New York, Macmillan, 1896) című könyvében. Igazán figyelemre méltó, egyedülálló rendszer, jeles aritmetikai teljesítmény – összeadás-sal, kivonással és szorzással. A rendszer tehát húszas alapú, és ilyen számokat találunk Nyugat-Afrikában, de a joruba rendszerben az a szokatlan, hogy nagyon nagy részben kivonáson alapul. Szinte matematikus kell legyen az ember, ha meg akarja tanulni ezt a bonyolult rendszert. A jorubáknak ez teljesen természetes, és olyan könnyedséggel használják a számokat, mint amilyenlél mi az órát leolvassuk: „Húsz

ható. A jorubák ugyanis a korai idők-től kezdve kereskedelemmel foglalkoztak. A legáltalánosabban elterjedt fizetőeszközük a kauri volt, és ez volt a legkorábbi olyan alkalom, amikor egy jorubának nagy számokkal kellett számolni. A kauri számolása pedig alapvető volt a számrendszer kialakulásában. A. Mann, brit antropológus 1887-ben fejti ki (*On the Numeral System of the Yoruba Nation in: Journal of the Royal Anthropological Society*, 1887, XVI, 59-64), hogy a joruba számrendszer kivonási elve annak tulajdonítható, hogy a kaurit ötösével számolták, és noha a kauri számolásnak ezt a módszerét széles körben használták, a jorubák és közvetlen szomszédaik mellett csak kevés nép formalizálta ezt – a kivonásos számrendszerben használatos – eljárást. Robert G. Armstrong szerint pedig: „A jorubák elvont gondolkodásra való képességét bizonyítja, hogy képesek voltak egy ilyen rendszer kifejlesztésére és megtalálására.” (R. G. Armstrong: „*Yoruba Numerals*”. Ibadan, Oxford University Press, 1962).

A hagyományos rendszer tehát akkor alakult ki, amikor még kauri kagylókat használtak fizetőeszköz gyanánt. A kis kagylókat meghatározott szám szerinti mennyiségben zsákokban tartották, felfűzték, vagy csomókba rendezték, aztán hozzáadással és kivonással bármilyen kívánt mennyiség kialakítható volt. Mára már megszűnt a kauri kagylók pénzként való használata, de számos kifejezés maradt fenn a nyelvben a kauri korábbi jelentőségének bizonyágául. A számok egyik alakja ténylegesen is tartalmazza az *owó* „pénz”, eredetileg „kauri pénz” szót a számnév alap alak-

jához toldva – melleleg, a számnévnek általában ezt az alakját használják a joruba iskolákban a számtan tanítására. (4)

A jorubák között a számok ismerete szinte magával a születéssel kezdődik. Különböző formákban rendszerint már kora gyermekkortól tanítják, attól kezdve, hogy a gyerek már képes tárgyakat felismerni. A számok tanításánál szemléltetésül kavicsokat, babszemeket vagy köveket használnak. Ez a tanítás folytatódik azután a hagyományos játékokban is, ami általában csiszolja az ember számolási képességét.

Lássunk hát néhány érdekes példát: nyolcvan a joruba nyelvben *ogórin* vagy *ogó-erin*, azaz (20 x 4), mint a francia vagy a dán nyelvben is. A negyvenötöt az eredeti értelem szerint úgy mondják, hogy „háromszor húsz csökkentve tízzel, csökkentve öttel”: (3 x 20) – 10 – 5. Hasonlóan:

$$108 = (20 \times 6) - 10 - 2$$

$$50 = (20 \times 3) - 10$$

$$318 = 400 - (20 \times 4) - 2$$

$$300 = 20 \times (20 - 5)$$

$$525 = (200 \times 3) - (20 \times 4) + 5$$

A. Mann fent említett tanulmányában (1887-ben) részletesen is leírta, hogyan végezte el ez utóbbi műveletet a hagyományos módon számoló joruba „számoló bűvész”: először lerakott három, egyenként 200-200 (*igba*) kauri kagylót tartalmazó csomót, majd elvett belőle négy húszas (*ogún*) kupacot, végül hozzátett egy ötös (*arún*) csomót. (5)

$$17 \times 13 = ?$$

17	1
34	2
68	4
136	8
<hr/>	
17 + 68 + 136 = 221	1 + 4 + 8 = 13

Hogy a szokatlan számalapokra is lássunk példát, nézzük meg a ghánai *ga* nyelv hogyan képezi hatos alapon a hét és a nyolc számokat: $7 = 6 + 1$, $8 = 6 + 2$. De a számalkotás tekintetében a közép-afrikai *huku* nyelv a legváltozatosabb, ahol sok számnevet négyes és hatos alapon szerkesztenek:

$$7 = 6 + 1$$

$$8 = 2 \times 4$$

$$9 = (2 \times 4) + 1$$

10 egy független szó

$$13 = 12 + 1$$

$$16 = (2 \times 4) \times 2$$

$$17 = (2 \times 4) \times 2 + 1$$

$$20 = 2 \times 10$$

Az afrikai embernek ez a számalkotásban tapasztalható kreativitása olykor odáig ment, hogy a nagy számok kifejezése szinte minden képzeletet felülmúl. Így lett például Ruanda nyelvében a 10 000 = egy elefánt, 20 000 = 2 elefánt. A húszas számalappal számolónak Nigériában a $20^4 = 160\,000$ kifejezésére volt egy szavuk, ami azt jelentette „400-szor 400”. A „10 millió” kifejezést pedig körülbelül így lehet fordítani: „oly sok a megszámlálandó dolog, hogy számuk felfoghatatlan”. És ez nem is olyan különös. Ha megnézzük a nagy számok etimológiáját az angol nyelvben, azt találjuk, hogy például a „thousand” (ezer) szó az északi ó-germán „pushundra” szóból származik, és „pus” az indoeurópai töre utal, ami azt jelenti „duzzad, emelkedik, nő”. Így tehát az angol „thousand” durván azt jelenti: „fel-duzzadt száz” vagy „erős száz”.

A *számok neve* tehát gyakran összekapcsolódik a megszámlálandó tárgyak nevével, ahogyan láttuk például a kauri kagylók mennyiségének kifejezését, vagy az emberi test/testrész nevének felhasználását. De létezik ilyen az angol nyelvben, vagy akár a magyarban is. A különböző állatcsoportokra például vannak önálló elnevezések, mint csorda (*herd*), nyáj (*flock*), konda (*herd*), gulya (*herd*), stb. egy

állattenyésztő életmód maradványai-ként. Nem is olyan régen még az angol nyelv is használta a „score” szót, ami húszat jelentett, és hogy valaki nyolcvan éves, azt úgy mondták, hogy „four score” azaz négyszer hús. Vagy ott a „dozen”, a „tucat”, ami ma is tizenkettőt jelent, amikor egy tucat tojást veszünk a londoni piacon.

És végül, itt van a hatalmas angol nyelvterületen az Egyesült Királyságtól USA-ig, Ausztráliáig, stb. még ma is általánosan használt mértékegység-rendszer, amely még ma is hüvelykkel, lábbal méri a távolságot. Bár bizonyára nem gondol Mr. Brown sem konkrétan öt emberi lábra és nyolc hüvelykujjra, amikor a magasságát megnevezi. Épp úgy, mint ahogyan az afrikai sem gondol egy valóságos hüvelykujjra, amikor azt mondja egy szám, például a 6 megnevezésére, hogy „... és még egy hüvelykujj”. Magunkról se feledkezzünk meg, hiszen mi magyarok is használunk hasonló mértékeket még ma is, amikor arasszal, lépéssel vagy öllel mérünk!

A számokat jelölő szavak mellett sok kultúrában *gesztusszámolási rendszer* is kialakult. Így nálunk is. A kisgyermek, amikor számolni tanítjuk az ujjacskaín mutatja, hogy három, négy vagy öt éves. De velünk, felnőttekkel is előfordul, hogy az ujjainkkal mutatjuk a pincérnek, hogy hány sört kérünk, vagy az ujjainkon számoljuk össze, hogy hány nap van még az utazásig, hány főre terítsük az ünnepi asztalt, stb. Reflexszerűen kezdjük a számolást a jobb vagy bal kéz hüvelyk vagy kisujján, és nyújtjuk ki vagy hajlítjuk be az ujjainkat, miközben a másik kéz mutató vagy hüvelykujjával számoljuk őket.

Afrikában az ujj-jelek használata leggyakrabban együtt jár a számnév kiejtésével. Másként fogalmazva, az afrikai számolás egyik fontos jellemzője a számokat jelölő, szavakat kísérő vagy éppen helyettesítő meghatározott gesztusok. És a gesztusnyelvek legalább olyan változatosak, mint a beszéltek! A gesztusszámolás szerves része mindenféle piaci ügyletnek. A gesztusokkal vagy nyomatékosabbá teszik a beszédet, vagy a gesztusszámolás hidalja át az emberek közötti nyelvi különbségeket. Például az arab és kelet-afrikai kereskedők olyan ujjgesztus-rendszert fejlesztettek ki, amelyet minden kereskedő megért a vidéken. Ennek az a célja, hogy az eladó és a vásárló titokban megállapodhasson a nyitott piac zajában. A rendszernek az a további előnye is megvan, hogy áthidalja a nyelvi akadályokat. A tárgyalásokat egy kendő alatt folytatják, egymás ujjainak érintésével. Ezeket a műveleteket nagyon gyorsan végzik, és meglepően hibátlanul. Egy másik vonatkozásban: az ujjakat hívják segítségül, ha fejben számolnak.

Általánosan megfogalmazható, hogy az ötös alapú rendszereknél a számolás rendszerint az egyik kéz kisujjával kezdődik, és a hüvelykujjig folytatódik az öt eléréséig, mely számot rendszerint zárt ököllel mutatják. A hat jelölésére a másik kéz kisujja következik, majd tovább ennek a kéznek az ujjai az előzőhöz hasonló sorrendben. Ez alól az általános szabály alól kivétel a zulu és a szoto rendszer, ahol a számolás hattól a másik kéz hüvelykujjával kezdődik, és onnan folytatódik a kisujj felé. Az ujjakat vagy kinyújtják, mint a hererók és zuluk, vagy behajlít-

ják, mint a nyugat-szudáni malinkék és evék. Azokban a rendszerekben, amelyeknél az egyenlő részek elve uralkodik, a számolás rendszerint a mutatóujj kinyújtásával kezdődik, és ugyanennek a kéznek további ujjaival folytatódik négyig. A négyet jelentő kézjel is a kettőzés elvén alapul, amennyiben az első és második ujjat eltartják a harmadiktól és negyediktől. Az ötöt itt is a zárt ököl jelzi. A tanzániai Arusha várostól északra élő maszajok is ritkán ejtik ki egy szám nevét anélkül, hogy ne mutatnák is az ujjakkal, például amikor a mutatóujj hegyét a hüvelykre helyezik, és a középső ujj hegyét a mutatóra, így mutatják a hármat. És amikor a kinyújtott mutatóujj a kinyújtott középsőn fekszik, az négyet jelent.

Afrika majd minden népcsoportjában tapasztalható az emberek és állatok megszámlálásától való vonakodás, mivel az afrikaiak között általános a félelem, hogy ha embereket, háziállatokat vagy értékes tárgyakat számolnak meg, akkor azok meghalnak, elpusztulnak. Hogy ezt a *tabut* megkerülhessék, közvetve számlálnak. Egy központosított államnak azonban adót kell szednie, ehhez viszont ismerni kell a tartományában élő emberek pontos számát. Ezt a gyarmatosítás előtti Afrikában különböző közvetett népszámlálási módszerekkel érték el. Az Új Jam Ünnepe a legfontosabb igbo ünnep, jelzi a betakarítást és az új év kezdetét. Ez az évi népszámlálás ideje is. Ilyenkor minden felnőtt annyi jamgyökeret hoz a szent oltárra, ahány tagból áll a háza népe. A magas szervezetségű dahomeyi királyságban pedig bizonyos alkalmakkor minden férfinak és nőnek

minden állata után egy-egy kaurit kellett vinnie a királyi palotához, és külön halmokba rakni aszerint, hogy bányának, kecskének vagy marhának feleltek meg. Így a királyi hivatal pontosan ismerte a háziállatok számát (fajta és helyi megoszlás szerint), és ezt alapul vehette a gazdasági számításokhoz. A gyarmatosítók azonban nem értették, és sajnálatos módon nem is tolerálták az afrikaiak számoláshoz fűződő félelmeit. Ez aztán számos nyílt összecsapást robbantott ki, amikor a gyarmati hivatalnokok ragaszkodtak a házak, emberek és állatok megszámlálásához.

A megszámlálással kapcsolatos tabukra ugyanakkor példát találhatunk az egész világon és a legkülönbözőbb korszakokban is. A Szentírás például olykor rossz néven veszi, sőt Isten súlyos büntetéssel sújtja a nép számbavételét. Gondoljunk csak arra, hogy amikor Dávid király elrendelte a népszámlálást, büntetésül járvány pusztított Izrael-szerte (vö. Sámuel II. könyve, 24. fejezet 9-15. vers). A vallásos zsidók mindmáig irtóznak attól, hogy megszámlálják őket. Ha például arra kíváncsiak, összejötte-e már a közös imához előírt tíz férfi, nem az embereket számlálják meg, hanem egy 10 szóból álló, áldást kifejező bibliai verset idéznek annak minden szavát más-más által mondva, s ha a végére jutnak, együtt van a „minjen”, a meghatározott szám.

Afrika számos népe, ahogy a világ más népei közt szintén élnek bizonyos számokhoz kapcsolódó *babonák*, hisz abban, hogy bizonyos számoknak különleges – jó vagy rossz – jelentése van. Dél-Nigériában a négyes szám fő helyet foglal el a szent számok között. Az igbo

varázsló szerszáma négy kauri, és jóslatait arra alapítja, hogy milyen alakzatot foglal el a négy, földre dobott kagyló. Vagy ahogy Achebe az „*Arrow of God*” (1964, Heinemann, London) című regényében leírja, amikor a jóst megkérdezték arról, mit tartogat a jövő a házasulandó ifjú párnak, a szertartáshoz felhasznált tárgyai négy kis jamgyökér, négy fehér kréta és négy pálmalevél voltak. A dél-nigériai jorubák, igbok és binik hete is négynapos, akárcsak egyes kongói népeknél. (A hétnapos hét azokon a területeken volt használatos, ahol az iszlám vagy a kereszténység megvetette a lábát.) A jorubák minden napot a négy főisten valamelyikének vagy ezek helyi megfelelőjének szentelnek: Shangónak, egy korai mitikus királynak, akit később a mennydörgés isteneként imádtak, Obatalának, a teremtő istennek, a legfőbb isten, Olorun segítőjének, a tisztaság istenének, a városkapuk és a testi fogyatékosok védelmezőjének, Orunmilának, a jósisstennek, és végül Oduduwának, Ifé legendás megalapítójának, a háború és a vas munkások istenének. „A világnak négy sarka van” – tartja a joruba mondás. És ezt testesíti meg a négy kapu minden város falán. A joruba istenségek közül való Olori Merin, a négyfejű lény, akinek a négy feje a négy világtáj felé néz. A hét napjait nevező négy főistenség is kapcsolatban volt ezekkel az irányokkal: Shango kelettel, Obatala északkal, Orunmila nyugattal és Oduduwa déllel.

Nagyon jelentősek a négy hatványai: 16 (vagyis 4^2) és 256 (vagyis 4^4) is. Ezekre a számokra épül az ifa néven ismert híres joruba jórendszer, amelynek segítségével Orunmila, a jóslás

istene tanácsait kéri. Ezt tizenhat pálmadió segítségével végzik – a pálmák jelentősége egyedülálló e nép életében. A négy négyzetre emelésével kapott tizenhatos számnak a jóslásban betöltött központi szerepe mellett más jelentősége is van. Például a tizenhatos szám előfordul az egyik teremtési mítoszban is, amelyben a pálmafa tizenhat ága a jorubák tizenhat királyát jelképezi. Fontos szám még a 40 és a 200, valamint az ezeket követő 41 és 201 is. A fiatal emberek egyebek közt negyven kóladiót ajándékoznak jegyesüknek. A szertartás szerint ezeket ketté kell vágni és elosztani a vendégek között, jelezve ezzel, hogy tanúi voltak az eljegyzésnek.

„Afrika majd minden népcsoportjában tapasztalható az emberek és állatok megszámlálásától való vonakodás, mivel az afrikaiak között általános a félelem, hogy ha embereket, háziállatokat vagy értékes tárgyakat számolnak meg, akkor azok meghalnak, elpusztulnak.”

A hetes szám a hét napig tartó aratási ünnepséggel kapcsolatban fordul elő, valamint az egugun ünnepségeknél, amelyeket az elhunyt ősök tiszteletére rendeznek. A két jelentős szám, a 7 és 200 szorzata az 1400. „*Tizennégy-száz kauri*” a címe annak a történetnek, amely egy tücsökről szól, aki nekifogott, hogy kifizesse leendő apósának a kialakított 1400 kauri menyasszonyváltást.

Kelet-Afrika nagy területein a hetes szám emelkedik ki legjobban a számok közül. Gerhard Lindblom a kenyai akamba népről szóló beszámolójában (G. Lindblom: „*The Akamba*”, Uppsala, J. A. Lundell, 1920) a hetes szám speciális jelentőségét az iszlám befolyásnak tulajdonítja. Náluk a hétnek fontos szerepe van az átkokban és a varázslatokban. Másrészt viszont a hét összekapcsolódik kedvező dolgokkal is. Például, a körülmetélési ünnepek hétnaposak, vagy az ostort az elefántvadászok hétszer pattantják meg, hogy szerencsét hozzon. A part közelében élő kikujuknak nincsen szavuk a hétre, helyette egy nem számot jelentő szót használnak (*mugwanja*). A fiatalok nem utazhatnak hetes csoportokban, és senki semmit nem oszt hét részre (O. F. Raum: „*Arithmetics in Africa*”. London, Evans Brothers, 1938).

„A természetes környezetben élő társadalmak nagymértékben alkalmazkodtak a területükön található növény- és állatvilág évszakos ritmusához. A hagyományos társadalomban élő afrikainak is maga a Természet az óra.”

Érdekes viszont, hogy egy japán babona szerint a négyes szerencsétlen szám. A magyarázat egyszerű: a japán nyelvben „*shi*”, a négyes szám neve ugyanúgy hangzik, mint a „halál”-t jelentő szó. Az egyik legismertebb babonánk a tizenhárom számhoz kötődik, és ha ez a dátum ráadásul pén-

tekre esik, egyesek még az utcára is félnek aznap kimenni. Vizsgán a 13. tétel – jaj! És az Egyesült Államokban hány olyan épület van, ahol az emelet-számozásnál „átugorják”, azaz kihagyják a tizenháromat, vagy kórház, amelyben nincs tizenhárom számú kórterem. Mellesleg a tizenhárom számhoz kötődő babonát sokan bibliai eredetűnek tartják, mivel az utolsó vacsorán Jézussal együtt tizenhárman ültek az asztalnál. Pénteken pedig a keresztfeszítés zajlott, így a péntek 13-tól való rettegés könnyen kialakulhatott. De a számmisztika jelen van a népmesékben is, ahol a hármas szám mellett a hetes a leggyakoribb szám. A világnak hét csodája van, a katolikus vallásban hét főbűn, sőt Krisztus utolsó mondata is hét szóból állt.

A számok, számolás története felveti az idő mérésének a kérdését is. A különböző kultúrákban az *időtudat* jelentősen eltérően alakult a környezetnek és az életformának megfelelően, jöllehet az idő mérése ősidők óta a csillagászati jelenségekhez igazodott. A kezdeti időkben a Nap járását figyelve alkották meg a napórát. De az ókor legpontosabb időmérő eszközei mégis a vízórák voltak, melyek Alexandriából terjedtek el világszerte. És aztán az idők során nagyon sokféle időmérési eszközt készítettek a mechanikus órákon át az atomórákig. Ma már, a modern társadalmak működésében az időmérés olyan kritikus jelentőséggel bír, hogy azt nemzetközi szinten egyeztetik.

A természetes környezetben élő társadalmak nagymértékben alkalmazkodtak a területükön található növény- és állatvilág évszakos ritmusához. A hagyományos társadalom-

ban élő afrikainak is maga a Természet az óra. A Nap és a Hold jelzik az időt (6), az árnyék, no meg a tücskök ciripelése, a bagolyhuhogás, a kakaskukorékolás és a kakukk éneke. Amikor a napot sötét felhők takarják, a földműves az elvégzett munka alapján becsüli meg az időt, vagy bizonyos madarak hangjából, esetleg az állatok táplálkozási szokásai alapján. A falut a második kakasszó ébreszti, a harmadik kakasszóra indulnak a férfiak vadászni, a nők és a gyerekek a kútra vagy a folyóhoz, máskor pedig a mezőre. Az este eljöttét, a vacsora idejét a madarak alkonyati éneke jelzi. Az árnyék és a madarak a természetközeli embereknek ugyanazt jelentik, mint nekünk európaiaknak az óra. Így az egyes időszakok mennyiségi mérésére sem igény, sem módszer nem alakult ki. A napot hagyományosan a jelentős események szerint osztják fel. Aztán holdhónappal és nem numerikus hónappal számolnak, mert a Hold változásait figyelik. Így van forró hónap, első eső hónapja, gyomirtás hónapja, betakarítás hónapja, stb., és lényegtelen, hogy az hány napig tart, maga az esemény sokkal fontosabb. A várandós anya is terhességének holdhónapjait számolja, és erre a lényeges tényre alapítva, akár azt is mondhatnánk, hogy a nők voltak az első matematikusok!? (7) Hasonlóan eseményekből áll az év is: az Egyenlítő közelében élő népek például két száraz és két esős évszakot különböztetnek meg, és előfordulhat, hogy az évek különböznek a napok számában, de az évszakok számában nem. Így hát a hagyományos afrikai társadalmakban – néhány kivételtől eltekintve – nem léteztek számszerű naptárak sem. (8)

Mennyire hasonló ehhez még a mai fejlett nyugati civilizációban is egy földműveléssel vagy állattenyésztéssel foglalkozó család időtudata, ahol az egyének élete a gazdaság fenntartása és gyarapítása körül szerveződik. A munkarend a nap járása, az évszakok és a termesztett növények tenyészideje szerint alakul. Munkaidejüket az elvégzendő feladatok és az időjárás határozzák meg. Ebben a környezetben az évszakok mellett az évenkénti ünnepnapok szolgálnak az idő mérésére, és az események (esküvő, keresztelő) ma is az aratás, a szüret, az új kenyér ünnepe, vagy télvíz idejéhez, stb. kötődnek.

A modern városi társadalomban élő ember (mind Európában, mind Amerikában, Ázsiában és Afrikában is) élete is a munkája köré szerveződik, de a környezete más, feladata más, így életvitele is más – a városi időtudat más. A városban az emberek (a gyárakban dolgozó munkások, a vállalati dolgozók, hivatalnokok, stb.) életritmusát a kötött munka- és szabadidő váltakozása határozza meg. A munkaidőt órákban mérik, a napokat is órákra bontották, az évet hetekre és hónapokra. A pontos időt az ember nemcsak a karóráján követheti, hanem a modern technika számos egyéb találmányán, így számítógépen, mobiltelefonon, stb. is.

Jegyzetek

- 1 Az eredeti „Out of Africa” teória szerint az Afrikát elhagyó embercsoport Kelet-Afrikából a Nilus mentén észak felé haladva a Sínai-félszigeten át jutott el Ázsiába. Ez a csoport később számos ágra szakadt, és egyesek Európa felé haladtak tovább, míg mások keleti irányban Ázsiába. A közelmúltban néhány tudós felvetette a „párhu-

zamos szétszóródás” (*Multiple Dispersal Model*) gondolatát, mely szerint volt egy másik útvonal is, mégpedig a Vörös-tengeren át a partok mentén India felé. Ez az ún. „Part menti útvonal” (*the Coastal Route*). Ma a Báb el-Mandeb-szorosnál a Vörös-tenger kb. 20 km széles, de 50 000 évvel ezelőtt a tengerszint 70 méterrel alacsonyabb volt (az eljegesedés miatt), és a víz sokkal keskenyebb lehetett. Bár a szorosnál a két szárazföld sosem ért össze, de lehettek közöttük szigetek, amiket egyszerű csónakokkal elérhettek.

- 2 Megjegyzendő, hogy Magyarországon hagyományosan a néprajz felelt meg jobban a modern angolszász eredetű tudományágnak, ezért az ilyen szempontú kutatásokkal sokáig a néprajz keretei között foglalkoztak. Ma már azonban a kettőt – tí. néprajz és antropológia – teljesen különálló tudományként gyakorolják.
- 3 A legegyszerűbb közép-afrikai számrendszerek is – mint a dél-amerikai számrendszerek is – egyszerű felsorolások: 1, 2, 2+1, 2+2, sok. Ezek a rendszerek matematikai értelemben nem bináris rendszerek.
- 4 A joruba számnévnek négy alakja van: (a) az alap alak, amit valami megszámlálására használnak, (b) a „teljes” alak, melyet az alap alakból képeznek, (c) a „kauri” alak, amelyben az *owó* szót kapcsolják a számhoz, és (d) a sorszámnévi alak.
- 5 Joruba számnevek: *igba* = 200, *ogún* = 20 és *arún* = 5.
- 6 Dél-nyugat Nigériában, a joruba nép szellemi és kulturális központjában, Ife (vagy Ile-Ife) szent városában ma is áll egy ősi napóra, egy háromszög alakú kő, amely körül egy kört húztak. Ezt a kört tizenhat részre osztották, és az árnyéknak a körhöz viszonyított helyzete jelezte régen az időt, és bizonyos ünnepnapokat.
- 7 „A nő, mint az első matematikus” (*Women as the First Mathematicians*) igazán provokatív címmel jelent meg Claudia Zaslavsky cikke a *WME Newsletter (Newsletter of Women in Mathematics Education)* 1991. őszi számában (Vol. 14. N. 1. p.4) A híres matematikusnő a nőknek

a kulturális fejlődésben betöltött szerepére szándékozott így felhívni a figyelmet. Ő maga is kifejti, hogy nem kell szó szerint érteni ezt a címet, melynek ötletét Dena Taylornak a „*The Power of Menstruation*” (*A menstruáció hatalma*) címmel megjelent cikkében (*Mothering*, Winter 1991) kifejtett állításából kölcsönözte.

- 8 Például a joruba nyelvben nincsenek általánosan használt régi szavak a hónapok megnevezésére. Az újságokban a januárt úgy említik: *Osu kini odun*, „az év első hónapja”. A jorubák inkább évszakokban gondolkodnak, mint hónapokban. A joruba hét eredetileg négy napból állt. És noha Nigériában – mint Afrika szerte általánosan – hivatalosan is bevezették az európai hétnapos naptárt, Dél-Nigériában az élet bizonyos dolgai a hagyományos négynapos hét alapján mennek tovább – legfőképpen a piacok. Így gyakori, hogy a piacok 4, 8 vagy 16 naponta követik egymást.

Felhasznált irodalom

- Akinlabi, Akinbiyi: *The Sound System of Yoruba*, in: *Understanding Yoruba Life and Culture*. ed.: N.S. Lawal, M.N.O. Sadiku and A. Dopamu, 2004, Africa World Press Inc. pp. 453-468.
- Hornby, Albert S.: *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Fifth Ed. Ed.: Jonathan Crowther, Oxford University Press, Oxford, 1995.
- Huylebrouck, Dirk: Mathematics in (central) Africa before colonization. In: *Anthropologica et Praehistorica*, 2006, Vol. 117. 135-162
- Mészáros Anita – dr. Béres Judit: *Hazai etnikumok/populációk genetikai struktúrája*, előadás, Magyarok VII. Világkongresszusa, Budapest-Kunszentmiklós-Ópusztaszer, 2008. aug. 16-20. Természettudományi szekció – Populációgenetika.
- Naik, Gautam: *The Mother of All Languages*. In *The Wall Street Journal*, Fri. April 15, 2011 <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704547604576262...>

Rowlands, Evan Celyn: *Teach Yourself Yoruba*. The English Universities Press Ltd, London, 1969.

Zaslavsky, Claudia: *Afrika számol*. Gondolat, Bp., 1984.

Zaslavsky, Claudia: Women as the First Mathematicians. *ISGEM Newsletter (International Study Group on Ethnomathematics)*, Vol. 7 N 1, Jan. 1992, reprint of original in: *WME Newsletter (Newsletter of Women in Mathematics Education)*, Vol. 14, N 1. Fall 1991, p. 4.

A magyar helyesírás szabályai. Akadémiai Kiadó, Bp., 11. kiad. 1984, változatlan utánn nyomás 1995.

<http://www.nyest.hu/hirek/afrikaban-alakulhatott-ki-az-első-nyelv> Nyelv és Tudomány - Hírek: *Afrikában alakulhatott ki az első nyelv*

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Etnomatematika> *Etnomatematika*

<http://www.zsido.hu/aktiv/hetiszakasaz.php> Magyar Zsidó Honlap - Vallás

A biztonság ösvényein.

Az új generáció biztosítója.

Vadászati jogvédelem biztosítás*

- Segítünk érvényesíteni jogait és jogos követeléseit
- Kártérítési jogvédelem
- Büntető és szabálysértési jogvédelem
- Közigazgatási jogvédelem
- 24 órás jogi tanácsadás

Az első 1000 szerződő vadász-elsősegély felszerelést kap ajándékba!
www.uniqua.hu

UNIQA

*A biztosítás nem teljes körű, bővebb információ honlapunkon (www.uniqua.hu) található, vagy érdeklődjön kirendeltséginken. Az elsősegély felszerelés tartalma: st. gyorskötöző pólya, st. vágott mull lap, vízálló sebtapasz, fertőtlenítő folyadék, kullancsűző csipesz.

Superbrands
MEMBER OF CCO

Az UNIQA Biztosító Zrt. a Magyar Olimpiai Bizottság Hivatalos Támogatója

Krasznai Zoltán Földrajztudomány, oktatás és propaganda

Az új kutatásokra és páratlanul gazdag térkép- és képanyag elemzésére épülő könyv hiánypótló munka a Trianonhoz vezető béketárgyalások kulisszatitkairól, s a két világháború közötti magyar földrajztudomány, földrajztanítás és revíziós propaganda történetéről.

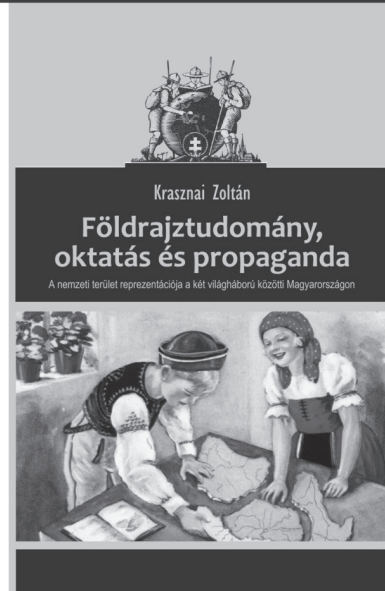
Milyen térképek fölé hajoltak az első világháború utáni béketárgyalásokon a diplomaták?

Kik voltak a szakértők az új határokat tárgyaló bizottságok mellett?

Hogyan írtak Trianon előtt és után Magyarországról a földrajztudósok, s hogyan tanították Magyarország földrajzát a kisiskolásoknak?

Miként ábrázolták a régi és az új határokat a korabeli képeslapok, plakátok és filmhíradók?

S vajon miért jártak magyar zarándokok egy kis spanyolországi városkába, Limpiasba, hogy a határok revíziójáért imádkozzanak?

Turóczi Ildikó Változó idők Kamerunban

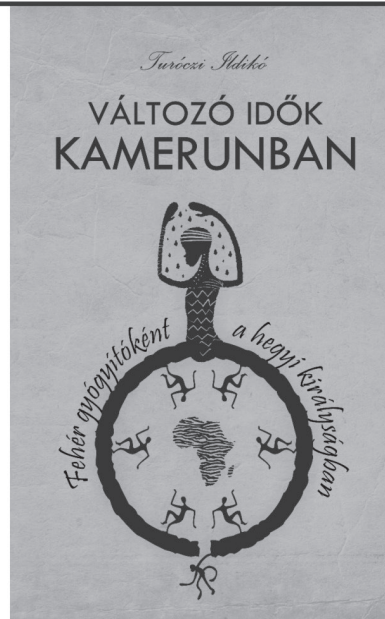
A kötet egy magyar gyógyító kameruni kalandjairól szól, aki elképesztő történeteken és megható találkozásokon keresztül kalauzol el bennünket Fekete-Afrikába. Hogyan lesz önkéntes munkából rendhagyó találkozás?

Miképp válik a modern orvoslás kiegészítő gyógymóddá?

Mit jelent pszichodoktornak lenni egy kameruni hegyi királyságban?

Hogyan lehet kilenc meg háromból tizenegy?

Hogy mit jelent egy álom, hogyan lépik a megvagyott akarát a megvalósítás útjára, talán soha nem tudtam volna meg, ha nem indulok el Kamerunba. A szent szikla, az óriásfa, a bambuszház titkát sem ismertem volna meg, mint ahogy a transzcendens világ afrikai változatáról sem szereztem volna tudomást, ha Polycarp lelkesen morogva összes kívánságomat nem teljesítette volna. Teljesítette, én köszönöm neki és a többi legyen a jó szellemek dolga!

Keresse a köteteket az Alexandra Könyvruházakban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

ANGOLA MA, MAGYAR LÁSZLÓ NYOMÁBAN NEFE SZEMPONTBÓL

Szilasi Ildikó Hermina
PTE BTK Néprajz-Kulturális Antropológia Doktori Program,
Afrikai-Magyar Egyesület
Afrika-szakértő, antropológus, közgazdász
ildikoszilasi@yahoo.com

Buda Gergely
Nemzetközi gazdaság és gazdálkodás (MA)
Budapesti Corvinus Egyetem
Gyakornok
budagergely@gmail.com

A fotókat készítette: Lantai-Csont Gergely, közgazdász, fotográfus
www.lantaifoto.com, lantaifoto@gmail.com

2012. június 6.-án közel két hónapos expedíció indult Angolába és a Kongói Demokratikus Köztársaságba Magyar László nyomában. Az angolai-magyar együttműködésben megvalósuló, két-fős expedíció célja a 19. századi felfedező tengerparti útvonalának bejárása, valamint a területre jellemző, mai társadalmi, gazdasági és környezeti viszonyok dokumentálása volt. Az út során Szilasi Ildikó Hermina Afrika-kutató, antropológus és Lantai-Csont Gergely fotográfus Magyar László tengerparti útvonalait követték, valamint sír- és szálláshelyét keresték. A szerzőpáros Angolában 30 nap alatt 7000 km-t tett meg, Kongóban pedig további 3500 km-t utazott. Többek között jártak Benguelában, Huambóban és Kuitóban, valamint helyi előjárókkal, úgyneve-

zett szóbákkal találkoztak Bailundóban. Néhány kilométeres pontossággal beazonosították Magyar László egykori szálláshelyét és a kvanyama néppel dolgoztak Kunene tartományban. Felkeresték a Kamba-tavat, Kongóban pedig a Jellala Zuhatagot. Útjuk során interjúkat, filmfelvételeket, fotográfiákat és antropológiai jegyzeteket készítettek. Munkájuk eredményének (fotók, néprajzi tárgyak, szövegpanelek) egy része Érden, a Magyar Földrajzi Múzeumban, a Közel Afrikához című kiállítás keretében tekinthető meg.

*Az expedíció útvonala: Luanda-
Catumbela- Benguela- Dombe
Grande- Cuio- Huambo- Chiaca-
Bailundo- Kuito- Chiuca- Ecovongo-
Tchitundu- Kuito- Huambo-*

Lubango- Ondjiva- Namacunde- Oihole- Ondjiva- Camba- Chibia- Lubango- Namibe- Lucira- Bahia dos Elefantes- Benguela- Luanda- Noqui- Moanda- Boma- Matadi- Jellala Zuhatag- Kinshasa.

Az expedíció célja a kulturális ismeretterjesztés és a nemzetközi fejlesztéssel kapcsolatos tudatformálás, Magyar László életének és munkásságának bemutatása, az angolai-magyar, kongói-magyar jelenlegi és jövőbeni együttműködési lehetőségek bemutatása, Magyarország és Angola valamint a Kongói Demokratikus Köztársaság közötti kapcsolatépítés volt.

Az expedíciót előzetes és utólagos kutató- és feldolgozó munka keretezte, a

rendelkezésre álló időben, terepen pedig az volt a cél, hogy a kutatott területről a legtöbb információt és fotó-, valamint film dokumentáció készüljön Magyar László munkásságának fényében. A légi partner, a TAP Portugál légitársaság, több magánszemély, az Afrikai-Magyar Egyesület valamint Magyarország Külügyminisztériuma (NEFEFO) közös támogatására volt szükség ahhoz, hogy az út megvalósulhasson. De az áruk és szolgáltatások tekintetében drága Angolában a DESPAN Angola és Dr. Széles György támogatása, valamint az angolai állam, különösképp Kulturális és Vidékfejlesztési Minisztérium és a Katolikus Egyház segítségével nélkül sem jöhetett volna létre a sikeres út. A Kulturális Minisztérium humán-

„Ennyire ember- és társadalomközpontú szemlélet – saját korát messze megelőző modern kutatási elv és gyakorlat – egyetlen más XIX. századi Afrika-kutató munkájában sem érvényesült”

Dr. Krizsán László, Előszó, Magyar László Afrikai Utazásai, Panoráma, 1985

Magyar László 1818. november 13.-án született Szombathelyen. Dunaföldváron, Kalocsán, Pesten, majd Szabadkán végzett tanulmányait követően a fiemei tengerészeti tanoda hallgatója lett. Tanulmányai végeztével világkörüli útra indult, Brazíliában, Kubában, Indonéziában és Madagaszkáron is megfordult. 1848. május 9.-én, az angolai Ambrizből felhajózott a Kongó folyón, a Kongói Demokratikus Köztársaságban található Yallala vízesésig. Második útja Benguelából Biébe vitte, ahol nőül vette a biéi uralkodó lányát, és családot alapított. További útjai során a Lunda Birodalmat, a déli Kamba és Kuányáma országokat is bejárta. Magyar László érdeme többek között Angola térképeinek megrajzolása, több tucat folyó forrásának kikutatása, az ovimbundu társadalom, a néhai rab- szolgátelepek és a cserekereskedelem részletes leírása.

erőforrással, A Vidékfejlesztési terepjáróval és sofőrrel járult hozzá példamutató módon az immár angolai-magyar együttműködésben megvalósuló projekt létrejöttéhez.

Az expedíció filozófiája és a kulturális fejlesztés

A projekt fontosságát erősíti, hogy Magyarország meglehetősen alureprezentált Szub-szaharai Afrikában, ugyanakkor az Afrika-kutatók öröksége könnyen újjáépíthető hidat képezhet Magyarország és Afrika különböző országai között. A magyar Afrika-kutatók és felfedezők nyomonalát újra-dokumentáló expedíciók viszonylag olcsó, ugyanakkor eredményeiket rövid- és hosszú távon egyaránt

érzékelhető, széleskörű kommunikációt eredményező projektet. A kultúra mezsgyéjén Magyarország könnyen és költséghatékonyan erősítheti kapcsolatait az afrikai országokkal, imázsát, ismertségét növelheti az afrikai kontinensen. A projekt rendkívül jó kapcsolatépítési lehetőséggel szolgál gazdasági- politikai szintéren is, ezáltal további, sikeres együttműködéseket alapozhat meg.

A nemzetközi fejlesztés gyakorlatában a hasonló, kulturális fejlesztést célzó programok már önálló módszerként, diszciplínaként jelennek meg. A Kulturális Fejlesztés (Cultural Development), amely az adott közösség kreativitására és kulturális sokszínűségének, értékeinek felhasználását tartja

céljának. Projektszerű megközelítésben, az adott közösség számára fenntartható jövedelemgeneráló tevékenységeket biztosít, egyben a kulturális hagyományok megőrzését szolgálja. A téma nemzetközi fejlesztésben betöltött, másik megközelítésbeli fontossága az adott, lokális kulturális háttér és hiedelemrendszer maximális figyelembe vétele a fejlesztési projekt tervezése és implementálása során. Ez Afrikában, a kulturális sokszínűség olvasztótégelyében különösen nagy hangsúlyt kell, hogy kapjon. Az elmúlt évtizedek fejlesztési tapasztalatai rámutattak, hogy a kulturális háttér ismerete és tudatos beépítése nélkül a fejlesztési projektek kudarcra vannak ítélve. Ezért kiemelten fontos, hogy a stratégiai tervezés és projekt végrehajtás a kulturális kontextus és preferenciák mentén történjen, egyben a kulturális fókuszú fejlesztési projektek szorgalmazása Magyarországi külügyi stratégiájában szerepet kapjon.

Dióhéjban Angoláról

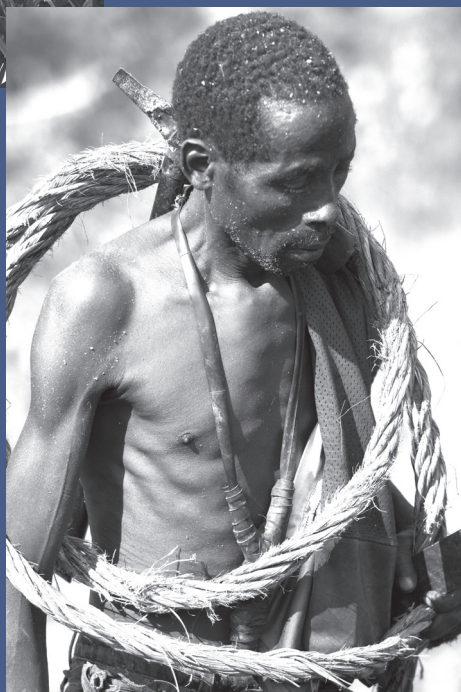
Angola Dél-Afrika egyik leggazdagabb ásványkincs-készletével rendelkező országa, az utóbbi tíz évben Afrika legnagyobb kőolaj-kitermelőjévé vált. A volt portugál gyarmat 2002-ben szabadult meg a 27 évig tartó polgárháborútól és kezdhette élvezni a természeti gazdagsága okozta előnyöket. A 18 milliós országot különböző bantu törzsek lakják, mint az Ovimbundu, Umbundu, Bakongo és más kisebb csoportok. A lakosság 2%-a félvér (európai-afrikai keverék) és 1% (kaukázusi) európai. A hivatalos nyelv továbbra is a portugál, a központi közigazgatás ezt használja, viszont regionálisan az előbbi etnikai csoportok nyelve domináns.

Az 1975-ben kezdődő, 27- éves polgárháború 2002-be ért véget, azóta béke és biztonság jellemzi az országot. Az emelkedő olajbevételeknek köszönhetően az újjáépítésre folyamatosan zajlik és lassan Angola regionális hatalmi

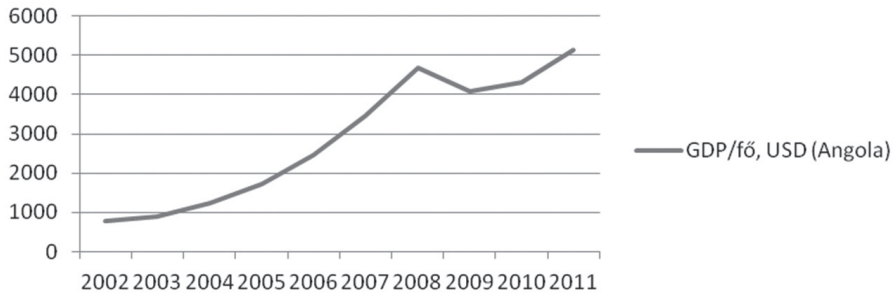

1. táblázat: Az utóbbi tíz évben (2002-2011) legdinamikusabban növekvő afrikai gazdaságok átlagos éves GDP növekedése (%), Forrás: Világbank, Africa Development Indicators

Egyenlítői Guinea	12,66
Angola	11,36
Csád	8,91
Sierra Leone	8,48
Etiópia	8,39
Uganda	7,61
Ruanda	7,57
Mozambik	7,30
Libéria	7,13
Ghána	6,89

GDP/fő, USD (Angola)

Grafikon: Az angolai GDP/fő alakulása az utóbbi tíz évben,
Forrás: Világban, Africa Development Indicators

pozícióba kerül. A kormánypárt, az MPLA, José Eduardo dos Santos vezetésével 1979 óta a legmeghatározóbb erő a belpolitikában és valószínűleg a közel jövőben e dominancia nem fog változni. Ennek alapvetően három oka van: ígéretükhöz híven sikerrel garantálják a béke és biztonság fenntartását, az olajbevételek nagy részét a polgárháború alatt tönkrement infrastruktúra újjáépítésére használják, a politikai ellenfeleik korrekt elbánásban részesülnek. E feltételek mellett az egyedüli kérdés, hogy ki követi majd Santos elnököt az MPLA és egyben az ország élén.

Angola – Nigériát megelőzve – Afrika legnagyobb kőolaj-exportőre napi 1,9 millió hordós kitermeléssel. 2007 óta az OPEC tagja, az Amerikai Egyesült Államok kőolaj-importjának 7%-a származik az országból (ez háromszorosa a Kuvaitból importált mennyiségnek az öbölháborút megelőző időszakban) és Kína is jelentős beruházásokkal, építőipari projektekkal kívánja megvetni lábát. A világválság és az olajárak hirtelen lecsökkenése után a gazdaság újra talpra állt: 2010-ben 3,4, míg 2011-ben

3,5%-kal nőtt az ország GDP-je. 2012-re 8,2, 2013-ra pedig 7,1%-os növekedést prognosztizálnak. E növekedési ütem jól illeszkedik az utóbbi tíz évben látható, 27 évnyi polgárháború utáni teljesítményhez: átlagosan 11,36%-kal bővült a gazdaság (lásd: 1. táblázat). A további bővülés hátterében első sorban egy 9 milliárd dolláros cseppfolyósított földgáz-projekt és továbbra is növekvő kőolaj-kitermelés áll (napi 2 millió hordóra akarják emelni). Természetesen e robusztus növekedés magas inflációval jár (14,5% 2010-ben és 13,5% 2011-ben), amit a kormányzat erőfeszítéseinek köszönhetően 2012-13-ra várhatóan sikerül 10% alá csökkenteni.

A gazdaságpolitika fő feladatai – az infláció elleni küzdelem mellett – a gazdaság diverzifikálása, infrastruktúra-építés és a szegénység csökkentése, ami főleg a vidéki népességet sújtja. A legjövedelmezőbb iparágban – a kőolaj-kitermelésben – továbbra is csupán a munkavállalók 1%-át foglalkoztatják, míg a mezőgazdaság és a feldolgozó ipar jelentősen megsínyli a torz gazdasági szerkezetet és a helyi valuta, a kwanza

erősödését, ezáltal versenyképtelenné válik mind hazai, mind exportpiacokon. A munkanélküliségi ráta 26%, míg a szegények aránya társadalomban továbbra is a lakosság bő egyharmadát teszi ki (36%). A magas olajbevételek nem teremtettek arányosan több munkalehe-

tőséget az országban, mivel egy alapvetően technológia- és tudásintenzív iparágról van szó. Legtöbben az informális szférában dolgoznak különösebb szabályozás, munkaerő-védelem nélkül. Mivel a legtöbb angolai nem rendelkezik a megfelelő kompetenciákkal, a kép-

zett munkások nagy része külföldről érkezik (Kínából és a tengeren túlról). Összességében Angola a szub-szaharai országok közül a legutolsó helyen áll az alkalmazott munkások tekintetében. A magas munkanélküliség csökkentése érdekében a kormány 2012-ben indított egy vállalkozásösztönző és segítő programot, amitől a mutató 20%-os szintre való zsugorodását várják.

„Angola a világ egyik legnagyobb egyenlőtlenségekkel rendelkező társadalma.”

187 ország közül Angola a 148. helyet foglalja el a UNDP Human Development Index rangsorán. A kormányzat ezért a költségvetés 33%-át költi társadalmi célokra: a biztonság és közrend fenntartására megduplázzák, az oktatásra és egészségügyre pedig 10%-kal növelik a kiadásokat. 30 évnyi elhanyagolás után az oktatásra jelentős összegeket költöttek, a kormányzatnak fel kell számolnia a szakképzett munkaerő hiányát, ami szinte minden területen a további fejlődés útjában áll. Bár továbbra is a lakosság csupán 30%-a jut hozzá egészségügyi ellátáshoz, az utóbbi tíz év jelentős életminőség-javulással járt, ami azonban európai szemmel nézve továbbra is igen alacsony. A születéskor várható élettartam 46 évről 52-re nőtt, a halvaszületés aránya 8,8 ezrelékről 6,1-re, az öt éven aluli gyermekhaladóság pedig 21,2 százalékról 16,1-re csökkent. Angolában a legalacsonyabb HIV-fertőzöttek aránya a felnőtt lakosság körében Dél-Afrikában (2%). Ez alapvetően annak köszön-

hető, hogy a polgárháború alatt jelentősen korlátozták a lakosság mozgásszabadságát. A gazdasági fellendülésnek köszönhetően félő, hogy ez az alacsony szint növekedésnek indul, ezért a kormány külön HIV/AIDS-programmal próbálja visszatartani a fertőzést, ami sajnos csupán a tartományi központokban működik hatékonyan, így a lakosság csupán 24%-a jut kellő megelőzéshez. Emellett a malária okozza a gyermekhalandóság 11%-át, míg a halvaszületések 25%-át. A kormányzat nemzetközi NGO-k (pl. USAID: President's Malaria Initiative) bevonásával próbálja megelőzni a betegség terjedését.

Angola a világ egyik legnagyobb egyenlőtlenségekkel rendelkező társadalma, a jövedelemegyenlőtlenségeket reprezentáló GINI-együttható 2011-ben 0,586-os értéket mutatott (Magyarország 0,31, alapvetően az index minél alacsonyabb, a jövedelmek annál egyenlőbb eloszlását mutatja egy társadalmon belül). Különösen a városokban és a város-vidék közt tapasztalható hatalmas társadalmi és anyagi különbségek okoznak jelentős feszültségeket. A gazdasági fejlődés továbbra is főleg a fővárosra, Luandára koncentrálódik, ahol a GDP 75%-át állítják elő, míg a lakosság csupán egy harmada él a városban. Ennek megfelelően a kormányzat jelentős építőipari beruházásokat végez – Luanda Afrikán belül az egyik legdinamikusabban fejlődő város –, viszont a közel egy milliós tömeg lakhatási nehézségeit ez egyelőre nem tudja megoldani. A lakosság egy harmada továbbra is a napi 2 dolláros szegénységi küszöb alatt él, ami a vidéki területeken koncentrálódik (58,3%), de a városik közeg-

ben is jelentős (18,7%). Erre ráerősít, hogy vidéken a lakosság 66,3%-a nem jut áramhoz, 59,7% számára nem megoldott az ivóvíz-ellátás és 84,6% számára a közegészségügy. E faktorok a városi közegben is jelen vannak, ám jóval kisebb mértékben, így a diagnózis eléggé egyértelmű: a gazdasági fejlődés hatásai főként csak a városi közegre koncentrálódnak, a torz gazdasági rendszer jól tükröződik az infrastruktúrán és a mindennapi életben, az emberek továbblépési lehetőségein. Míg Luanda a méregdrága taxikról és éttermekről híres, a vidéki kis közösségek nem élnek jobban, mint ötven évvel ezelőtt.

A nemek közti egyenlőtlenség továbbra is egy fejlesztéspolitikai kihívásnak számít. A World Economic Forum Gender Gap indexe alapján Angola a 106-dik helyet foglalja el. A nők a lakosság 52%-át teszik ki és a háztartások 24%-át ők vezetik. A nők

átlagosan 18 éves korukban szülik első gyermeküket, egy anyára 2,7 gyermek jut. Sajnos a nők csupán 52%-a írástudó, míg az átlagos szint 65,5% az össztársadalmat tekintve. Ezen remélhetőleg a jövőben változtat a lányok iskoláztatása: az alapfokú oktatásban részt vevők 50,5%-át, míg a középfokúban részt vevők 50%-át teszik ki. A nők politikai reprezentációját kvótarendszer biztosítja, a vezető kormányzati pozíciók 30%-a jár nekik. A parlamenti képviselők 44%-a nő, ami a Dél-Afrikai Köztársaság után a legmagasabb érték a Szaharától délre. Eközben itt is érvényesül a város-vidék elkülönülés: a tartományi szintű kormányzásban csupán 1,2%-ban vesznek részt nők, ami pedig a legalacsonyabb érték a fent említett térségben.

A nemzetközi szervezeteknek, NGO-knak és önkénteseknek van tennivalójuk Angolában. Az ország legna-

gyobb problémái a képzetlen munkaerő, az infrastruktúra és az egészségügyi ellátás hiánya. Az Európai Unió, mint legfőbb donorállam, 214 millió euró támogatási keretösszeget határozott meg Angola számára a 2008-2013-as időszakban. Kiemelt területekként a kormányzást, a gazdasági és intézményi reformot, a szociális háló fejlesztését, a vidéki mezőgazdaság fejlesztését és az élelmiszerbiztonságot emeli ki az öt éves stratégia.

Az angolai kormányzat önti a pénzt az infrastruktúra újjáépítésébe és az oktatásba, Luanda hamarosan igazi világváros lesz. Ehhez nemcsak humanitárius önkéntesekre van szükség, hanem produktív tőkével és modern technológiával rendelkező vállalatokra is, akik erősítik a piacgazdaság intéz-

ményrendszerét, munkát és tudást visznek az országba, infrastruktúrárt építenek, fejlesztenek. Angola nyersanyagbősége és egyre nyitottabb gazdasága kedvező feltételeket biztosít egy profitorientált tevékenység számára.

Magyar sikerek Angolában

A bútorgyártásban érdekelt debreceni székhelyű DESPAN leányvállalata, a DESPAN Angola lassan egy évtizede van jelen Angolában. Mint Dr. Széles György, a cég ügyvezető igazgatója, a Magyar László emlékexpedíció támogatója elmondta, több egyetemet és lakóparkot, sőt, nemrégiben Luanda legnagyobb könyvtárát is magyar gyártású lapra-szerelt bútorokkal rendezték be. Bár rögzös volt az idáig vezető út, a sikeres vállalkozó véleménye szerint a

magyar vállalkozóknak van mit keresnie Angolában. Azt az előnyt pedig, hogy Angola nyitott a Magyarországgal való kapcsolat megerősítésére, fontos lenne kihasználni. Első lépésként a legmagasabb szintű magyar diplomáciai angolai látogatás megvalósításával.

Nem Dr. Széles György az egyetlen, akinek Magyarországra húz a szíve az afrikai országban. A korábban Magyarországon, ösztöndíjjal tanult angolaiak találkozásán a résztvevők hasonló tapasztalatokról számoltak be. A különböző szakterületeken-orvosként, mérnökként, mezőgazdászként- végzett fiatal emberek többsége okkal tért vissza hazájába, és kamatoztatja ott Magyarországon megszerzett tudását. Mint elmondták, Angolában a mezőgazdaságban, a víztisztítás területén, az infor-

matikában és a szolgáltatások terén is szükség lehet magyar szakemberekre.

Felhasznált irodalom:

- African Economic Outlook (2012): Angola, <http://www.africaneconomicoutlook.org/en/countries/southern-africa/angola/>
- Világbank (2012): Africa Development Indicators, <http://data.worldbank.org/data-catalog/africa-development-indicators>
- World Economic Report (2012): The Global Enabling Report/Angola, <http://www.africaneconomicoutlook.org/en/countries/southern-africa/angola/>
- Republic of Angola- European Community-Country Strategy Paper and National Indicative Programme 2008-2013. http://ec.europa.eu/development/icenter/repository/scanned_ao_csp10_en.pdf
- Development and Cooperation- Europeaid/ Angola. http://ec.europa.eu/europeaid/where/acp/country-cooperation/angola/angola_en.htm

Utazz Afrikába – Sorsfordító utazások az igazi Afrikában!

Ezzel a szlogennel debütált az utazzafrikaba.hu non-profit kezdeményezés, amely a kulturális turizmust a fejlesztéssel kapcsolja össze. Az utazzafrikaba.hu filozófiája szerint a lehető legtöbb helyi segítőt, kísérőt vonja be a szervezésbe, és afrikai kisvállalkozásokat, családokat támogat azzal, hogy a szükséges szolgáltatásokat - szállás, étkezés - náluk veszi igénybe. Ezáltal az utazók sokkal mélyebb bepillantást nyernek a helyi kultúrába, a valós afrikai életbe. Nem csak kívülről szemlélhetik azt, hanem az út idejére elmerülhetnek, részt vehetnek benne.

Info: www.utazzafrikaba.hu, info@utazzafrikaba.hu

II. Afrika Expo és Vásár - Többet Afrikáról!

A II. Afrika Expo és Vásár az Afrikával foglalkozó diplomáciai, üzleti és non-profit szervezetek nemzetközi kiállítása és vására. 2013. február 14-17. között, a Hungexpo Budapesti Vásárcsopont központi, 'A' pavilonban kerül megrendezésre, a 40.000 látogatót vonzó, jubileumi 20. FEHOVA (Fegyver, horgászat, vadászat) kiállítás egyidejű rendezvényeként. Az Afrika Expo és Vásár rendkívül kedvezményes lehetőséget biztosít a kiállító szervezetek számára termékeik, szolgáltatásaik széleskörű bemutatására, helyszíni értékesítésére, céljaik népszerűsítésére, kapcsolatiépítésre.

Ne csak kiállítóként vegyen részt, támogassa is az Afrika Expo és Vásárt! A szponzori ajánlat ingyenes kiállítói részvételt biztosít, valamint további kedvezményeket és szolgáltatásokat tartalmaz. A megrendelő lap kitöltéséhez, a szponzori ajánlat valamint további infók megtekintéséhez látogasson el a www.afrikaexpo.hu oldalra.

Kontakt: www.afrikaexpo.hu, info@afrikaexpo.hu

PORTRÉ: LABANC IMRE ŐRNAGY – MISSZIÓS FELADATOK RUANDÁBAN ÉS UGANDÁBAN

Az interjút készítette: Besenyő János PhD
alezredes, a hadtudományok doktora
A Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálatának főtisztje
besenyo.janos@gmail.com

1985-ben végzett a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán csapatfelderítő szakon. A főiskola után 2 évig szolgált Egerben, az Egri Felderítő Zászlóaljnál századparancsnoki beosztásban, a Rajparancsnok-képző századnál. Az ott töltött 2 éves csapatszolgálat után átkerült a katonai elhárításhoz, a Katonai Biztonsági Hivatal elődjéhez. 1986–87-ben elvégezte a katonai biztonsági átképzőt, majd utána a Katonai Biztonsági Hivatal állományában szolgált 1996-ig. Dolgozott biztonsági tisztként az építő ezrednél, az iparbiztonság területén, majd később a hivatal műveleti igazgatóságán, és itt is fejezte be a katonai pályafutását 1996-ban. Leszerelése óta egy multinacionális cég biztonsági igazgatójaként dolgozik.

Hogy került szóba, hogy misszióba menj? Miért éppen Ruanda?

Egyrészt van egy nagyon jó barátom, Lajos Attilának hívják, a Kossuth Lajos katonai főiskolán végzett. Pontosabban van még néhány jó barátom, akikkel egy szakaszban, illetve együtt végeztünk a főiskolán, és ők már voltak misszióban, amikor ez bennem is megfogalmazódott. Másrészt megvolt bennem a megfelelő motiváció, hogy mindazt, amit katonaként megtanultam, ami tapasztalatot szereztem, azt egy külföldi szolgálatban valamilyen módon kamatoztathassam. Volt bennem egy kisebb kalandvágy is – de az kell is, hogy az ember így 30 éves kora környékén úgy érezze, meg kell próbálnia mindazt, amit az élet adhat.

A négy magyar békefenntartó az UNOMUR Kabalei parancsnokságán

Ebbe az anyagiak is belejátszottak?

Az anyagiak is számítottak, még akkor olyan napidíjakat fizettek, hogy az vonzó lehetett mindenkinek, aki a Honvédség kötelékében dolgozott. Sokan voltak olyan katonák és rendőrök, akik bevallottan az anyagi lehetőség miatt vállalták – az egyébként nem veszélytelen – missziókat. Így lehetőségük volt anyagilag kicsit jobb körülményeket biztosítani a családjuknak. Szerintem ez teljesen normális. Benne van az emberek többségében ez a késztetés, még ha egy részük nem ismeri is ezt el.

A családot mit szolt hozzá, hogy misszióba jelentkeztl?

A családom igazán jól állt hozzá. A feleségem és két gyereke – aránylag kisebb gyerekeim voltak, 4 és 7 évesek –

igazából nem gördítettek semmiféle akadályt ez elé a terv elé. Megértették azt, hogy erre nekem szükségem van, és ezért nem volt gond. Nagy becsülettel és kitartással csinálták végig ezt az egy évet. Meg kell mondanom, hogy nagyon jól sikerült dolog volt, ez az életemnek az a része, amire a mai napig büszke lehetek.

Hogyan valósult meg az elhatározás, hogy te most elmégy misszióba?

A Katonai Biztonsági Hivatalnál nem volt olyan sok lehetőség, hogy kimenjek, de volt egy nagy előnyöm, én a főiskolától kezdve használtam az angol nyelvet, és sikerült a felsőfokú nyelvvizsgát is megcsinálnom. Éppen abban az évben, 1993-ban hirdetett meg a honvédség egy pályázatot, és az ott kiírt

kritériumok alapján bekerültem abba a kontingensbe, amiből az ezzel foglalkozó szervezet – elméletileg – a misszióba kiküldendő katonákat válogatta. Ez a szervezet akkor még a HIEK volt, majd később pedig a Békeerő Kiképző Központ. Az, hogy melyik misszióba mehetek majd, senki nem tudta, így lehetséges jelöltként szerepeltem nemcsak az afrikai műveletekben, de a más földrészekben indítottakban is. Valamiért – ma sem tudom miért – a mozambiki misszióba terveztek. Gondolom, az ottani váltást megoldandó, lévén az egy nagy létszámú kontingens, így hát kellett a nagy létszámú váltó is. Az volt a lényeg, hogy megfeleltem a különböző követelményeknek. Az orvosi vizsgálaton is túlestem, a szükséges felszereléseket és ruházati anyagokat is felvettem, amikor jelezték, hogy Ugandába kellene utaznom.

Kaptál felkészítést Mozambikra, vagy még el sem kezdted?

Igen, kaptam felkészítést a mozambiki műveletre, de ezt, mint említettem az élet felülírta, így Ruandába kellett mennem. A beszélgetésen mondták az előjárók, hogy ez a kis létszámú misszió lesz, ahova négy magyar katonai megfigyelőt küldünk, akik közül az egyik a misszió katonai parancsnoka lesz. Ebből aztán végül nem lett semmi, de négy főt kijelöltek, majd egy gyorsított felkészítés után kiküldtek Ruandába.

Ki volt ez a négy ember?

Józsa László ezredes, Szabó László alezredes és Kántor János alezredes úr volt rajtam kívül a csoportban, aminek én voltam akkor a legfiatalabb és leg-

alacsonyabb rendfokozatú – százados – tagja. Éppen akkor töltöttem be a 31. életévemet és a születésnapomat már Ruandában kint ünnepeltem.

A felkészítések hogy zajlottak?

A felkészítésünket a HM HIEK szervezte meg. A felkészítés során kaptunk egy általános képet arról, hogy mi a geopolitikai helyzet, ami ezt a térséget jellemzi, és speciálisan ennek a misszióknak a küldetéséről is kaptunk egy általános tájékoztatót. Ezután pedig megkaptuk azokat a felkészítési anyagokat, amelyek általában kellenek. Hogy milyen eljárások, módszerek, eszközök vannak egy ENSZ misszióban stb., és mindent megkaptunk, ami akkor az általános és a katonai megfigyelők rendelkezésére állt.

Mennyire volt hasznos a felkészítések?

Abszolút hasznos volt, aztán a gyakorlatban persze másképp működött minden. A kollégák, akik már más-más misszióban kint voltak, el tudják mondani, hogy minden misszió más és más. Vannak persze standardok, amelyek alapvetően mindenhol működnek, de az egyedi jellegzetességek is ugyanúgy megvannak. Az akkori felkészítés még nagyon gyerekcipőben járt, de az akkori katonai vezetés mindent megtett, hogy a lehető legjobb felkészítést kapják a békeműveletekbe kiküldött magyar katonák. Éppen ezért több foglalkozást olyan tisztek tartottak nekünk, akik már szolgáltak misszióban, és volt is fogalmuk ezekről a dolgokról. Arról persze nem tehettek, hogy nem ismerték Ugandát, így csak az angolai és mozambiki tapasztalataikat tudták velünk

megosztani, amelyek – ettől függetlenül – értékesek voltak számunkra. Már kint tudtuk meg, hogy az angolai műveletből néhány magyar katona részt vett az ugandai művelet előkészítésében, akik a felkészítésünkben akár segíthettek is volna, de őket senki sem kérte fel erre. Ezek a tisztek, Hornyacsek Ferenc, Makay Viktor és Kranciczki László, mindannyian utánam végeztek a főiskolán. Ők szerencsés kis csapat volt, mert rögtön a főiskola után nyelvtanfolyamra kerültek, így éppen bekerültek ezekbe a missziókba, mert nem nagyon volt más, alkalmas jelölt, főleg a nyelvtudás hiánya miatt. Őket Angolából vezényelték át a ruandai műveletbe, miután ott az UNITA jóvoltából elszabadult a pokol. Az ugandai misszió ugyanis jóval békésebb és nyugodtabb misszióknak ígérkezett, legalábbis az elején. Később azért itt is történtek keményebb dolgok, de ránk – direktben – nem lőttek, nem próbálták meg fölrobbantani, mint néhány magyar kollégánkat Angolában. Kint amikor megérkeztünk, a három kolléga nagyon sokat segített nekünk. A mai napig is hálás vagyok ezért nekik.

„az ugandaiak nem vették volna jó néven, ha fegyverünk lett volna, de megmondom őszintén, nem is volt rá szükség. Jó, volt egy-két helyzet, amikor az ember azt hitte, hogy nem ártana, ha lenne, de nem kellett.”

Milyen felszerelést kaptatok? A kiutazások hogyan történtek?

A térségnek megfelelő hadi gyakorló öltözetet, ennek minden egyes elemét, a mikádótól egészen az alsónadrágig mindent megkaptunk. Bár – hozzáteszem – azért egy olyan bakancsot el tudtam volna képzelni, aminek van egy kis rece a talpán, amiben tudunk hegyet mászni, mert itt nagyon sok olyan feladat volt, amikor gyalogosan, jármű nélkül kellett járőrözni, mert ott a határvidéken nem lehetett semmiféle járművel elérni azokat a pontokat, amelyeket illetett ellenőriznünk a feladat végrehajtása során. Ennyi. Megkaptuk a felszerelést, egyebeket, megvolt az időpont, mikor kell kiérni a repülőtérre, s a menetrendszerű járatral Budapest–London, majd London–Nairobi, Nairobi–Kampala ez volt az útvonal. Ez úgy másfél napig tartott. Amikor megérkeztünk Kampalában, már a repülőtéren várt minket Kranciczki László főhadnagy, már örültünk, hogy olyan valakivel találkozunk, aki magyarul beszél és ismeri a viszonyokat, legalábbis addig sikerült neki némi tapasztalatra szert tenni. Akkor a három magyar tiszt az előkészítő törzsben, a kabalei parancsnokságon dolgozott. Mi az első két napunkat Kampalában töltöttük, ahol bevártunk más nemzetiségű békefenntartókat is, hogy majd velük együtt indulhassunk ki a terepre. Mivel ez egy teljesen vadonatúj misszió volt, meg kellett szervezni azt is, hogy megfelelő létszámú jármű álljon rendelkezésre. Két nap után az első, egyszerű szállodából lekerültünk Kabale városkába – nevezhetjük városkának –, ami nem messze volt az ugandai-ruandai határtól. Eddig

tartott a műút, itt volt vége a civilizációnak egyes kollégák szerint. Kabelében egy helyi fogadóban, a „White Horse Innben” szállt meg a misszió egész személyi állománya, és megindult az egyfajta programszerű kiképzés.

Ez volt az, amit az ugandaiak biztosítottak számotokra?

Igazából az ugandaiak nem biztosítottak hivatalosan semmit, a szállásunk őrzésén kívül, amit ugandai katonai rendőrök őriztek. Minden mást az ENSZ kellett, hogy megszervezen, biztosítson, így a felkészítő tanfolyamot is. Később minden katonai megfigyelőpárhoz hozzárendeltek két ugandai katonai rendőrt, akik kísérték bennünket, mivel mi fegyvertelenek voltunk, és ők látták el a tolmácsolási feladatokat is. Ugyanis az ugandaiak nem vették volna jó néven, ha fegyverünk lett volna, de megmondom őszintén, nem is volt rá szükség. Jó, volt egy-két helyzet, amikor az ember azt hitte, hogy nem ártana, ha lenne, de nem kellett. A fogadóban csak pár hetet töltöttünk, mert utána kitelepítettek minket a szektorokban, ahol sátrakban vagy az általunk bérelt házakban laktunk. Ezeket sem az ugandaiak biztosították, hanem nekünk kellett fizetnünk a napidíjunktól. Akkor még nem nagyon ismerték a Befogadó Nemzeti Támogatást Afrikában, sőt azt várták el tőlünk, hogy mindenről mi gondoskodjunk a magunk számára.

Közben végi csináltuk a majdnem egy hétig tartó ország- és feladat-specifikus felkészítést, ahol a meglévő hiányosságainkat igyekeztünk pótolni. Ott derült ki, hogy nem vagyunk rosszab-

bak a más nemzetek békefenntartóinál, sőt néhány dologban – például az angol nyelv ismerete, vagy a gépjárművezetés – sokkal jobbak is voltunk. A felkészítés után éppen ezért minden magyar megfigyelőt kulcsbeosztásokba helyeztek. Józsa László ezredes – a rangidős magyar – például rögtön a misszió hadműveleti főnöke lett. Ő már szolgált egy misszióban, az iraki–iráni háború utáni misszióban szolgált. Tapasztalata és a kellő tudása megvolt a hadműveleti beosztáshoz, amire őt az akkori katonai parancsnok választotta ki, hogy lehetőleg tőle ne menjen el 2 méternél messzebb. Ennyire jó volt ott Józsa ezredes gyakorlati és elméleti felkészültsége. Szabó László és én táborparancsnoki beosztásban kezdtünk. Ő az A szektorban, én pedig a B szektorban. Kántor alezredes úr nem kapott beosztást, mert neki a nyelvtudása nem volt annyira stabil. Ennek ellenére beosztott katonai megfigyelőként nagyon korrekt tevékenységet végzett végig a misszióban. A misszió vezetője a művelet befejezésekor külön kiemelte a magyar békefenntartók munkáját.

Hogyan épült fel a misszió?

Volt a misszió civil része, mint mindenhol, a különböző beosztásokkal, ők szervezték nekünk a logisztikai háttérrel és minden egyebet. Illetve volt a katonai rész, klasszikusan egy parancsokkal, helyettessel, és volt egy kis, szűkebb törzs hadműveleti tisztekkel és egyebekkel, nagyjából a NATO szisztéma – személyügy, felderítés, hadművelet, logisztika, híradó, stb. – szerint. Volt két szektor, az „A” és a „B” szektor, az egyik Kabale, a másik Kisolo

központtal. A szektorokon belül kisebb táborokat, megfigyelőpontokat létesítettek, amelyekben 4-5 fő dolgozott együtt. Szóval így nézett ki a misszió. Egyébként elég kislétszámmal dolgoztunk. A katonai megfigyelők létszáma sosem haladta meg a 100 főt.

A szektorokban volt egy-egy épület a parancsnokságnak – konténer típusú szolgálati helyiség, amit az ENSZ épített –, ahol napközben dolgoztunk, de a békefenntartóknak a saját szállásukról maguknak kellett gondoskodniuk. Nekünk szerencsénk volt, mert egy holland missziós kórház mellett volt egy a turistáknak kiépített, nagyon egyszerű funkcionális épület, ahol gyakorlatilag elég nyomott áron tudtunk szobákat bérelni. Volt ott egy gazdaság is a közelünkben, onnan kaptunk reggelit és vacsorát, félpanziós ellátást. Egy

német nő ugandai orvoshoz ment férjhez, és a közös földjeiken gazdálkodtak, az Ő szolgálói takarítottak, főztek ránk. A szobáink egyébként elég spártaiak voltak, de legalább nem kellett senkivel sem osztozni rajta. WC és mosdó nem volt a szobákban, azok az épület mögött kerültek kialakításra. A WC – olyan pottyantós kategória – például egy kis dombtetőn lett kialakítva és a közelében volt a zuhanyzó is, ahol egy hordóban gyűjtötték a vizet a fürdéshez. Vizet a szomszédos kórháztól kaptuk. Egy vezetőken keresztül folyt a hordóba, aminek mi alágyújtottunk, így hideg-meleg vizes fürdőszobánk lett. Mi így oldottuk meg az elhelyezésünket. De voltak olyanok, pl. a bangladesiek, akik imádtak együtt lenni, Ők egy házat béreltek, kommunában főztek, úgy léteztek. Ezen kívül voltak szenegáliak és zimbabwe-

Az UNOMUR megfigyelői

iek, akik szintén külön házakat béreltek ott, Kisoloban. Nekik ez a közös történet nem volt olyan szimpatikus, meg talán így olcsóbban is kijöttek. A szolgálatba mindenki időben jelentkezett, és akkor a járőr csoportok elindultak a napi ellenőrzéseket végrehajtani. Persze nem mindig laktunk ilyen „fényes” körülmények között. Amikor újra kitört a polgárháború Ruandában, akkor sűrítették a járőröket és az ellenőrzési tevékenységet, akkor fix ellenőrzési pontokat hoztak létre az ugandai-ruandai határon. Nem volt kiépítve semmi, azt mondták, hogy a felderítési adatok szerint oda kell menni. Oda ki is vittek bennünket vagy helikopterrel, vagy személyautóval, és akkor ott eltöltöttünk egy meghatározott időt, ahol figyeltük az adott határszakaszt, van-e valami mozgás vagy egyéb, amiért végül is ott voltunk. Ebben az időszakban tábori körülmények között éltünk, sátrakban laktunk, konzerveken éltünk, stb.

Volt „magyar ház” a misszióban, ahogy Mozambikban például?

Igen. Kabaléban volt lehetőség rá, hogy béreljünk egy lakást egy sorházban, ami tulajdonképpen turistáknak volt fenntartva. Ott különböző nációk voltak a szomszédaink: hollandok, szlo-

„A szobáink egyébként elég spártaiak voltak, de legalább nem kellett senkivel sem osztani rajta. WC és mosdó nem volt a szobákban, azok az épület mögött kerültek kialakításra.”

vákok. Velük laktunk egy sorházban, bár hozzáteszem, hogy én az első fél-évet Kisoloban töltöttem, a misszió „B” szektorában. Kabaléban csak Józsa Laci és Szabó Laci laktak, én fél év után kerültem át az „A” szektorba, és akkor én is beköltöztem hozzájuk.

Mondanál néhány szót arról, hogy milyen volt ott akkor a helyzet? Miért kellett ezt a missziót létrehozni?

A misszióknak az volt a feladata, hogy biztosítsa a béke megállapodást, amelyet az Afrikai Unió kezdeményezésére az ENSZ hozott tető alá Tanzániában. Ebben arra vállaltak kezességet a Ruandában lévő pártok, hogy abbahagyják az egymás elleni fegyveres harcot és tárgyalásos úton rendezik a konfliktusaikat. A hutukból álló kormány ígéretet tett arra, hogy nem üldözi a tutszi kisebbséget, míg a főleg tutsziból álló ellenzéki szervezetek felfüggesztették a kormány elleni fegyveres támadásait. A legnagyobb ellenzéki szervezet a tutsziból álló Ruandai Felszabadítási Front volt, amelynek a főhadiszállása korábban Uganda déli részén működött. Az ugandai államfő, Musseveni hallgatólagosan támogatta őket, fegyvert, utánpótlást és menedéket biztosított számukra, Ők pedig időről-időre támadást indítottak a ruandai kormánycsapatok ellen. A ruandaiak sokkal jobban képzett csapatokkal bírtak, de Ugandába nem üldözheték a nekik egyre komolyabb fejfájást okozó tutszi gerillákat. Valamilyen módon patthelyzet alakult ki, így az ENSZ és az Afrikai Unió vállalta, hogy közvetít a szembenálló felek között, majd rávette őket egy béke-megállapodás megkötésére. Ez a békeidő-

 Járőrbe indulás előtt

szak arra hivatott, hogy felkészüljenek a választásokra, a nyílt választásokra a megfelelő létszámban, és a kormányzatban részt tudjanak venni a különböző felek képviselői. Ez az állapot volt, amikor mi kikerültünk, és a mi feladatunk az volt, hogy a kongói határtól a tanzániai határig ellenőrizzük az ugandai–ruandai határt. Az volt a lényeg, hogy megakadályozzuk a szembenálló feleket abban, hogy fegyvert vagy fegyveres segítséget kapjanak a szomszédos

államokból. Ebbe beletartozott eszközként a fegyver, a lőszer, a hadianyag, illetve a személyi állomány is, mivel sok ugandai vagy kongói „önkéntes” járt át Ruandába harcolni az ottani kormánycsapatok ellen. Elég nehéz azért azt megkülönböztetni, hogy valaki ugandai katona-e, de ott harcol, nem tudhatjuk. Hiszen ha belegondolunk, ott a határoktól függetlenül léteztek az etnikumok, főleg ott, a dél-ugandai és az észak-ruandai határterületen. A környező államokban – Uganda, Kongó és Burundi – szintén nagyon sok tutszi élt, akik érthető módon a Ruandában elnyomott tutszikat támogatták a függetlenségi harcukban. Meg aztán ott voltak azok a fránya gazdasági és egyéb érdekek, ami miatt érdekelték voltak abban a környező álla-

mok, hogy Ruandában ne rendeződjenek a viszonyok, mert a zavarosban így könnyebben lehetett halászni.

Mekkora volt az a határszakasz, amit ellenőriztetek?

Emlékeim szerint 120-130 km, és effektíve úgy 100 fő volt a katonai kontingens létszáma, míg a polgáriak létszáma olyan 20-30 fő lehetett. Ők részben a helyi, toborzott civilek, ill. a hivatásos ENSZ-alkalmazottak voltak.

Képes volt ez az állomány hatékonyan ellenőrizni ezt a határszakaszt? Hisz dzsungel, őserdő mindenütt, bárki bárhol felbukkanhat, és fegyveretek sem volt...

Igazából erre nehéz korrektül válaszolni. Azt mondom inkább, hogy azokat a feladatokat, amiket kiadtak nekünk, maximálisan teljesítettük. Azt, hogy mennyire voltunk hatékonyak, azt nehéz eldönteni, de a főbb útvonalakat, azokat a határátkelőket, ahol teherautóval nagyobb mennyiségű eszközt vagy nagyobb mennyiségű emberanyagot lehetett volna szállítani, azokat – elméletileg – ellenőriztük.

Jogotok volt kinyitni az autókban szállított dobozokat, illetve a szállítmányokat átvizsgálni?

A mi jogunk arra korlátozódott, hogy megkérjük az állampolgárokat, mutassák meg, mi van az autójukban. De hogy hangsúlyt adjunk ennek, azt a velünk lévő ugandai katonák biztosították, hiszen egy afrikai országban a katonáknak a mai napig is komoly a tekintélye. Ha a fegyveres katonák azt mondták, hogy nyissák ki a csomagtartót, akkor megnézhattuk. Pl. olyan is előfordult, hogy éjfél körül az egyik határátkelőnél megjelent egy teherautó, és tele volt fiatal férfiakkal. Ugandából mentek Ruandába nagyon jó állapotban. Megkérdeztük, hogy hová mennek így éjfél körül, mert nagyon gyanús ez a történet, úgy gondoltuk, hogy ezek olyan tutszi önkéntesek, akik a hutuk ellen indulnak harcolni. Ők erre azt állították, hogy éppen ifjúsági kirándulást szerveztek az őserdőbe, ahol ritka növényeket keresnek. Hát tulajdonképpen ennyi

volt. Jelentést írtunk, ezt megkapta a ruandai misszió parancsnoksága. Kicsit olyan északi hírszerző csapata is voltunk ennek a társaságnak...

Volt együttműködések a ruandai ENSZ misszióval?

Igen, nekik voltunk az északi sávjuk – vagy nem is tudom minek nevezzem –, akik megpróbáltuk ezt a dolgot megcsinálni, de egy ilyen területen, épp amit említettél, azért nem lehet 100 %-osan ellenőrizni. Figyeltük a határon lévő tevékenységet, elsősorban a forgalmat ellenőriztük, na de ha igazán belegondolok, a határon bármely részen át lehetett menni gyalogosan. Nem volt ott semmiféle jelző, semmiféle műszaki akadály. A két ország között gyakorlatilag nem volt semmi.

Az ellenőrzést mindig kocsival végeztétek?

Volt egy állandó útvonal, amit terepjárókkal végig lehetett járni, ill. voltak olyan részei a határszakasznak, ahol le kellett parkolni egy kis faluban, és onnan már gyalog kellett felmennünk a nekünk járőrözésre kijelölt pontokig. Voltak olyan feladatok is, amikor egy helikopteres kis társaság szállított ki bennünket a határszakasz különböző pontjaira, mondjuk 24 órára. Volt, amikor reggel kivetek bennünket, és estig gyalog jártuk végig egy határszakaszt, aztán ott szedtek fel bennünket, ahová eljutottunk. Tehát ilyen módon is járőröztünk.

Voltak komolyabb incidensek, határsértések?

Nem, tudomásom szerint nem volt. Igazából egyszer-egyszer a Ruandai Fel-

szabadítási Front katonái jöttek-mentek a határon. Az igazság az, hogy nem tudtuk őket megállítani, nem is akartuk, mivel – velünk ellentétben – ők fel voltak fegyverezve. Néha elment mellettünk egy dzsip jól megrakva katonákkal, és ott álltunk, próbáltuk őket megállítani, de meg sem álltak, továbbmentek... Örültünk, hogy nem lőttek oda egyet. Igazából ez ilyen volt.

Fegyvert fogtak rátok, voltatok veszélyben?

Fegyvert konkrétan nem, egy sztori azért van, ami ugyan félreértés volt, de ez volt a legélesebb történet az én esetemben. Egy helikopteres felderítő utat hajtottunk végre az egyik újonnan megnyitott határátkelőhöz, amit az akkori ugandai katonai vezetés és mondjuk a politikai vezetés számunkra megengedett, mert igazából ők engedték meg, hogy mi hogyan és hol települjünk. Leszállt a helikopter, kiugrottunk a gépből, mire iszonyatos lövöldözés kezdődött, szinte azonnal, amikor kiugrottunk a helikopterből. Azt hittük, hogy valakik ránk lőnek. Természetesen mindenki megpróbált fedezékbe húzódni... De volt ott egy-két ugandai katona – ez egy határátkelő volt, és itt tiszt is volt, és hát ez egy alakulat volt, ami oda települt –, ők aztán megnyugtattak minket, hogy nem bennünket lőnek, hanem a szomszédban, pár száz méterre a kormányerők és a felkelők éppen egymással harcolnak a határátkelőért, és ennek az utózóngéi ezek a kis lövöldözések. Hát mit mondjak, erősen megnyugodtunk, de azért a fedezék mögött maradtunk, mert az eltévedt golyó is kárt tehet az emberben.

Hát ez volt, ami egy kicsit lőporzagú volt. Ezenkívül volt egy eset, amikor egy járőr tévedt át ruandai területre, ahol a ruandai határőrök elfogták őket. Egy kicsit leültették őket a maguk kis táborában, de nem bántották őket, az égvilágon semmi nem történt.

Az ugandaiakkal, a kormányzattal, illetve a polgári lakossággal milyen volt a kapcsolatotok?

Nagyon jó, a kormányzat is abszolút mértékben támogattott minket. Volt egy ENSZ nap Kampalában, amikor a misszió képviselői, köztük én is, felutaztunk a fővárosba. Volt egy bemutató a különböző eszközökről, felszerelésekről, valamint a misszió tevékenységével kapcsolatos előadásokat tartottunk. Élveztem is, hogy hat hét után ki tudtam mozdulni a határvidékről. Nagyon érdeklődők voltak az emberek, az egyszerű emberektől kezdve mindenféle tisztviselőig jöttek, érdeklődtek, és végig azt éreztük, hogy abszolút pozitívan állnak a misszióhoz. A határvidéken meg az ENSZ nagyon komoly vásárlóerőt jelentett minden szempontból, ezért szerettek bennünket az ott élők is. Különösebb problémánk nem volt, az ottani hatóságok is, a kereskedők is korrekt kapcsolatot igyekeztek velünk kiépíteni. Például szerveztünk Kisoloban barátságos futballmérkőzést a helyiekkel. Volt ugyanis egy középiskola Kisoloban, akik kihívtak bennünket egy nagypályás futballmérkőzésre, ahol gyönyörűen el is kalapáltak minket. A fekete fiúk félmeztelenül, ők voltak a helyi, ugandai katonai zászlóaljnak a csapata. Hát őszintén megmondom, mást nem is csináltak egész nap csak fociztak. Így

 Gyalogos járőr a ruandai-ugandai határvidéken

aztán meg is tudtak valamennyire verni minket. Mi meg egy ilyen korban is, nációban is vegyes, holland, brazil, magyar, tehát csupa fantasztikus, a futballban komoly hagyományokkal rendelkező csapat voltunk, és az első meccsünket nagy nehezen meg is nyertük. De végül mégis ők győztek.

Volt-e gondotok a Kony-féle fegyveres csoporttal, az Úr Ellenállási Hadseregével?

Egyáltalán nem volt, hiszen ők Ruanda északi területein okoztak galibát, amiről mi inkább csak a hírekből értesültünk. Csak úgy, áttételesen találkoztunk velük. Volt egy-két katona, aki velünk egy körletben települt, láttuk, hogy sebeik vannak, és kérdeztük, hogy hol szerezték. Elmondták, hogy ők kísérték az Elnököt észak-ugandai útjára, és ott ez a társaság meg-megtámadta őket, és volt, aki akkor sebesült meg.

Az ugandai katonákkal milyen volt a kapcsolat? Ők voltak a vezető fél, vagy tényleg csak arra szorítottak, hogy segítsék a munkátokat?

Nagyon kevés kapcsolatunk volt a magasabb beosztású tisztekkel. Igazából az a kontingens, amelyik minket kísért, nem kifejezetten helyi katonákból állt, hanem Ugandának minden részéből jöttek. Tehát mint egy klasszikus katonai szervezetben, ki hol született és hol élt. Volt egy parancsnoka, egy hadnagy vagy egy százados,

aki gyakorlatilag a beosztásukat koordinálta, hogy ki melyik járőrrel hova menjen. Hát ennyi volt; abszolút korrekt volt a kapcsolat, nem volt köztünk semmiféle konfliktus. A katonákkal pedig a járőrözés során elég jó emberi kapcsolatba kerültünk. Nagyon sok mindent megtudtunk tőlük, mert általában igen jól beszéltek angolul. A helyi nyelvjárásokat nem beszélték ők sem, és volt, hogy ugyanúgy vakarták a fülüket, mint mi, hogy milyen nyelven is beszélnek az ottani helyi népek... Köztük volt sok olyan, aki még életében nem látott fehér embert. Tehát nem volt jellemző, hogy ezen a részen olyan sok turista kirándulgasson.

Mi volt a legnagyobb kihívás a misszióban?

A legnagyobb kihívás? Hát, megmondom őszintén, nehezen mondanám azt, hogy ilyen lett volna. Talán valójában a monotonia-tűrés nem volt annyira jó nálam. De egyébként magával a fizikai részével nem volt problémám. A nyelvi kompetencia is nagyon gyorsan kialakult. Szerencsére az én kapcsolatteremtő képességem jó, az egyéniségem miatt semmi bajom nem volt az emberekkel.

Mennyi ideig voltatok kint?

Pont egy évig, a misszió is addig tartott.

Az ellátásokat hogy volt? Az ENSZ látott el, vagy teljesen önellátók voltatok?

Teljesen önellátók voltunk. Volt egy ellenőrzési pont, ahol az ENSZ kiépített nekünk egy konténer körletet, és kész, ennyi. Az élelmiszert és minden egyebet nekünk kellett fedezni a napidíjból.

Ez nem mindig volt egyszerű, de mivel volt pénzünk, elég sok mindent megtudtunk szerezni. Mondjuk, amit nem nagyon, az a tejtermék, a fagyasztott hús, illetve a luxusnak számító cikkek. Általában marha, sertés és a szárnyas hús elérhető volt, többféle zöldséget és gyümölcsöt is tudtunk szerezni a piacokon, ahol néha „ egzotikus” dolgokat is igyekeztek ránk sózni a helyiek. Egyszer éppen sáskarajzás volt, és mindenki nagy szorgalommal gyűjtögette össze a sáskákat, amiket meg is ettek, méghozzá többféle módon elkészítve. Egyszer az egyik vacsora után a velünk lévő ugandai katonák felkínálták – megpirítva olajon –, hogy együnk belőle. Hát kissé Jelky Andrásnak éreztem magam, akit pattogatott cserebogárral kínáltak a kínaiak... De végül is kipróbáltam. Megmondom őszintén, egy kis sörrel nagyon jól csúszott, olyan volt, mintha snacket ettünk volna. Vagy mint a sós mogyoró...

Aztán egyszer az egyik járőr során találtunk egy kis vadmalacot, amit gondoltunk, hogy felhizlalunk és megesszünk. Ezt azonban megakadályozta Rike Forst alezredes, aki a holland kontingensnek volt a parancsnoka, és megszerette a kismalacot. A tűzszerező tiszt magához vette a kis disznót és kézzel etette, sőt a szállására is befogadta. Szóval nem lett belőle pecsenye.

Magatoknak főztetek?

Igen, magunknak. Nagyon jó volt Kabalében, mivel a helyi piacot gyakorlatilag hamar felderítettük, volt még disznóhús-lelőhelyünk is. Nagyon örültek nekünk, amikor kimentünk a piacra, már hozták is nekünk a friss bélszínt,

„Az élelmiszert és minden egyébét nekünk kellett fedezni a napidíjból. Ez nem mindig volt egyszerű, de mivel volt pénzünk, elég sok mindent meg tudtunk szerezni. Mondjuk, amit nem nagyon, az a tejtermék, a fagyasztott hús, illetve a luxusnak számító cikkek. Általában marha, sertés és a szárnyas hús elérhető volt, többféle zöldséget és gyümölcsöt is tudtunk szerezni a piacokon, ahol néha „egzotikus” dolgokat is igyekeztek ránk szólni a helyiek.”

még meleg volt, és igazából nem is túl drága. Ott is jó vevők voltunk a helyi henteseknek, vagy akik ezzel foglalkoztak. Mindegyikünkben volt hajlam a főzésre, és be is osztottuk, hogy az főzött, aki éppen szolgálatban volt.

Az itthoniakkal hogy tudtátok tartani a kapcsolatot?

Levélben és telefonon. Szerencsére volt lehetőségünk, a parancsnokságon lévő kurbli telefonon hívást kezdeményezni. Megtekertük a kart, majd a helyi postán a kezelő felvette a telefont, megkérdezte, milyen számot kérünk és kapcsolta. A hívás díját a napidíjunktól az ENSZ természetesen minden fizetésnap előtt levonta. Ezenkívül volt egy-két műholdas telefon, de azon nem lehetett beszélni, mert azokat csak szolgálati feladatokra lehetett használni. Annyit

meg nem ért meg a használata, hogy utána haza repatriáljanak. A hollandok ezt úgy oldották meg, hogy interneten kommunikáltak a családjukkal. Hoztak magukkal parabola antennákat, azokat szépet feltették a tetőre, az átjátszókat, és a számítógéppel felcsatlakoztak, és minden gond nélkül tudtak az otthoniakkal chatelni.

Egészségügyileg hogy bírtátok az eltérő körülményeket? Kaptatok bármilyen betegséget?

Nem volt igazából jellemző. Ezen a területen kevesebb volt a szúnyog, lévén a tengerszint feletti magasság igen nagy. Nagyon sok maláriás megbetegedés nem volt. Sajnos, nekem sikerült egyszer elkapni, de az első jelekre rögtön mentem az orvoshoz, aki Lariamot adott és egy hét alatt helyre is jöttem. Néha kicsit lázas voltam, néha kicsit fáj a fejem, nem volt étvágyam, lefogytam egy pár kilót, de igazából nem szenvedtem. De volt, aki két-három hétig is benne volt.

Szedtetek maláriagyógyszert végig, nem?

Nem. Már az elején azt mondták a brazil orvosok – akik elég nagy tapasztalattal rendelkeztek ilyen ügyekben –, hogy nincs értelme szedni, úgyis megkapjuk, ha arra kerül a sor, és akkor még erősebb gyógyszerekkel kell kezelni. A májunkat meg elég rosszul fogja érinteni, ha folyamatosan szedünk, valamit... Mert úgy szedtük, hogy napi, heti, havi adagban, volt három ilyen gyógyszerünk is, és az elején nem is éreztük magunkat olyan nagyon jól. Itthonról is kaptunk malária elleni gyógyszereket,

A ruandai határvidék

de hogy mi, t arra már nem emlékszem. A Lariamra azért emlékszem, mert az elterjedt dolog volt ott. Meg hát az életben nem sokszor történt maláriás eset, szerencsére, úgyhogy egy kicsit ez bennem maradt. Más dolgokra nem nagyon emlékszem, előfordult egy-egy ilyen hasmenéses történet, de az bárhol előfordul, még Európában is. Szerintem ahhoz képest, hogy milyen területen voltunk, nagyon kevés volt a betegségek száma. Amikor elmentünk erre-arra, időközönként kaptunk oltásokat álomkór, hepatitis ellen, meg különböző emlékeztető oltásokat is.

Kígyó, skorpió, vagy más állatok nem jelentettek veszélyt rátok?

A skorpiók egyáltalán nem, egy-két kígyóval találkoztunk, de csak az évnék

egy bizonyos időszakában. De azért volt egy igen kellemetlen esetünk is. Egyszer belépett valamelyikünk a zuhanyzóba, és ott volt egy mérges kígyó. Hát igen csak kivert minket a víz. Rögön hívtuk a helyi embereket, mert hát ők jobban tudják, mit kell vele csinálni, a kígyó meg addigra elment. Az utakon elgázolva sokat láttunk. Ezek után a zuhanyzóba menet egy jó ideig volt bennem egy kis egészséges félelem... Mindegy úgy kezdtem a tisztálkodást, hogy körülnéztem, nincs-e ott éppen egy kedves vendég. Egyébként nem éreztük ezt a fajta dolgot. Te is nagyon jól tudod, hogy ha az ember ott van egy adott területen, akkor ott egészen más az élet, mint mondjuk itthonról nézve. A családom..., hát ők láttak mindenféle filmeket, eléggé meg is voltak ijedve.

Mondták is, mi meg azt mondtuk, hogy itt egészen más a helyzet, higgyék el nekünk, nyugodjanak meg. Például azt hitték, hogy a dzsungel teli van állatokkal, mi meg szinte nem is láttunk semmilyen veszélyes állatot.

Volt valami érdekes, szokatlan eseted a misszióban?

Hát igen, volt. Éppen az igazak álmát aludtuk Kisoloban, amikor iszonyatos lövöldözésre ébredtünk. Puska- és géppisztoly-ropogás, iszonyatos hangzavar. Azt gondoltuk, hogy nincs messze a határ, újra kitört a háború, és megindultak a műveletek. Hát kiderült, hogy Uganda nemzeti napja volt, mi meg ott halál meglepetten, hálóruhában álldógtunk az udvaron... Az ugandai katonák meg jöttek fülig érő szájjal, villogó szemekkel és fogakkal abban a sötétben. Kérdeztük, hogy mi történt, és mondták, hogy Uganda nemzeti napja van, és ők éjjélkor kezdtek ünnepelni. Talán humorosnak is nevezhető kis történet volt, legalábbis aztán később ezen jót derültünk.

Szabadidőben mit tudatok csinálni? Volt egyáltalán?

Volt, nem kellett minden nap szolgálatban lenni, dolgozni. Akkor – megmondom őszintén – mindenki máshogy töltötte az idejét. Volt, aki pihent, vagy éppen sportolt. Eleinte nagyon sokat sportoltunk, főleg Kisoloban, ott a csapat jobban együtt volt. Aztán amennyire csak lehetett, igyekeztünk bejárni Ugandát is. Például elmentünk egy nemzeti parkba, kirándulni. Volt két teljes napunk, akkor elmentünk a nemzeti parkba, ahol éjszakai szállásunk is volt.

A szlovákokkal voltunk mi jó barátságban, volt köztük magyar ajkú is, és a csapat nagyon jó hangulatban töltötte az időt. Közösen béreltük a kiránduláshoz szükséges buszt is. Így ezt meg tudtuk csinálni hétvégén, vagy a szolgálati időnket alakítottuk úgy, hogy legyen két napunk, és akkor mentünk. Máskor meg főztünk, sportoltunk, és aki nem mosónővel mosatott, az akkor mosott... Így töltöttük az időt. De azért hozzáteszem, hogy Kisoloban elég ingerszegény volt a környezet, nem sok mindent tudtunk csinálni. Volt egy bárszerűség, a szállásunkhoz közel, a helyi lelkésznek volt a bárja, ahol esténként meg tudtunk inni egy pofa sört, beszélgettünk a helyiekkel, a tisztársakkal, nagyjából így töltöttük el az időt.

Ugandában tudták, kik a magyarok?

Annyira nem, de egyszer Kampalában a Seraton Hotelben elmentünk, meginni egy sört. Ott beszélgettünk, amikor odajött hozzánk egy olyan kidobó srác, egy masszív felépítésű, fekete srác, kérdezte, hogy mi magyarok vagyunk-e. Mondjuk, hogy igen, de miért? Mert ő súlyemelő volt fiatalabb korában, és járt Magyarországon, a Hungária Kupa súlyemelő versenyen, és hogy Magyarország milyen gyönyörű és hogy a magyar lányoknak nincs párja széles e földön, stb. Illetve találkoztunk egy magyar útépitő mérnökkel, aki az egyik városban lakott. Az egyik magyar cég és az ugandai kormány megbízásából a főváros és Kabale között épülő utat ellenőrizte műszakilag időközönként. Ő volt, aki végigjárta ezeket az utakat, és erről jelentéseket készített. Vele hamar összeismerkedtünk, és néha át is

mentünk hozzá. Volt még egy magyar orvos is, aki az egyik város egyetemén tanított, nőgyógyászati praxist is folytatótt. Ővele is találkoztunk, néha átjött hozzánk.

Családostul éltek ott?

Egyik sem családostul. Az orvos felesége abban az időben volt kint, amikor nekünk volt a nemzeti napunk. Akkor eljött a feleségével, így velük egy kicsit nagyobb volt a mi létszámunk, mint a többi nációé. Meghívtuk az egész miszsiót egy pohár pezsgőre és egy kis falatozásra. Rajtuk kívül más magyarokkal nem találkoztunk.

Az esős évszakban mennyire volt nehéz a munkátok?

Nem volt nehéz, lévén ez olyan terület, mintha állandóan május lett volna, május vége. Nagyon kellemes, 25-30 fok, napsütés, az esős évszakban épp hogy leesett egy kis zápor és már vége is volt. Gyorsan felszáradt, és megint sütött a nap.

Kiegyensúlyozott volt a hőmérséklet?

Végig kiegyensúlyozott volt a hőmérséklet. A száraz évszakban egy kicsikét opálos lett az ég, nem volt az a tiszta napsütés, kicsit párásabb volt minden. De mint mondtam, elég magasan voltunk, és nagyon jó volt a szervezetnek, ezt egyáltalán nem éreztem.

Kint voltakotok még, amikor Ruandában megkezdődött a népiirtás?

Pont a közepét kaptuk el. Tehát az első félév lement minden gond nélkül, és amikor ott kitört a háború, akkor voltunk félidőben. Szeptemberben men-

tünk ki, és húsvét táján kezdődött. Akkor a tevékenységünk is egy kicsit megváltozott, akkor már jobban dominált az, hogy a két határon koordináljuk a menekültek jövés-menését, a különböző segélyszervezetek mozgását, mert ezek a felkelők eléggé szigorúan vettek mindent. Végül is a háborút tulajdonképpen megnyerték.

A határ túloldalát már a felkelők ellenőrizték, nem a ruandai kormányerők?

Maximálisan ők. Nagyon gyorsan haladtak előre. Nagyon jól felkészültek, és sokkal jobb katonák voltak, mint a demoralizált ruandai kormánykatonák, és úgy tűnt, fegyverzet és egyéb szempontból is sokkal szervezettebbek. Sőt ekkor már komoly anyagi támogatást is kaptak több helyről is. Tudomásunk volt arról is, hogy a szomszédos országokból áramlott hozzájuk a mindenféle fegyverzet, felszerelés. Ha nem kaptak Uganda felől – mondjuk kivétel ez a pár teherautónyi fiatal srác –, akkor ott volt még Kongó, arról az oldalról simán meg lehetett kerülni minket. Nem volt túl nehéz, hogy átvigyék Kongóba, Kongóból meg pár kilométerrel odébb bemenjenek az ruandai határon.

Olvastam, hogy az UNOMIR evakuálásában is részt vettetek?

Igen, épp ezen a határszakaszon, amikor hozták őket teherautókkal erre... Ez a tanzániai, ugandai, ruandai hármashatár volt a Kagera folyó partján. Ott hozták őket folyamatosan – mi akkor folyamatosan 24 órás szolgálatot teljesítettünk a határon –, és jöttek értük helikopterrel, majd vitték őket a fővárosba. Akkor az UNOMIR Nai-

Barátkozás a helyi gyerekekkel

robiba települt. A visszafelé hozatalnál is ugyanígy részt vettünk. Az már tényleg erőltetett menet volt, az én szempon-
tomból, fizikailag nagyon igénybe vett minket. Nem tudtuk igazából kikaparni magunkat, bár ha azt nézzük, hogy még mindig nem olyan volt, mintha harcok közepette kellett volna bármiféle tevékenységet végezni.

Mennyi menekült ment át rajtatok?
Rengetegen! Több százezer emberről beszélhetünk...

Hogy éltétek meg ezt az időszakot?
Hát lelkileg egy kicsit nehezebben. Addig azért minden olyan kellemes „szafari” hangulatban folyt, de akkor már éreztük, hogy a szomszéd-

ban nagyon komoly népirtás történik. Később megtudtuk, hogy nagyon rövid idő alatt majd egy millió embert gyilkoltak le, és nem fegyverekkel, mármint nem tűzfegyverekkel. Nagyon sajnáltuk a menekülőket, akik elvesztették a családjukat, az otthonukat, és összesen annyi értékük volt, amit elbírtak a fejükön... Sajnáltuk őket. Egy viszonylag jólétben élő ország katonáiként megviselt bennünket mindaz, ami velük történt. De nemcsak minket, láttam a hollandokat is, őket is lelkileg megérin-

tette, ahogy ezek az emberek menekültek a hazájukból.

Megvolt a veszélye, hogy a konfliktus áttejedhet hozzátok is?

Megvallom őszintén, nem. Először is, az ugandai hadsereg volt annyira erős, hogy megakadályozza a ruandaiak ilyen irányú kísérleteit, illetve a tutszi lázadók kezére került ekkor már a ruandai határvidék is. Valójában ez csak akkor lehetett volna egyfajta lehetőség, ha a kormányerők olyan erősek, hogy visz-

Megfigyelők kitelepülése a határra

szatolják a tutszi fegyveres csoportokat az ugandai határon belülre. Na, de amint mondtam, ez nem így volt. Gyakorlatilag pár hónap alatt az egész országot elfoglalták a tutszik, ahonnan a vérengzéseket előkészítő és végrehajtó hutuk többsége lemenekült.

Amikor befejeződött misszió, mi történt veletek?

Az egy évünk úgy fejeződött be, hogy kihirdették, a missziónak vége van. Leadtuk az eszközöket. Amiben tudtunk, abban segítettünk, például az ENSZ által telepített eszközök felszámolásában, és volt durván egy hetünk, hogy mindenki megszervezze a hazautazását. Ennyi volt igazából. Akkor már lélekben mindenki búcsúzott a helytől. Egy év azért hosszú idő ahhoz, hogy az embernek ne alakuljon ki egyfajta érzelmi kötődése. Volt bennünk egyfajta szomorúság, hogy otthagyjuk ezt a helyet, másrészt meg öröm, hogy egy év után azért csak itthon leszünk újra. Hát valami ilyen kettős érzés.

Itthon felhasználták az ottani tudásotokat, tapasztalataitokat?

Igazából én speciális területen dolgoztam, tehát nekem a nyelvtudásomat használták. Az a gyakorlatban megszerzett nyelvtudás nagyon sokat segített, mert akkor folyt a balkáni háború, akkor kezdte meg a tevékenységét az IFOR és kapott hazánk komoly szerepet az akkori műveletekben. Akkor bizony én naponta, hetente kellett, hogy segítsék a tolmácsolásban a Biztonsági Hivatal illetékes kije-

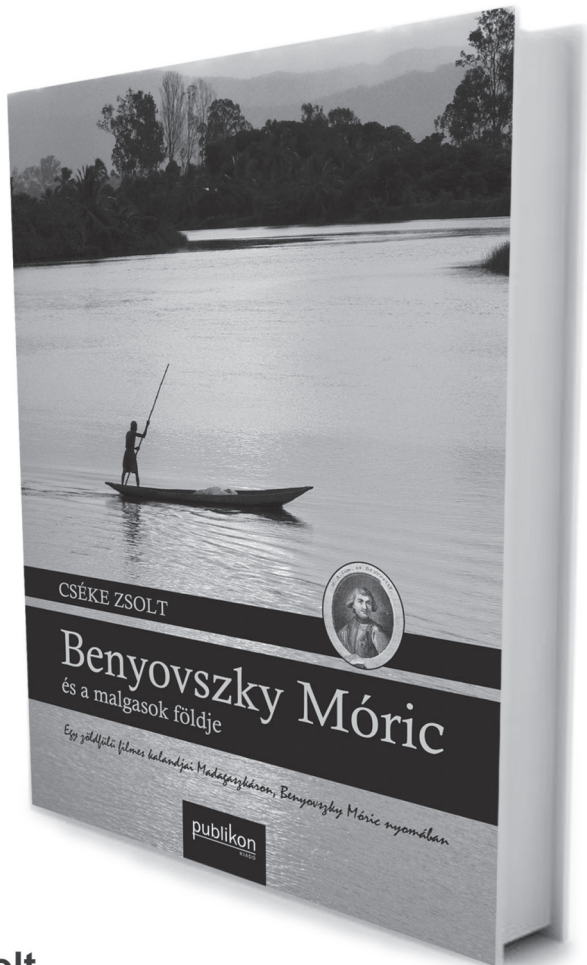
lőtt összekötőjének. Szóval a saját karrieremben mindenképp segített a kint megszerzett nyelvismeret, főképp miután leszereltem. 1996-ban, amikor kiléptem a Hivataltól, egy multinacionális cégnél voltam biztonsági igazgató, és nagyon sokat számított, hogy már dolgoztam nemzetközi csapatban. Egyáltalán nem volt számomra különlegesen nehéz dolog, hogy újra civil területen bizonyítsak. A nyelvtudás nagyon sokat segített, meg hát egy picikét csak megváltozik ilyenkor az ember képe a világról, amikor kontinensek között utazgat. Azért ez pluszban mindenképpen sokat adott.

Mi volt a legjobb ebben a misszióban?

Bizony, ebben a misszióban én úgy éreztem, hogy mint magyar katona a legteljesebb mértékben megfeleltem azoknak az elvárásoknak és kihívásoknak, amit egy ilyen misszió jelentett. Nekem nagyon jó érzés volt, hogy jó a magyar katonai kiképzés, és hozzáteszem, hogy a magyarok arról voltak ott híresek – lehet, hogy más misszióban is –, hogy nincs olyan dolog, amit nem tudnak megoldani. Ez nekem nagyon szimpatikus volt, és emberileg is sokat adott. Emberi kapcsolatokat, saját magammal kapcsolatos önbecsülést, ilyesmit.

Mi volt a legrosszabb?

A legrosszabb, hát talán ez a távolság a családtól. A körülmények viszont annyira nem voltak problémásak. Ennek ellenére, ha szükség lenne rá, ismét kimennék egy afrikai misszióba és az akkorit sem bánom, mert nincs miért.

Cséke Zsolt Benyovszky Móric és a malgasok földje

Madagaszkár. E bizsergetően csengő név hallatán lángra gyúl a képzeletünk és fantáziánk máris egy mesés szép trópusi világba repít. A Nagy Vörös Sziget, a Természetkedvelők Paradicsoma, az Indiai-óceán gyöngye, ahol régesrég a bennszülöttek egy magyar embert, bizonyos Benyovszkyt választottak „királyuknak” olvashatjuk a turistacsalogató prospektusokban. Egy világcsavargónak – akit már születése pillanatában beoltottak „otthon ülés” (valamint indulás előtt sárgaláz) ellen – mindez édeskevés! Vérteli vándorként Cséke Zsolt is meg akart győződni arról, vajon igazak-e a hangzatos megállapítások és él-e még hazánk fia a madagaszkáriak, vagyis a malgasok emlékezetében?

Cséke Zsolt első könyvéből mindez kiderül. Tolmácsolásában járhatjuk körbe a szigetet és követhetjük Benyovszky egykori útját. Lenyűgöző képek, izgalmas utazás, pezsgő humor. Ezt ígéri a malgasok földje.

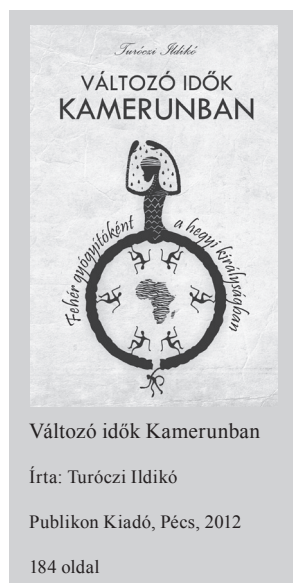
Keresse a kötetet áprilistól az Alexandra Könyvruházakban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

KAMERUNI KIRÁLYSÁG, EGÉSZSÉGONDNOKKÉNT

Írta: A. Gergely András

Turóczy Ildikó kameruni könyve a Publikon Kiadó vállalásába, hosszabb távú programjába kézenfekvően illeszkedő opusz... – ha nem is a tudományos (védelemstratégiai, térföldrajzi, migrációs vagy állampolitikai) kiadványokkal vetekedő értelemben, de nem is pusztán a „sorsok Afrikában” tónusú mesebeszédék vállalásával. E tudományos „kalandkönyv” kiadására vállalkozva a Publikon azt a szaktudományokon túli, szélesebb közérdeklődési körre fókuszáló szándékot nyilvánítja ki, mely Afrika mindennapjainak, európai szemmel (s ezen belül is magyar impressziókkal) belátható másságának egzaktabb, poézistól némiképp tudatosan is távolodó, dokumentatívabb szférában keres és talál helyet.

A kötet egyfajta élménynapló, közelebről missziós noteszlapok és vállalási jegyzőkönyv száraz közlésanyagának összedolgozására épülő „tereptanulmány”. Érdeklődési fókuszába tudatos és elszánt programossággal emeli be, egy afrikai terepet kereső szakember szemével tekinti mindvégig a helyszínt, országot, életmódot, gazdálkodási és szakrális, egészségügyi és embernevelési nézőpontot. Kevés ilyen mű van, jószérivel nincs is a magyar könyvpiacra, holott a hazai Afrika-policy-k nemegyszer épp efféle térségek fejlesztési szféráiba kívánnak érdemben beavatkozni/bekapcsolódni – így tehát érdemi érdeklődés övezheti a kiadványt mindazok körében, akik Afrikával munkavállalóként, önkéntesként, humanitárius turistaként, kulturális antropológusként, fejlesztési szakemberként, gazdasági piacfelderítőként vagy akár befektetési térségkutatóként foglalkoznak/foglalkozni fognak. Ezenfelül nem titkolnivaló, hogy az irodalmi-művészeti-tudományos érdeklődés, mely Afrika iránt idehaza az elmúlt években önmaga sokszorosára növekedett mindezen szférákban, szolid, de igényes megjelenítést találhat ebben a kötetben olyan országról, melyről a magyar közgondolkodás szinte semmit sem tud. Missziós „bevetés” a főszereplője tehát a kötetnek, s missziós kibocsátás esélye rejlik a Kiadó vállalásában is, hogy elérje mindazokat, akik számára Afrika nem pusztán fekete és ismeretlen földrész, hanem korunk kultúrái-

nak egy markáns tartománya, ezernyi részlettel-árnyalattal eltérő mindazon ismeretektől, melyeket Afrika-tudásnak nevezhetnénk.

E cél, vállalás, szándék vagy sugallat árnyaltabb megjelenítése a kötet kiadásakor a Kiadónak is egyfajta „kulturális szándéknyilatkozattal” ékes hozzájárulása volt, ezt respektálandó a könyv értékelését az alábbiakban a kritikus olvasó, az érdeklődő szakember és a naiv tájékozódó nézőpontjából fogalmazom meg... – jóllehet, helyenként kritikus szakembernek inkább és érdeklődő olvasónak kevésbé fogok látszani. Kezdem mindjárt a legelsővel, mely olvasóként, könyvpiaci szereplőként azonnal elér, ez pedig a Szerző nevének (lehet, csak én nem vagyok képen!) ismeretlensége mellett a kötet címe. Ez a legkíváncsibb könyvvásárló számára is beavatást ígér, de árnyalatlanul kalandos képzetet keltve is él azzal a „fehérember”-felfogással, amely a „nemfehéret” mindjárt alárendeltnek is láttatja. Ez azonban a kötetben épp ellenkezőleg is bizonyítást lel: a szerző „szimpla” orvosként vállalja afrikai jelenlétét egy önkéntes megbízatás formájában, melynek „naplózása” során az afrikai létkörülményekkel küzdés, a szenvedések kényszerű tudomásulvétele, az orvosolhatatlan bajok medikális kezelésének elszántsága kerül fókuszba. E vállalásos kontraszt nem nélküli a kiemelt státuszú tradicionális orvosságos emberek „varázstudásának” kritikáját, az ősi gyógymódok és a modern medicina kontrasztjának bemutatását, a segítség és a betegségtudat megannyi formájának belső konfliktusait sem. A tematikus érdeklődésű szakember számára viszont a kötet címe is jelzi, hogy az „alternatív” gyógyítás nem a „csodamegoldás”, hanem a kiegyezés állapota, amely látszatra nemcsak észrevétlenséget-érdektelenséget sugall, de ama véletlen tudatos elkerülését is, hogy a fehéremberi fensséggel kezelje „le” a hagyománykötött gyógyítást. Ennek ugyanis fölöttébb súlyos respektusa van Afrikában, akkor is, ha emiatt gyermekhalandóság, AIDS, szubtrópusi nyavalyák, malária és más közkeletű fertőzések nem kapnak méltó teret a kezelésben, s így a helyiek számára épp a világ nyugatiasabb felén kézenfekvőbb gyógymódok lesznek „alternatívvá”.

A könyvcím a táji megjelölés (Kamerun, hegyi környezet) mellett egy anciennitás (királyság) méltóságára is utal, ugyanakkor az afrikai királyságokról való képzetünk lényegében semmisek. S ha „talányos” is ennyiben, a kötet mégis szól azoknak is, akik a kulturális térség, földrajz, társadalomismeret, vagy kifejezetten „az ismeretlen Afrika” sugallat miatt vennék kézbe. Az alcím pontosító hatása így nemcsak érdekessé teszi, de valamelyest sejteti is, hogy „félmagán” napló, esemény-fókuszált megjelenítés, egzotikus környezet és társas tudás is rejtőzik a címlap mögött. A „fehérember” időmérceje, sztetoszkópja, tablettái a kameruni helyszínen is kontrasztosnak bizonyultak, s e temporális kontraszt a szereplők (egészségügyi szervezet munkatársai, „nővérek”, jellegzetes lakosok vagy akár maga a király is) e kettős mibenlétében teljesül ki: párhuzamosan, riasztó átmenetiségű vegyességben létezik posztmodern kori jelenségek tömege és tízezer éves hagyománytartás-ragaszkodás is ugyanazon lapokon, naptári napokon belül, s mindez értékrendekben, életmódban, világnézetben, anyagi feltételekben, jövőképekben éppúgy jelentkezik, mint a „black-man-time” más léptékében és az egészségfelfogásban.

A könyv egészében is már-már izgalmas, visszafogott tónusa és szinte kimunkáltan „objektíváló” leírásmódja az első nyolcvan oldalon olyasféle érzéssel töltött el, hogy „itt történnie kell valaminek”, kutatói sokknak, orvosi frásznak, rendkívüli vagy kizökentő eseménynek – annyira izgalmasan „rejtélyes” a stílusa. Olvasgatás közben tapasztalom: szinte észrevétlenül rejt el ill. mutat föl népismereti, országismereti tényanyagot, ami még szakember szemével is érdekes. Afrikai élet- és létmódok megérthetőségét, belső dimenzióit, egészség és betegség, kosz és tiszta-ság fogalmi relativitását, univerzális panaceák és törzsi hitek, amulettek, orvosságos emberek relatív igazát azonban úgy érzem, felszínesebben érinti, mint lehetne. Ezek sorskérdések afrikaiak és „fehérek” közötti viszonyban, különbségekben és stratégiákban, érdekes lett volna az önreflexió szintjén is többet jelezni ezekről... akár nem mással, mint kontrasztosabb önképpel, esetleg afrikai mesék, szakrális hitek hátterének ok-okozati értelmét keresve – s ezzel mintegy „elemelkedve” a primer leírás-tól, sűrűbbé téve a jelentésteret a mondandó körül. Ne tűnjön ez laikus okoskodás-nak, idézek: „A néhány napja látott, racionális sokgyermekes anya jut eszembe, aki nem fog egyetlen gyermekére annyit költeni, mint az összes többire együtt, még akkor sem, ha emiatt a beteg gyermek meghal. Ez egy más világ, pontosabban én vagyok a másság benne. Rossz gondolatok, mellőzném, de gondolatdugóm nincs. A saját pontrendszeres medicinánk jut eszembe, a vállalkozóvá tett orvos, az alapellátás, mint végrehajtó rendszer. Valami furcsa asszociáció, rossz álom talán, azt sejteti, hogy valami nincs rendben ezzel a megmásított világgal”. (54. old.). Ebben a bekezdésben (is) egy komoly tudáselméleti fejtegetés lehetősége rejlik. S ha a Szerző nem éppen titkos naplóját, óráról órára komponált feljegyzéseit adja közre, hanem mintegy visszatekintően átírja és egybehangolja a művet, akkor ezek a jelentésteretek mint a textust körülvevő kontextusok okvetlenül bekerülhettek volna, bármily „utólagos” okoskodásoknak tetszenek is.

Szerzőt nem kötelez, Kiadót is csak esetlegesen, hogy kritikus legyen a Művel szemben. A könyv kiadását szívélyes kedvességgel pártolom, de kritikai érzékemet és (kulturális antropológiai) szakmai optikámat segítette volna tisztábbra állítani, ha a Szerző a szövegben legalább néhány összehasonlító utalást még megtesz „saját” világa és az átélt-tapasztalt világ párhuzamairól. Például: erdélyi volta a szövegben csak két-három nyelvi fordulatból („fennebb és fennebb” mászik a fán, „belépek” a Fonhoz) derül ki, s ez talán lényegtelen is, európai és fehér orvos áll itt szemben/párban az afrikai léttel. De ha (legalább a végére) beillesztett volna egy félmondatnyit (nem idézetet, csak) asszociációt, gondolatfutamot, amely a „hazai” bécsi szelet mellett a kórházi és egészségügyi másságra vagy hasonlóságra utal, annak láttam volna értelmét. A kötet nem úgy épül föl, nem az a /hiányzó/ „konklúziója”, hogy lám, mennyi kusza ősiség és modernitás fér meg egy nevesincs afrikai településen, s ezért ennek társadalomismereti vagy világgépi bölcselmeit rá kellene ragasztani a végére... de mégis, valahogyan a sugallt reménytelenségi öszkép mellé jólesett volna az értékviszonylagosság még karakteresebb hangsúlyozása. Lehet, ez nem a Szerző dolga, hanem az olvasóé – de az átlagos könyvpiacra mindig és mindenhol

alighanem egyidőben két-három „orvos voltam Afrikában” típusú könyv világít a könyvesboltok polcain, s hogy ennek is helyet szorítson ott a bolti eladó, kéne valamiféle többlet-sugárzása is legyen. A címről való főntebbi „okoskodásom” is ezt a célt szolgálná, mert ha nem is merésznék „szöveggazdagítási” javaslatot tenni, csupán sugallanám kidolgozhatóságát a tradicionális medicina és modernitások témakörének, az európai fogyasztói kultúrában eluralkodott medicina-kiszolgáltatottság és gyógyszerútfogyasztás oktondiságának, a gyógyszerbiznisz okainak és következményeinek, a természeti népek gyógymódjainak, orvosságos embereik tudásának és tudatlanságának modernitásban új hangsúlyt nyerő voltát ebbe a kontrasztba emelő „levezetés” lehetőségét. Mondjuk ezt is inkább valamiféle utólagos-pótlólagos önreflexióként csatolva, vagy önértékelő-önkritikus iróniával megtoldva, mint Nigel Barley teszi az „Egy zöldfülű antropológus kalandjai”-ban (szintén Kamerunban).

A kötet számos erényét csak jelzem, túlértékelésük nem célom. Tény, hogy izgalmasan tárja föl a fehéremberi (sőt: fehér asszonyi) beilleszkedés időleges és reménytelen voltát a történések folyamatában, szűkszavú és szituatív is hiteles közlései a szereplőkről jól segítenek árnyalt képet kialakítani a miliő egészéről, eseményleírásba foglalt táj- és néprajzi elemek is józan arányban szerepelnek... (ugyan a fulániak bejövételét két-három verzióban is megismerjük, de ez nem zavaró, ha a beszélő mondandóját követve épp így formálódott a közlés, s ezt jegyzetelve ez kap hangsúlyt is). Meglepő és meggyőző a településen meglévő (kutató számára evidensen megtapasztalható) vegyessége mobiltelefonos és terepjárós modernitásnak és pária kiszolgáltatottságnak vagy érinthetlenségnek, világból kivetettségnak és globalizáltságnak, bezártságnak és univerzális mobilitásnak, tradicionális tudatlanságnak és releváns tudásra törekvésnek, örökös fufu-evésnek és palacsinta-ünnepnek, csóró királynak és Amerikát járt tapasztaltságának, vallások együttélésének és illemhely-hiánynak... Ezért jó és megkapó, érdekes és olvastatóan kellemes a könyv egésze. Örvendek annak, hogy a Kiadó vállalkozott megjelentetésére...! A hazai Afrika-irodalom kétségkívül gazdagabb lett Turóczy Ildikó kötete révén.

publikon
KIADÓ

www.publikon.hu

Teljes körű kiadási tevékenység
a kéziratától a könyvespolcig!

Jelentse meg könyvét a Publikon Kiadónál!

OLCSÓ | MEGBÍZHATÓ | RUGALMAS | GYORS

